

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MEZI HANBOU A CTÍ.
NADÁVKY VE VODŇANECH V 16. STOLETÍ

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Hrdlička, Ph.D.

Autor práce: Jindřiška Koštová

Studijní obor: ČJ – D/SŠ

Ročník: 6.

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice 26.5.2010

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu diplomové práce panu doc. PhDr. Josefu Hrdličkovi, Ph.D. za cenné rady, kritické připomínky a metodické vedení práce. Děkuji také pracovníkům Státního okresního archivu ve Strakoniciích za cenné připomínky a vstřícný přístup. Dále bych poděkovala celé své rodině za trpělivost a podporu.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. KONCEPT CTI.....	9
1.1 Nástin dosavadního bádání o cti v oblasti českého trestního práva.....	9
1.2 Bádání o cti v oblasti kulturně-historické	14
1.3 Zahraniční výzkum k dané problematice	16
1.4 Současné směry bádání v Čechách v šlechtickém a venkovském prostředí.....	21
1.5 Poctivost versus čest	23
1.6 Měšťan a jeho čest v raném novověku.....	25
II. ČEST V NORMATIVNÍCH PRAMENECH	28
2.1 Práva městská Mistra Brikcího z Licska.....	28
2.2 Práva městská království českého Pavla Kristiána z Koldína	29
III. ČEST V TRESTNĚ PRÁVNÍCH PRAMENECH	31
3.1 Historie města Vodňany.....	32
3.2 Charakteristika pramenné základny	34
3.3 Struktura knih soudnictví sporného	36
3.4 Rekonstrukce soudního řízení.....	40
3.5 Klasifikace deliktů	46
3.6 „Proti bohu lání a hromování dopustili a potom se k sobě nenáležitě chovali...“	49
IV. KLASIFIKACE URÁŽEK NA CTI.....	72
V. DOBOVÁ MRAVOKÁRNÁ LITERATURA	76
ZÁVĚR.....	80
PRAMENY A LITERATURA	83
PŘÍLOHA	90

Anotace

Název: Mezi hanbou a ctí. Nadávky ve Vodňanech v 16. století

Má diplomová práce se věnuje soudním sporům vedených z nářku cti nebo zhanění ve společnosti jihočeského města Vodňany. Teoretická část je věnována dosavadnímu historickému a historicko-právnímu bádání na domácím a zahraničním poli v této tematice. Produktem tohoto zájmu je typově pestrá paleta prací, které se s větším či menším úspěchem snaží o jejich zpřístupnění a využití získaných výsledků v rámci studia dějin společnosti, kultury, vývoje práva a městské správy.

Druhá část diplomové práce tematizuje pojem čest na základě různých typů pramenů. Jedná se zvláště o městské zákoníky, literární texty a v první řadě prameny trestně právní agendy městského soudu ve Vodňanech (SOkA Strakonice, AM Vodňany). Jedna z kapitol je také zaměřena na klasifikaci nadávek, které byly v trestně právní agendě městského soudu nalezeny. Cílem této práce byla snaha nastínit, co pojem čest pro vodňanského měšťana v druhé polovině šestnáctého století znamenal.

Annotation

Title: Between shame and honor. Swear-words of the 16th century in Vodňany

My diploma thesis deals with legal disputes that were lead because of honor or violation in town society in Vodňany. The theoretical part is focused on a historical and historical-legal research in native and foreign area in this topic. A product of this interest is very various sphere, in that I try to access and use gained results within the frame of history of the society, culture, development of law and municipality.

The second part of my diploma thesis works with the perception of honor on the basis of different resources – these are municipal law-books, literal texts and first of all recourses of criminally-law work of municipal court in Vodňany. One of the chapter is also focused on classification of swear-words that were found in criminally-law work of municipal court. The aim of this diploma thesis was to demonstrate what the notion or perception of the honor was for the citizen who lived in the second part of 16th century in Vodňany.

ÚVOD

Studium historické kriminality raného novověku často ilustruje, jakým způsobem lidé v této době překračovali právní normy, psané i nepsané. Není nutné dlouze připomínat, že tyto kriminální delikty se samozřejmě neděly ve vzduchoprázdnu, nýbrž byly pevně zakotveny v běžném každodenním životě. Těžiště této práce je heuristicky zakotveno v jižních Čechách, především v královském městě Vodňany. Městě neobyčejně bohatém na prameny k tomuto tématu, které pocházejí ze šestnáctého století. Jejich společným rysem je samozřejmě úřední jazyk, kterým je čeština.

O řadě prvků raně novověké kriminality zatím příliš mnoho nevíme. Myslím si, že by bylo chybou právě tyto prvky z důvodu nevědění podceňovat.

Raně novověká společnost, zvláště její neurozená část, disponovala neobyčejným konfliktním potenciálem. Tyto konflikty často pocházely ze skutečnosti, že tehdejší člověk měl dosti vyhraněnou představu o roli a funkci cti ve svém životě. Stačilo tedy vyslovit nějakou nadávku nebo pouze dotěrnou otázku a celý řetězec konfliktů se začal rozbíhat. V mnoha případech tento řetězec docílil až k soudům. Často se také v mnoha případech zhanění objevuje následné ublížení na zdraví, a to jak na straně poškozeného, tak toho, kdo haněl. To, co poté každý jednotlivec před soudem hájil, vytvářelo tzv. kategorie hodnot, z nichž se skládal dobový model světa jednotlivce, což je (podle P. Himla) systém ustálených kulturních zákonitostí chování (činností), jimiž se vědomě či nevědomě člověk řídil.¹

Mohlo by se zdát, že téma „měšťanstvo a kriminalita“ zůstává do jisté míry skryto z důvodu nevýmluvnosti pramenů. Přesnější by bylo konstatování, že některé případy jsme schopni vystihnout v mimořádném detailu, zatímco ty ostatní poskytují jen základní údaje. Tato realita je jistě významně ovlivněna pramennou základnou, její úplností či torzovitostí a rovněž její strukturou.

Prameny civilního práva nebyly dosud v českých zemích plně využity. Spíše byly po celou dobu poválečného vývoje přehlíženy na úkor pramenů trestně-právních a hrdelních. Snad výjimku tvořilo několik předválečných děl z pera Zikmunda Wintra. Svým záběrem, který odpovídá jednotlivým typům soudních případů, postihují civilně

---

¹ Pavel HIMLA, *Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestněprávních pramenů*, Opera historica 4, 1995, s. 153 – 194.

právní prameny jinak těžko zmapovatelné oblasti každodenního života lidí a nabízejí historikovi velké množství otázek, na které v nich může hledat odpovědi.

Mezi trestnými činy raně novověké společnosti nalezneme vedle závažných deliktů také delikty, nad kterými by dnešní člověk jenom obrazně řečeno mávl rukou. Tato práce bude věnována výhradně trestným činům zhanění. Jednak z toho důvodu, že prameny, jež jsem měla k dispozici, jsou velmi obsáhlé – co do kvantity i co do kvality – a také časově zahrnují bezmála období celého šestnáctého století. Z tohoto důvodu jsem zmenšila měřítko výzkumu a v jeho rámci jsem zvolila jen jeden okruh kriminality, a to činy proti cti, převážně z druhé poloviny šestnáctého století.

Základními teoretickými principy, na kterých je tato diplomová práce postavena, jsou mikrohistorie, antropologie a individualizace minulosti. Jedná se o velmi jednoduchou, narativně vyústěnou stavbu, jejímž hlavním cílem je, co možná nejvíce, využívat dochované prameny. Na základě členění Jaroslava Pánka² jsem zvolila pouze činy proti cti, kterým věnuji pozornost ve své práci.

Jedná-li se o kvantitativní stránku dané problematiky, domnívám se, že je z celkového pohledu méně důležitá, než se tvrdívá. Rozhodně není mou touhou nadměrná atomizace materie.

„Návrat k vyprávění“ prezentuje ideální způsob, který pomáhá zachovat mnoho z typické mluvy oné doby. Tomu také bude odpovídat poněkud větší rozsah citovaných pramenů. V celku se jedná o způsob dnes již velmi obvyklý, snad dokonce i převažující. Pomocí této metody lze jedinečným způsobem lehce přiblížit aktéry sledované doby. Propojení dějin kriminality s každodenními konflikty a jinými příběhy, pak poskytuje svébytnou vědeckou kvalitu.

---

² Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdební soudnictví v pozdně feudálních Čechách (výsledky, problémy a perspektivy studia)*, ČsČH 32, 1984, s. 693-728, tab. s. 712-713, používá tuto klasifikaci trestných činů: 1) činy proti oficiální ideologii; 2) činy proti panovníkovi a státnímu zřízení; 3) činy proti pozemkové vrchnosti; 4) činy proti místní administrativě; 5) činy proti životu a zdraví; 6) činy proti majetku; 7) činy proti cti; 8) činy proti mravnosti.

I. KONCEPT CTI

Vnímání sociálního postavení vlastníma očima i pohledem ostatních jedinců se zrcadlilo v obraze kategorie cti. Právě na jejích hodnotách také spočívalo hierarchické uspořádání společnosti raného novověku.³

Čest je pojem mnohoznačný, amorfní, proměnlivý a obtížně uchopitelný. Má několik sémantických rovin a v období raného novověku jich měl bezpochyby ještě více, nebo – lépe řečeno – jeho sémantická struktura byla rozdílná od té dnešní. Je to dobře pozorovatelné nejen na obsazích, které mohl označovat, a na kontextech, ve kterých byl používán, nýbrž i na dobových příbuzných pojmech (synonymech, antonymech, pojmových variacích), v jejichž systému byl ukotven.⁴ Jednalo se především o slova *poctivost, čest, počestnost, čestnost a ctnost*.

Pojem cti byl pro české právo zemské daleko důležitější než je v právu našem. Příčinou toho bylo přísně stavovské rozdělení společnosti; zvláště byl vyhraněn pojem cti zejména u vyšších stavů. Čest jednotlivcova vyplývala v tomto právu z názorů společnosti, jak kdo je ceněn a vážen společností. A proto se v pramenech často mluví o *cti* anebo o *dobré pověsti*.⁵

1.1 Nástin dosavadního bádání o cti v oblasti českého trestního práva

Přehlédneme-li dosavadní právně-historickou literaturu, pak uvidíme, že témata, kterým se věnuje pozornost, se především týkají hrdelního soudnictví.

Bádání o dějinách trestního práva, hrdelního soudnictví a o dějinách kriminality se v uplynulých pětatřiceti letech ubíralo dvěma samostatnými směry, resp. vycházelo ze dvou základních přístupů k uvedené tematice. První z těchto směrů bádání navazoval na výsledky domácího právně-historického výzkumu druhé poloviny devatenáctého století a zejména první poloviny dvacátého století (Rudolf Rauscher⁶, Richard Horna⁷,

---

³ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007, s. 38.

⁴ Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004, s. 23.

⁵ Rudolf RAUSCHER, *Urážka na cti podle českého práva zemského*, in: *Naše právo a stát*, (edd.) František Čáda, Praha 1928, s. 41.

⁶ TAMTÉŽ, s. 41-53. V této studii se zabývá ctí a právními důsledky při ztrátě cti u jedince. Jedinec pak byl následně povinen hájit svou čest a čest své rodiny způsobem, který mu

Jan Kapras⁸). Lze jej proto nazvat „dějinami trestního práva“. Těžiště jejich práce spočívalo především ve zpracování procesního řízení v zemském právu do Obnoveného zřízení zemského. Řadou prací a edic byl výzkum podstatně obohacen a posunut dopředu. Některé poznatky výše uvedených autorů shrnul Jiří Klabouch ve své populárně vědecké práci věnované českému středověkému a raně novověkému trestnímu soudnictví.⁹

Období druhé poloviny dvacátého století bylo obdobím vzniku velice významných prací, které směřovaly do oblasti právních dějin.¹⁰ Bezpochyby nejvýznamnějším představitelem právně-historického výzkumu dějin českého trestního práva se stal Karel Malý. Ve svých pracích se věnoval především některým aspektům českého zemského trestního práva 15. a 16. století. Výsledky tohoto studia následně publikoval v drobné monografii, kde se především věnuje postavení poddaných v soudním řízení.¹¹ Později Karel Malý rozšiřoval záběr svého bádání časově i

---

dovolovalo právo před soudem. Dále je zde uveden pojem nářek cti a jak mohl být spáchán – ústně, písemně i jednáním. Autor následně podává klasifikaci nářků cti a zmiňuje se také i o nejfrekventovanějších nadávkách. Podrobněji viz níže.

⁷ Richard HORNA, *Pranýř. O některých zachovaných pranýřích v našich a okolních zemích*, Praha 1941. Pro srovnání Jiří Klabouch ve své práci *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967, řadí Richarda Hornu do kulturně-historické linie. Naopak Petr Kreuz ve své práci *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000, řadí Richarda Hornu do právně-historické linie.

⁸ Jan KAPRAS, *Přehled právních dějin zemi České koruny*, 2. přeprac. vyd., Praha 1922.

⁹ Jiří KLABOUCH, *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967. Od roku 1955 vychází sborník *Právněhistorické studie*, který se na právní historii specializuje.

¹⁰ Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1914*, Praha 1970; TÝŽ, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975. Přináší zde jednu z prvních ucelených koncepcí zabývající se vývojem trestního práva a shrnuje výsledky bádání tehdejší československé právněhistorické vědy.

¹¹ Karel MALÝ, *K českému trestnímu právu 15.-16. století*, Praha 1962 (Rozpravy ČSAV, řada společenských věd, roč. 72, seš. 4); TÝŽ, *České právo v minulosti*, Praha 1995; TÝŽ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979; TÝŽ, *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách*, in: Karel MALÝ (ed.), *Městské právo v 16. století – 18. století v Evropě*, Praha 1982.

tematicky. V populárně vědecké monografii o minulosti českého práva shrnul výsledky svého zkoumání.¹²

Druhý směr výzkumu, který bývá označován jako „dějiny hrdelního soudnictví“, vznikl v první polovině sedmdesátých let dvacátého století. Vykazoval mnoho společných rysů, především v okruhu používaných pramenů a metodiky jejich zpracování a interpretace. Domácí výzkum dějin hrdelního soudnictví – i přes velmi omezenou a mnohdy pouze zprostředkovanou možnost konfrontovat svá vlastní zjištění s výsledky západoevropského výzkumu – shromáždil za uplynulá tři desetiletí množství cenných poznatků a dospěl k hlubokému a komplexnímu poznání dějin hrdelního soudnictví v Čechách.¹³

Při formulaci metodických východisek využíval domácí výzkum především podnětná díla historická, regionální a právně-historická. Poměrně brzy si druhý zmíněný směr vytvořil vlastní, zcela nové metodické postupy studia pramenů a pomalu začal také, byť jen v úzkém rámci daném dobovými možnostmi, tvůrčím způsobem přijímat podněty ze zahraničního bádání.

Dále se pozornost věnovala především smolným knihám, které se začaly v sedmdesátých letech dvacátého století systematicky zpracovávat a zpřístupňovat široké veřejnosti.¹⁴ Počátečním impulzem bylo nepochybně vydání edice Jaroslava Pánka o hrdelním soudnictví městečka Divišova v roce 1973.¹⁵ Tímto dílem Jaroslav Pánek nejen započal svým rozsahem a záběrem v českém dějepisectví ojedinělý výzkum hrdelního soudnictví, ale také v ní formuloval některá základní metodická východiska pro další, soustavnější výzkum hrdelního soudnictví u nás. Pánkova práce vnesla do metodiky výzkumu městského hrdelního soudnictví v českých zemích novou kvalitu. Ve svých dalších pracích, jejichž pramennou základnu zpočátku tvořily

---

¹² TÝŽ, *České právo v minulosti*, Praha 1995. V této práci podává přehled vývoje české práva od nejstarších počátků Českého státu do konce rakousko-uherské monarchie.

¹³ Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000, s. 18.

¹⁴ Přehled tematické bibliografie ke smolným knihám a hrdelnímu soudnictví vůbec a soupis pramenů je uveden ve sborníku k hrdelnímu soudnictví v českých zemích. Srov. Jindřich FRANCEK – Tomáš ŠIMEK (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk – Pardubice 1995.

¹⁵ Jaroslav PÁNEK, *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 71-128.

především fondy jednotlivých poddanských měst a městeček uložené v benešovském okresním archivu, navržené metodické postupy dále rozpracovával a prohloubil.¹⁶ Podařilo se mu tak v hlavních rysech vystihnout organizaci hrdelního soudnictví v 16.-18. století a skladbu trestných činů i forem jejich postihu. Tato navržená typologie představovala pracovní pomůcku, nikoli však konečný cíl veškerého bádání. Poukazuje na to, že dalším výzkumem musí být doplňována a korigována.

Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let se výzkumu hrdelního soudnictví na území Benešovska a Příbramska začala intenzivně věnovat také Eva Procházková, která navázala na metodiku vypracovanou Jaroslavem Pánkem.¹⁷ Upozornila na některé další typy pramenů městské a patrimoniální provenience použitelné pro výzkum hrdelního soudnictví, jmenovitě na radní a purkmistrovské protokoly a manuály,¹⁸ městské pamětní knihy,¹⁹ některé písemnosti vrchnostenských kanceláří²⁰ a na vrchnostenskou korespondenci.²¹ Výsledky bádání hrdelního soudnictví především na území Benešovska a Příbramska shrnul Jaroslav Pánek v polovině osmdesátých let.²²

---

¹⁶ TÝŽ, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*, ČsČH 32, 1984, s. 693-728. Ve stati je zároveň podán obsáhlý přehled domácí i zahraniční literatury k dané problematice; TÝŽ, *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin)*, Středočeský sborník historický (dále SSH) 13, 1978, s. 87-195.

¹⁷ Jaroslav PÁNEK – Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15.-18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobkovickém dominiu)*, Vlastivědný sborník Podbrdská 16 – Sedlčanský sborník 3, 1979, s. 73-76.

¹⁸ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.-18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále SVPP) 21, 1980, s. 211-254, zvl. s. 212-216.

¹⁹ TÁŽ, *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.-18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávního pramene)*, SVPP 22, 1981, s. 203-244, zvl. s. 203-205 a 218.

²⁰ TÁŽ, *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16.-18. století*, SVPP 24, 1983, s. 239-258, zvl. s. 239 a 246-247.

²¹ TÁŽ, *Hrdelní soudnictví města Miličína v 15. až 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominiu)*, SVPP 26, 1985, s. 249-270, zvl. s. 212-213 a 215-216.

²² J. PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*, s. 693-728.

Eva Procházková pokračovala ve studiu témat spojených s dějinami hrdelního soudnictví i ke konci osmdesátých let a v devadesátých letech. Konkrétně se věnovala hrdelnímu soudnictví v Berouně v době předbělohorské²³ a v desetiletích po Bílé hoře.²⁴

Ve stejné době se začal věnovat výzkumu dějin hrdelního soudnictví rovněž Jindřich Francek. Svou pozornost orientoval na dějiny hrdelního soudnictví ve východních Čechách a později okruh svého badatelského zájmu rozšířil. Ve spolupráci s Tomášem Šimkem sestavil cennou bibliografii obsahující veškeré významnější české práce o dějinách trestního práva, trestního a hrdelního soudnictví a kriminality.²⁵ Bezpochyby lze tuto práci považovat za materiálový vrchol v soupisu pramenů a literatury k dané tematice u nás. Dále se zasloužil také o přípravu vědecké konference k dějinám hrdelního soudnictví v Pardubicích v roce 1995.²⁶

Nelze opomenout ani práce Bohumíra Roedla, které vycházely z materiálu lounského okresního archivu. Byly věnovány různým aspektům dějin trestního a hrdelního soudnictví a kriminality v Lounech a Žatci.²⁷ Také se věnoval některým obecným otázkám, které souvisejí s danou tematikou.²⁸

V poslední době se trestnímu a hrdelnímu soudnictví věnovala také Zlata Brátková,²⁹ která vycházela z rozboru dvou knih svědomí uložených v Archivu

---

²³ Eva PROCHÁZKOVÁ, *Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době*, Vlastivědný sborník Podbrdsko (dále VSP) 32-33, 1987, s. 93-167.

²⁴ TÝŽ, *Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621-1680*, SSH 18, 1992, s. 5-49.

²⁵ Jindřich FRANCEK - Tomáš ŠIMEK (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk – Pardubice 1995.

²⁶ Referáty a diskusní příspěvky z uvedené konference následně vyšly ve sborníku *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18. století. Sborník příspěvků z konference, konané v Pardubicích 21.-22.9.1995*. Red. Jindřich FRANCEK, Pardubice 1996.

²⁷ Bohumír ROEDL, *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám soudnictví před Bílou horou*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 251-270; TÝŽ, *Náklady na činnost lounského hrdelního soudu v letech 1571-1631*, Folia historica Bohemica 16, 1993, s. 97-116.

²⁸ TÝŽ, *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města*, s. 63-69.

²⁹ Zlata BRÁTKOVÁ, *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, PSH 31, 2000, s. 5-36.

hlavního města Prahy, z nichž jedna reprezentovala Malou Stranu a druhá Staré Město pražské.³⁰

Za dosavadní vyvrcholení bádání o dějinách hrdelního soudnictví a kriminality v Čechách je možno označit vědeckou konferenci, která se konala v Pardubicích v září roku 1995 pod názvem *Hrdelní soudnictví českých zemí 16.-18. století*. Z této konference následně vzešel sborník.³¹ Většina zde přednesených příspěvků demonstrovala vysokou úroveň domácího bádání o dějinách trestního práva, hrdelního soudnictví a kriminality. Široké spektrum témat tohoto bádání a schopnosti českých badatelů tvůrčím způsobem přijímat příslušné podněty západoevropského bádání opět ukazují na vysokou úroveň výzkumu v Čechách. V souvislosti s jejím konáním byl také připraven již výše zmiňovaný soupis pramenů a literatury.³² Současně autoři upozornili na dynamický vývoj dějin kriminality v Evropě. Byl vznesen požadavek po bádání pro českou historiografii naprosto nových nebo po novém uchopení starších témat. Jedná se především o pronásledování etnických a sociálních minorit, ženskou kriminalitu, ovlivňování zločinnosti státem, církví, rodinou i lidovou kulturou.

Studium trestního systému v raném novověku bylo až dosud téměř výhradně zaměřeno na dějiny trestního práva a soudnictví. V oblasti českého hrdelního soudnictví přinesla česká věda již mnoho poznatků. Avšak bylo by třeba zabývat se i projevy drobnější „protizákonné činnosti“, jako je například nactiutrání a reflektovat tak tehdejší každodenní život ve společnosti. Mělo by se usilovat o propojení dějin kultury a každodennosti raného novověku s bádáním zaměřující se na dějiny trestního práva a soudnictví.

1.2 Bádání o cti v oblasti kulturně-historické

Materiál pro kulturně-historickou stránku vývoje starého českého soudnictví je roztráštěn v nepřehledném množství statí a publikací různého druhu. Mezi nimi převažují díla představitelů české kulturní historie přelomu devatenáctého a dvacátého

---

³⁰ Jedná se o knihu svědomí Malé Strany z let 1587-1597 a o knihu Starého Města pražského z let 1592-1597.

³¹ Viz výše poznámka 22.

³² Jindřich FRANCEK - Tomáš ŠIMEK (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*.

století Zikmunda Wintra. Wintrova pozornost byla omezena na městské prostředí raného novověku a zabýval se především šestnáctým stoletím.³³

Kritika ne vždy přijímala Wintrova díla s bezvýznamnou pochvalou. Někteří kritici vytýkali Wintrovi, že jeho práce jsou pouhou sbírkou materiálu, že jde o práce rychle koncipované a že se prohřešuje přílišnými doslovnými citáty z pramenů. Přesto by bylo nesprávné chápat Wintrovy spisy jen jako „snůšku“ historických materiálů, i když je pravda, že on sám nevyvodil ze svého výzkumu zobecňující závěry. Ale starostlivé rozčlenění látky, logická návaznost jeho výkladů a nakonec i v dílech ryze vědeckých atraktivní podání ukazují, že jeho místo je a zůstává mezi českými historiky nezaměnitelné. Wintrovy knihy jsou protkány všemožnými příhodami, jak je zachytily prameny. Pomáhá to určitě malebnosti líčení, do kterého je vnášen reálný obraz života, pomáhá to i čtivosti knih, nejlépe to ilustruje prostředí a doplňuje představy o charakterech osob. Na druhé straně to však přináší i nebezpečné rozptýlení v anekdotických epizodách a porušení plynulosti textu. Poměr naukové a umělecké složky v jeho díle byl nestejně vyvážen. U Zikmunda Wintra se umělecká forma stávala zhusta prostředkem, jak zpřístupnit neodbornému publiku poznatky tehdejší historické vědy.

Pod zorným úhlem vlastní Wintrovy doby i příštího bádání o městech spatřujeme, že místo Zikmunda Wintra jako badatele a spisovatele vědeckých knih je obtížné definovat. Tvořil totiž metodou dosti izolovanou, která přinášela rozhodné zisky ve srovnání s předchozí dobou, ale nebylo mu dopřáno, aby dokončil své výzkumy závěrečným hodnotícím dílem, které by shrnulo spousty jednotlivostí, které vypátral. Nebylo-li Wintrovo vědecké dílo někdy ušetřeno i výtek, přece jen představuje veliký přínos českému dějepisectví,³⁴ protože Zikmund Winter byl výborným znalcem městského prostředí patnáctého a šestnáctého století. Z důkladné a vyčerpávající znalosti pramenů k jejich dějinám vytěžil dlouhou řadu velkých prací i menších příspěvků. V nich pak osvětloval ty stránky společenského bytí, které chtěla

---

³³ Do kulturně-historické linie zabývající se kulturním životem měst v raném novověku bývají řazeni i Čeněk Zíbrt a Josef Svátek.

³⁴ Příkladně J. PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (Výsledky, problémy a perspektivy studia)*, s. 698 vytýká Wintrovi jeho metodickou neujasněnost, která podle něj vedla k prostému, někdy až nekritickému opisování nebo parafrázování pramenných zmínek, aniž by výzkum směřoval k ucelení a zobecnění získaných faktografických poznatků.

učinit objektem historického studia kulturní historie a které byly zahrnovány do tzv. dějin vnitřních. Osvětoval poměry správní, školské, církevní, obchod, řemesla, realie měšťanského a městského života.³⁵

1.3 Zahraniční výzkum k dané problematice

Výzkum raně novověkého trestního práva a soudnictví v současné době nepatří k nejintenzivněji se rozvíjejícím oblastem západoevropského právně-historického bádání, tím méně pak bádání v německy mluvících zemích. Přibližně od počátku osmdesátých let bylo možno sledovat v publikační činnosti rakouských, švýcarských a německých právních historiků pozvolný, nicméně trvalý a znatelný pokles zájmu o témata z dějin trestního práva. Polovina osmdesátých let však zaznamenala obrat. Devadesátá léta byla ve znamení pomalu sílícího zájmu německého právně-historického bádání o tuto tematiku.³⁶ Dějiny trestního práva přestaly být doménou právních historiků, stejně jako se tomu stalo na poli českého bádání.³⁷ Důkladnému rozboru byla podrobena činnost soudů a jejich výkonného aparátu, včetně provádění tortury a vykonávání poprav.

V sedmdesátých letech dvacátého století se jako individuální směr historického bádání etablovaly sociální dějiny kriminality. K tomu došlo v první řadě v Nizozemí, v Anglii a ve Francii. Nejdříve byly vedeny především úsilím vydělit se z tradičních právních dějin. To se mělo dít cestou systematického vytěžení archivních pramenů soudní provenience. Také se zde uplatnilo úsilí o poznání trestné činnosti v jejich

---

³⁵ Zikmund WINTER, *Zlatá doba českých měst*, Praha 1991; TÝŽ, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909; TÝŽ, *Z městských živností. Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův.*, Praha 1925; TÝŽ, *Kulturní obraz českých měst II*, Praha 1892.

³⁶ Jaroslav DIBELKA, *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*, Český časopis historický (dále ČČH) 106, 2008, s. 19-53.

³⁷ Petr KREUZ, *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, s. 37-63. Podává velmi bohatý seznam zahraniční literatury k tomuto tématu z oblasti rakouského, německého a švýcarského bádání. Sám upozorňuje, že tento přehled evropského výzkumu v německy mluvících zemích na poli dějin trestního práva, trestního soudnictví a sociálních dějin kriminality v raném novověku není zcela úplný.

širších sociálních a ekonomických souvislostech. Úsilí badatelů se přitom orientovalo na raně novověkou kriminalitu s dílčími přesahy od středověku až do devatenáctého století. Již v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let minulého století se sociální dějiny kriminality zaměřily na četná témata, která stála na okraji dosavadního historického výzkumu. Mezi takováto témata patřila například perzekuce etnických či náboženských menšin – především Romů a Židů – dále pak pronásledování příslušníků marginálních skupin – tuláků, katů, žebráků, prostitutek – specifická ženská kriminalita, postihy různých projevů sexuality, počátky vězeňství a podobně.³⁸ Frekventovanějším tématem sociálních dějin kriminality se stalo pronásledování čarodějnictví a čarodějnické procesy.

V osmdesátých letech dvacátého století vstoupil na pole sociálních a kulturních dějin Richard van Dülmen se svou publikací *Divadlo hrůzy*.³⁹ Jeho kniha popisuje soudní praxi a výkon trestu, jak byly praktikovány od pozdního středověku až do prosazení občanského právního státu. Můžeme zde sledovat cestu zločince od zatčení přes vyšetřování a útrpný výslech až po popraviště.

O fenomén nepočestnosti a újmy na cti se historická věda dlouho téměř nezajímala. Mezi prvními pracemi na toto téma byla práce *Bezectní lidé*.⁴⁰ Tato

---

³⁸ K vývoji sociálních dějin kriminality jakožto badatelského směru z českých historiků zvl. J. PÁNEK, *Dějiny kriminality v publikacích Mezinárodního sdružení pro historii kriminality a trestní justice*, ČČH 93, 1995, s. 711-723.

³⁹ Richard van DÜLMEN, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*, Praha 2001. Tato kniha se nezabývá pouze popravami. Podává přesný a výstižný obraz celého raně novověkého trestního soudnictví na území římsko-německé říše. Tato publikace poprvé vyšla roku 1985, druhé vydání se objevilo v tom samém roce. Třetí vydání v roce 1988 a čtvrté v roce 1995. Jedním z hlavních důvodů zmíněného úspěchu je značná atraktivnost pojednávaného tématu i pro širokou laickou veřejnost.

⁴⁰ TÝŽ, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*, Praha 2003. Van Dülmen definuje tři skupiny lidí z okraje společnosti, jejichž nepočestnost měla rozdílné příčiny. Šlo o provozovatele živností spjatých se smrtí a špínou (kati a pohodní, ale také i hrobníci a metaři). Dále šlo o neusedlé osoby potulující se světem a vydělávající si na živobyetí příležitostnou činností (prostitutky, medvědáři) a konečně o lidi sice usedlé, ale věnující se nepoctivým živnostem (mlynáři, tkalci, lazebníci). Autorova rekonstrukce myšlení raně novověkých lidí distancujících se od výše jmenovaných skupin vyznívá značně přesvědčivě. Podstatný problém představuje třetí skupina. I zde lze nalézt

monografie nabízela prolnutí dvou atraktivních aspektů dějin raného novověku. Autor totiž zkoumal skupinu lidí stojících na okraji tehdejší společnosti. Pokoušel se rekonstruovat percepci fenoménů počestnost a nepočestnost. V autorových pátrání po kořenech chápání počestnosti a nepočestnosti se objevily bitky jako druh sporu o čest i sousedské či rodinné šarvátky jako vyústění nactiutrháčných řečí a naopak pasivní snášení pomluv a urážek jako začátek nedobré pověsti napadaného, který se provinil výlučně tím, že se včas nebránil a pomlouvače nepohnal před soud. V této publikaci můžeme najít teoreticko-metodologické pojednání o historické antropologii, knihu o soudní praxi a trestních rituálech v raném novověku.⁴¹

Největšího ohlasu se však dostalo Dülmenově trilogii *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století)*.⁴² Tato trilogie reprezentovala ojedinělý pokus

---

příčiny infámie dotyčných osob v kontaktu se špínou, kterou vyžadovala jejich práce – například u koželuhů - v přerůstání jejich živnosti do nepoctivých forem obživy (lazebníci, protože lázně byly ideálním místem k provozování prostituce) nebo v prolínání jejich činnosti s konáním lidí z první – nejopovrhovanější – skupiny (ovčáci, kteří často vykonávali práci pohodných a přicházeli tedy do bezprostředního kontaktu se zdechlinami). Důvody, proč počestná společnost vytěsňovala ze svého středu jakožto nepočestné například mlynáře, však autor ponechává jenom v hypotetické rovině. Samostatnou kapitolou knihy jsou pasáže analyzující dopad osobní konfrontace s raně novověkou justicí nejen na delikventa a jeho rodinu, ale rovněž na všechny, kteří by s takto poznamenaným člověkem udržovali styky. Autor také sleduje otázku bezectnosti sebevrahů.

⁴¹ TÝŽ, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003.

⁴² TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999; TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) II. Vesnice a město*, Praha 2006; TÝŽ, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) III. Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006. První díl *Dům a jeho lidé* byl věnován raně novověkému rodinnému soužití. Autor v něj dopodrobna zkoumá způsoby raně novověkého bydlení, oblékání a stravování. Byla zde rovněž věnována velká pozornost rituálům uzavírání manželství. Druhý díl *Vesnice a město* barvitě rozkrývá odlišnosti mezi životem na venkově a životem ve městech s důrazem na právní a sociální aspekty. Samostatnou kapitolu tvoří líčení slavností, jarmarků a masopustů, jež představují jakýsi protipól vůči slavnostem u dvora. Podstatnou kapitolu reprezentuje pojednání o dobovém vnímání cti, o pokusech o dekriminalizaci a univerzální disciplinaci společnosti. Ve třetím díle *Náboženství, magie a osvícenství* autor zkoumá náboženské představy a náboženské chování v 16.-18. století

o syntetické shrnutí poznatků o světě všech sociálních vrstev mezi šestnáctým až osmnáctým stoletím ve středoevropském prostoru. Tento německý historik je považován za předního znalce sociálních a kulturních dějin raného novověku.

Na téma čest v raném novověku vznikaly i práce dalšího předního zahraničního historika, Martina Dingese. Ve svých pracích se vyslovoval proti esencialistickému pojetí cti a navrhoval zkoumat především způsoby zacházení se ctí.⁴³ Tento historik považoval koncept cti za klíčovou věc v raně novověké společnosti.⁴⁴ Martin Dinges kladl důraz na rozlišení vnímání cti u muže a u ženy. U ženy byla čest mnohem důležitější než u muže, neboť u ní byla spojena, s jejím budoucím životem a v neposlední řadě s rozením potomků.⁴⁵ Obě pohlaví se cítila být oprávněná použít násilí k udržení si své cti a počestnosti. Přesto lze najít i rozdíly: muži byli daleko více tolerantnější v oblasti urážky sexuálního rázu než ženy. Samozřejmě existuje komparace mezi mužským a ženským pojmem cti a s tím spojená i rozlišná ochrana cti u muže a ženy. Podle Martina Dingese lze označit za klíčové věk a společenské postavení dotyčných. Tyto atributy ovlivňovaly chování jednotlivých osob. V určité fázi raného novověku se lidé začali snažit prosazovat svoji čest více osobitě. Je proto

---

s důrazem na rozdíly mezi jednotlivými konfesemi. Všimá si zároveň užívání magických rituálů a praktik a spolu s tím i snah učenců a církve o jejich vymýcení, včetně boje proti všem formám náboženského nonkonformismu. Autor také klade velký důraz na vzdělávání a jeho vliv na rozvoj nové zbožnosti.

⁴³ Martin DINGES, *Die Ehre als Thema Stadtgeschichte. Eine Sémantik im Übergang von Ancien Régime zur Moderne*, in: Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409-440 (užitečný a kritický přehled různých sociálněvědných přístupů k tématu); TÝŽ, *Die uhre als Thema der historischen antropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner, Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Uhre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 29-62 (přehled německého bádání věnující se této problematice).

⁴⁴ Vyplývá to z přesvědčení, že už středověcí rytíři považovali svoji čest za něco nedotknutelného. Je třeba připomenout, že existovalo mnoho pojetí cti: šlechtická čest, čest řemeslníků, kteří byli hrdni na svoji práci nebo čest měst, krajů či zemí. V žebříčku hodnot raně novověkého člověka patřila čest na nejvyšší příčku.

⁴⁵ Lze tedy obecně říci, že došlo k tomu, že se přirozeně vykonstruoval sociální postoj, který ženy omezoval v jejich životě, např.: jejich společenské postavení a jejich úloha v domácnosti. Panuje názor, že muži a ženy se nesmějí nechat libovolně urážet, i přestože jsou vystaveni provokacím, které pak musí řešit.

potřebné ilustrovat si, jak muži a ženy chápali pojem cti a kterými prostředky ji obhajovali. Obecně lze podle tohoto historika čest označit za jeden ze styčných bodů sociálně-historické výzkumné činnosti.⁴⁶ Samotný výzkum věnující se problematice cti v městském prostředí byl dosud opomíjen.

Hans Wellmann se zabýval vysvětlením pojmu čest z hlediska jazykovědného.⁴⁷ Výraz čest se snažil ozřejmit na základě zpracování starých dokumentů a jejich interpretace.

Sémantickým významem slova čest se také zabýval Peter Schuster. Upozornil na fakt, že nejprve je třeba provést sémantický rozbor slova čest, protože je velice důležité zjistit skutečný význam slova z pohledu společenského, právního a politického. Připomíná, že je třeba si uvědomit, že docházelo k neustálému společenskému vývoji a tím i ke změně významu daného slova. Pro určení konceptu cti v raném novověku doporučil nastavit jako zrcadlo období středověku, který nám znázorní kulturní, společenský a historický nástin doby. Právě díky této podrobné analýze lze určit pravý význam pojmu čest v raném novověku. Tato definice se pak bude velmi odlišovat od moderního pojetí pojmu čest.⁴⁸ Od raného novověku přejímala

---

⁴⁶ Většina studií se podle Martina Dingese zabývala spíše vnějším pohledem na čest a nikoliv hloubkovou problematikou. Tyto studie se většinou zaměřovaly na homogenní skupiny jako šlechta, dvořané, řemeslné cechy. Proto je možná problematické stanovit přesnou sémantickou hodnotu tohoto slova v dnešní moderní době. Zpravidla byly užity dva modely: čest ve vztahu k autonomní skupině, kde si pravidla utváří skupina sama bez nařízení a pojem čest se tu konstruuje vnitřně sám a proti tomu ve vztahu k jasně daným pravidlům, která jsou dána vnějšími nařízeními a společnost je musí přijmout.

⁴⁷ Hans WELLMANN, *Der historische Begriff der 'Ehre' – sprachwissenschaftlich untersucht*, in: Sybille Backmann (ed.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 27-39. Při zkoumání textů se nám vnucuje dvojí pojetí pojmu čest. Chápání významu cti jako absolutní a nepodléhající historickým změnám a pojetí cti, ve kterém k historickým významovým změnám dochází. Pro přesnější interpretaci pojmu viz. zde uvedené příklady. Dále je zde také kladen velký důraz na překladatele viz. uvedené příklady.

⁴⁸ Peter SCHUSTER, *Uhre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft*, in: Sybille Backmann (ed.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 40-66. Právo a čest pokládá za klíčové pojmy středověku při tvorbě společenských a politických vztahů. Čest popisuje jako subjektivní právo jedince nebo právnické osoby k moci,

čest pomocnou a doplňující funkci k soustavě právních norem. Čest zůstala důležitou součástí právních norem a společensky vysoce ceněnou hodnotou.

1.4 Současné směry bádání v Čechách v šlechtickém a venkovském prostředí

K úloze cti ve světě české šlechty raného novověku se v poslední době věnuje značná pozornost. Vznikla tak literatura, o níž by bylo možno se opřít při bádání v této oblasti. Většina nedávno vydaných souhrnných pojednání o české (zejména vyšší) šlechtě se zaměřuje na období raného novověku.⁴⁹ Cesty bádání o dějinách české a moravské šlechty se v devadesátých letech dvacátého století ubíraly třemi směry. Jeden z proudů současného bádání o dějinách české šlechty se zaměřuje na srovnávací pohled dějin politické moci šlechty v proměňujících se náboženských souřadnicích zemí středovýchodní Evropy mezi stavovstvím a absolutismem. V prvé řadě šlo o mocenský boj panovníka a šlechty ve stavovských, politických nebo náboženských seskupeních. Další proud současného českého bádání o dějinách šlechty vychází z poznatků hospodářských dějin. Analýzy finančního hospodaření zpřesnily dosavadní vědomosti o vrchnostenské správě na panstvích některých šlechtických rodů. Účetní prameny předbělohorského období začaly sloužit k prohloubení znalostí historiků o roli úvěru ve šlechtické ekonomice, které se stále nedostávalo financí na hotovosti. Poslední z proudů se zaměřuje na každodenní život českého šlechtice v raném novověku. Zde historici využívají především písemností osobní povahy, které podávají svědectví o bezprostředních životních zážitcích české šlechty, o jejich zkušenostech i o jejich prostém vidění a vnímání raně novověkého světa. Tento třetí proud se začal objevovat kolem poloviny devadesátých let dvacátého století především u mladých historiků a

---

soukromému vlastnictví nebo i pomstě. Podle Petera Schustera s přibývajícím množstvím zákonů ve společnosti a s prosazováním státní moci došlo ke ztrátě rozhodující úlohy cti.

⁴⁹ Jaroslav PÁNEK, *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989; Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526 II*, Praha 1994; Marie KOLDINSKÁ, *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001; Václav BŮŽEK - Josef HRDLIČKA - Pavel KRÁL - Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004; Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.

historiček. Řada z těchto mladých historiků a historiček již ve svých dílech zmiňuje kategorii cti.

Jedna z novějších prací zabývající se specifickou otázkou právních dějin na Moravě v období raného novověku, kterou jsou spory o čest v šlechtickém prostředí byla disertační práce Jany Janišové.⁵⁰ Tato práce by mohla zaplnit bílá místa, a také doplnit starší výzkum, který byl započat např. Janem Karasem⁵¹ nebo Rudolfem Rauscherem.⁵² Práce byla rozdělena do dvou základních částí: první část tvoří analytické studie zabývající se dějinami šlechtických sporů o čest a druhou část tvoří edice rokové knihy moravského zemského hejtmána Václava z Ludanic z poloviny šestnáctého století. Analytickou část autorka rozdělila do několika menších kapitol. V těchto kapitolách se zabývala problematikou šlechtické cti a snažila se jí charakterizovat na základě rozboru středověkých narativních pramenů, neboť v myšlenkovém světě středověké společnosti byla čest úzce spojena s fenoménem rytířství. V následujících kapitolách sledovala autorka zastoupení problematiky šlechtické cti v právních pramenech českého zemského práva, lenního práva olomouckého biskupství a moravského zemského práva.

Pro české venkovské prostředí raného novověku zatím neexistuje uspokojivá literatura, o níž by bylo možno se opřít. České bádání věnující se venkovskému prostředí se nachází na začátku cesty. Při výzkumu pramenů je v českém prostředí patrný příklon ke konkrétnímu člověku, k jeho každodennímu životu a k používání obranných strategií v případě, kdy byl ohrožen posunem na okraj společnosti. V centru pozornosti se tak ocitá i hodnotový žebříček individua. V posledním desetiletí bylo

---

⁵⁰ Jana JANIŠOVÁ, *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic 1541-1556)*, Brno 2006. Disertační práce se zabývá otázkou právních dějin na Moravě v období raného novověku. Především se zaměřuje na šlechtické spory o čest.

⁵¹ Jan KAPRAS, *Právní dějiny zemí Koruny české I-III.*, Praha 1913-1920; TÝŽ, *Přehled právních dějin zemí České koruny*, 5. přeprac. vyd., Praha 1935.

⁵² Právní historikové redukují slovo čest na pouhou kategorii právní způsobilosti, a zachycují tak jenom úzkou, i když ne zcela nevýznamnou část problematiky: R. RAUSCHER, *Urážka na cti podle českého práva zemského*, in: *Naše právo a stát. Sborník k 60. výročí spolku československých právníků Všehrd*, Praha 1928, s. 41-53; K. MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 30, 200-229.

publikováno v českém prostředí několik prací, především od badatelů mladé generace, které lze považovat za příklad uplatňování teoretických konceptů a metodologických podnětů západoevropské historiografie v českém prostředí. Inspirující jsou práce mladého historika Jaroslava Dibelky, který se v nich zabýval výzkumem okrajových skupin obyvatelstva v raném novověku se zaměřením na mravnostní kriminalitu a každodenní život neusedlých skupin obyvatelstva,⁵³ a také práce Pavla Matlase a jiných historiků mladé generace.⁵⁴

1.5 Poctivost versus čest

Pojem čest byl v dobových pramenech používán v řadě synonym, jak cizojazyčných tak i staročeských. Ze staročeských synonym jsou doložena slova *čtnost*, *důstojenství*, *počest*, *počstivos*, *poctivost*⁵⁵ a *počestnost*.⁵⁶ Některým z těchto pojmům (poctivost a počestnost) byla již věnována pozornost.⁵⁷

Frekvence používání výrazu čest je veliká. Proto se objevuje i značné množství významů, ve kterých se tohoto slova užívá. Někdy se výraz odchyluje od svého původního významu, což je způsobeno přemírou užití tohoto pojmu.

Kašpar Zachariáš Vusín ve svém slovníku z počátku osmnáctého století uvádí jako významové ekvivalenty ke slovu *poctivost* výrazy *počestnost* a *čest* a překládá jej

---

⁵³ Jaroslav DIBELKA, *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticida*, Dějiny a současnost 9, 2007, s. 37-39; TÝŽ, *Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na poč. 18. století*, Historická demografie 31, 2007, s. 5-20; TÝŽ, *„Kde my se máme podít, když nemáme naši zem?“ Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí*, Historická demografie 30 (Suplement), 2006, s. 189-204; TÝŽ, *K novým možnostem studia trestně právní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*, ČČH 106, 2008, s. 19-53.

⁵⁴ Pavel MATLAS, *Rychlá cesta na popraviště. Trestní řízení a popravni rituál v Čechách na sklonku 17. století*, Dějiny a současnost 9, 2007, s. 40-43; Petr SOKOL, *Hrdelní kriminalita v 16. a v první polovině 17. století. Sonda do života a mentality obyvatel raně novověkého venkova*, Folia historica Bohemica 20, 2002, s. 7-106.

⁵⁵ P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 22n.; J. MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526, II*, s. 123-129, nebo Igor NĚMEC – Jan HORÁLEK a kol., *Dědictví řeči*, Praha 1986, s. 402-404 (zaměřující se na heslo *čest*).

⁵⁶ J. SCHWALLEROVÁ, *„Život a dobrá čest jedním krokem kráčeji“*, s. 26.

⁵⁷ Nejvíce P. MAŤA, *Svět české aristokracie*, s. 22-29.

slovy *honestas* a *Ehrbarkeit*. Slovo *ctnost* překládá jako *virtus* a *Tugend*, zatímco slovo *ctný* nabývá širšího významu, protože je chápáno jako významový ekvivalent k výrazům *ctnostný*, *uctivý* a *počestný*. Pojem *poctivý* je zde uveden jako synonymum k výrazu *počestný* a *ctný* resp. *honestus* a *ehrlich*.⁵⁸

Jungmannův *Slovník česko-německý* vydaný v třicátých letech devatenáctého století pro výraz *čest* uvádí význam *čest, sláva, vzácnost, poctivost* (lat. *honor*, něm. *die Ehre*). Pojem *čest* tak vymezuje jako 1. *dobrý úsudek jiných o ceně člověka a zevnitřní znamení takového úsudku neb vážnosti* a za 2. *přednost někomu od jiných daná*. Dále se zde objevují slova *čestně (počestně)*, *čestnost (ctihodnost, poctivost, honestas)*, *čestný (čstný, ctný, ctihodný, poctivý, počestný, ehrbar, honestus)*.⁵⁹

Gebauerův slovník z počátku dvacátého století uvádí pro výraz *čest* význam *čest, důstojenství, úřad, sláva* (lat. *honor*, něm. *Ehre*).⁶⁰ Dále se zde objevují slova *čestnost (poctivost, honestas)*, *čestný (ctný, ehrbar)*,⁶¹ *čstitedlný (ctitedlný, ctný)*, *čstitel (ctitel, Verehrer)*, *čstítí (ctítí, ehren, verehren)*, *čstivý (ctivý, ehrbar)*, *čstně (čsně, ctně, cně, ehrbar, ehrlich)* a také *čstný (ctný, ehrbar, ehrlich, honestus)*.⁶² Kromě slova *čestnost* uvádí *čstnost, ctnost (čsnost, cnost)* ve smyslu *ctná vlastnost, ctný skutek*, zároveň ale pro ně slučuje německé a latinské ekvivalenty uváděné již v 18. století pro *čest* i *ctnost (honor, virtus, Ehrbarkeit, Tugend)*.⁶³

Příruční slovník jazyka českého, vydaný roku 1935, rozlišuje *ctnost* jako *dobrou vlastnost mravní* a *čest* v několika významech. Za prvé jako *příznivé hodnocení sebe samého (čestnost, řádnost ap.)*, dále jako *příznivé hodnocení okolím, druhými lidmi (úcta, vážnost, respekt; dobré jméno, dobrá pověst, oblíba apod.)*, příp. ve významu *dívčí čest, počestnost, nevinnost*.⁶⁴

---

⁵⁸ Kašpar Zachariáš VUSÍN, *Dictionarium von dreyen Sprachen Teutsch, Lateinisch und Boehmisch, in welchem nicht allein die allgemeine Wort zu finden, sondern auch allerhand Länder, Königreiche und Städte unterschiedliche Kräuter und Blumen wie auch bey Gericht übliche Reden eingeführet seyn* I-III, Praha 1706, zde III, s. 23, 194n.

⁵⁹ Josef JUNGMANN, *Slovník česko-německý* I., Praha 1980, s. 290-291.

⁶⁰ Jan GEBAUER, *Slovník staročeský* I-II, Praha 1903, s. 168-169.

⁶¹ TAMTÉŽ, s. 170.

⁶² TAMTÉŽ, s. 192-193.

⁶³ TAMTÉŽ, s. 193.

⁶⁴ *Příruční slovník jazyka českého* I, Praha 1935, s. 276, 316-317; uvedeny jsou i jiné odvozené výrazy (*ctnostně, ctně, ctnostník, ctnostnost, ctnostný, ctnota, ctný, ctnostnický, ctnostnicky*,

Největší množství informací přináší *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Pod slovníkovým heslem *ctnost* (2. pád *ctnosti*) rozumí *kladnou mravní vlastnost společensky oceňovanou*, dále také *dobrou vlastnost, kvalitu, přednost* obecně,⁶⁵ *čest* (2. pád *cti*) pak vymezuje jako 1. *mravní stav budící kladné společenské hodnocení, úctu*, 2. *mravní čistotu ženy, nevinnost* a 3. *projev, výraz úcty, poctu*.⁶⁶ S výrazem *čest* souvisejí také slova *poctivý* (*poctivě, poctivost*), *počest* a *počestný* (*počestně, počestnost*).⁶⁷

Čest je tedy chápána jakožto žádoucí stav, který je závislý na mínění společnosti. Jedná se o vlastnost získanou a nikoliv vrozenou. Jedinec tedy není sám o sobě ctný, ale pilířem cti jsou mínění, která mají o hodnotě člověka druzí. Teprve poté následuje vlastní subjektivní ohodnocení sebe sama a z toho vyplývající stupeň sebevědomí, který sám posoudí hodnotou vlastní cti.⁶⁸

V Masarykově slovníku je heslo *čest* uvedeno s odkazem na jiné slovníkové heslo: „Čest, v trestním právu, viz urážka na cti a utrhaní na cti.“⁶⁹ Čest zde již není chápána ve smyslu filologicko-filozofickém, nýbrž ve smyslu utilitárním: „*zasluhuje trestní ochrany, která však nesmí jíti daleko, aby znemožnila právo kritiky*“.⁷⁰

1.6 Měšťan a jeho čest v raném novověku

Měšťanem se v raném novověku chápal každý obyvatel města, který využíval určitá práva, obvykle městské právo daného města. Podléhal různým nařízením a obvykle vlastnil na půdě města příbytek. Společně s těmito měšťany zde navíc žili další lidé, kteří nevlastnili žádné nemovitosti, ale působili v měšťanských domácnostech jako služky, čeledíni a tovaryši. Je tedy zřejmé, že městská společnost představovala sociálně,

---

ctnostnictví, a dále *čestný, čestně, čestnost*). Velmi málo informací přináší Jaromír BĚLIČ – Adolf KAMIŠ – Karel KUČERA, *Malý staročeský slovník*, Praha 1978.

⁶⁵ *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha 1978, s. 54 (s mnoha příklady, dále i *ctnostný, ctnostně*).

⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 59-60, dále i *čestný* (= 1. *mající čest, počestný*, 2. *vztahující se k cti*, 3. *určený k poctě, myšlený jako pocta*), *čestně, čestnost* – tamtéž, s. 60.

⁶⁷ TAMTÉŽ, s. 346.

⁶⁸ *Ottův slovník naučný* VI, Praha 1893, s. 462-463.

⁶⁹ *Masarykův slovník naučný* I, Praha 1925, s. 1133.

⁷⁰ TAMTÉŽ VII, Praha 1933, s. 485.

profesně a věkově pestré seskupení jednotlivců. Na dobré vztahy a pořádek uvnitř města měli dbát měšťtí radní a soudci. Pomocníkem při řešení sporů byla Koldínova kniha *Práva měšťská*.⁷¹ Tito mužové se tak museli starat o „věci veřejné“, ale také i o svou osobní reputaci, dbát o svou pověst a neváhat pro ni podstoupit ne jeden konflikt, aby tak jejich postavení nebylo nikým a ničím zpochybněno.

Společně s ostatními držiteli měšťského práva byl měšťan obvykle členem nějakého cechu, protože řemeslná výroba ve městech se tradičně organizovala do cechů. Cechy tak působily jako profesní sdružení, která byla členěna podle řemesel. Cechy vznikaly v důsledku hospodářského rozvoje měst už počátkem třináctého století a v této době zažívají další vlnu rozkvětu. Statuta cechů přesně vymezovala zásady pro vstup nového člena, podmínky mistrovských zkoušek, vztahy mezi mistry a učedníky, výši mzdy, cechovní samosprávu a pravidla mravného života. Cechovní řády byly velice přísné.

Kromě domu a případně dalšího majetku tvořila měšťanova rodina jeden z klíčových pilířů jeho hodnotového světa. Aby měšťan ubránil dobré jméno své i své rodiny, musel dodržovat psaná i nepsaná pravidla soužití ve společnosti, jejímž byl členem. Jestliže byla dobrá pověst jeho jména ohrožena, jedinou eventualitou k její nápravě byl veřejný spor před měšťskou radou. Rozhodnutí pak bylo zaneseno do měšťských knih. Dobré jméno bylo hodnotou, která se týkala celé rodiny.⁷²

Rozšířenější hodnotou byla v měšťanském prostředí nepochybně čest. Osobní čest jedince byla základem k navázání, udržení a rozvíjení vztahů se sousedy, předpokladem pro uznání vlastní osoby uvnitř obce nebo společnosti. Čest samozřejmě úzce souvisela s dodržováním mravnosti a počestnosti jedince. Nejčastějším útokem na čest byly mnohdy jadrné nadávky. Existovalo velké množství nadávek a urážek, kterými se lidé v raně novověkých městech častovali. Nebyly sice všechny stejně urážlivé, přesto ale ukazují, jakou moc mohla slova mít. Nikdo si nemohl v tehdejší společnosti dovolit nechat nadávku a výzvu bez odpovědi, přestože byly urážky trestné. Koldínovo měšťské právo tento trestný čin specifikovalo takto: „*Řečí aneb slovy tehdáž se lidem od lidí ublížení děje, když jeden druhého nařiká, haní, potupuje, jemu anebo*

---

⁷¹ Josef JIREČEK (ed.), *Práva měšťská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Kristiána z Kolína*, Praha 1876.

⁷² Josef HRDLIČKA, *Měšťan*, in: V. BŮŽEK - P. KRÁL (edd.), *Člověk českého raného novověku*, s.139 – 165.

*rodičům jeho umrlým na cti a poctivosti utrhá.*⁷³ Byla zde stanovena i výše trestu: „*A nicméně ještě ten a takový všetečný a nevážný člověk do vězení vzat a vězením na dvě neděle pořád zběhlé trestán býti má: proto, že což jest směl z všetečnosti o lidech dobrých mluvíti, musil to zase v svá ústa lživá bráti, a tak infamis bude.*“⁷⁴

Svou čest měli měšťané i měšťanky. Boj o čest tedy nebyl výlučně mužskou záležitostí. Byla-li napadena žena, dotýkala se ztráta cti celé její rodiny. Eventuálního soudního projednávání se účastnil i její manžel, byla-li vdaná, nebo otec, který ji u tohoto městského soudu zastupoval. Velmi zajímavé byly případy, kdy k napadení cti došlo mezi ženami navzájem. Tyto rivalky se většinou znaly z městské obce a věděly o svých slabinách.

Každá urážka, zneuctění či vyjádřená pochybnost o poctivosti člověka musela být co nejrychleji projednávána před městských právem. Potom mělo následovat vyvrácení všech obvinění a v rituální podobě pak byla té dané osobě čest navrácena.

„*Vaše Milosti pane rychtáři, Jeho Milosti císařské pane purkmistře a páni milí, poníženež žádám vás, abych byl v té při zastání měl, abych měl všecko pro čest svou na to vynaložiti neboť člověk beze cti nic na světě nejní.*“⁷⁵ Těmito slovy roku 1586 žádal soukeník Václav Piksa vodňanský městský soud, aby v jeho případě žaloby na pekaře Michala Moučku bylo co nejrychleji rozhodnuto a jeho čest tak mohla být očištěna a okamžitě jemu navrácena. Důležitá jsou slova „*neboť člověk beze cti nic na světě nejní*“, která velmi trefně definují pojem cti, jak byl chápán člověkem v raném novověku. Co si jednotliví lidé pod pojmem čest představovali, se odhaluje až v těchto zprávách o tzv. konfliktech o čest, které se zachovaly v hojném počtu nejen pro měšťanské prostředí. Pouze v konkrétním případě poškození cti se nám objevuje to, co pro jednotlivce čest znamenala.

---

⁷³ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, Q XIV.

⁷⁴ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, Q XVIII.

⁷⁵ SOKA Strakonice, AM Vodňany, kniha 420, fol. 35.

II. ČEST V NORMATIVNÍCH PRAMENECH

Zásluhou Josefa a Hermenegilda Jirečkových, kteří byli autory řady právněhistorických prací, byly edičně zpřístupněny městské zákoníky a zřízení zemská, které jsou velice důležité a nezbytné pro práci se soudními prameny.⁷⁶ Hlavním důvodem kodifikace městského práva byl především hospodářský rozvoj měst, jejich významný podíl na ekonomice státu a nakonec i jejich politický a vojenský význam v životě země. Měšťané potřebovali pro své obchody a podnikání právní jistotu, jejíž překážkou bylo až dosud nejednotné městské právo a nejednotná jurisdikce jednotlivých měst. Také šlechta však měla, zvláště po přijetí Svatováclavské smlouvy, zájem na kodifikaci městského práva, neboť i ona musela vystupovat jako strana ve sporech před městskými soudy. Proto také brzy po přijetí smlouvy Svatováclavské došlo k usnesení zemského sněmu o vypracování zákoníku městského práva.⁷⁷

2.1 Práva městská Mistra Brikcího z Licska

Nejvýznamnějším členem komise vytvořené k sestavení městského zákoníku byl Brikcí z Licska (Kouřimský). Pražský politik, původně univerzitní mistr, od roku 1529 působil jako radní písař v Kutné Hoře. V roce 1531 se vrátil zpět do Prahy, kde byl jmenován písařem při soudu hejtmanském a o tři roky později byl jmenován písařem komorního soudu. V témže roce, tedy 1534, dokončil své dílo *Práva městská*.⁷⁸

Šlo o překlad a úpravu starší právní památky městského práva, brněnské právní knihy písaře Jana, užívané dosud v řadě českých překladů v českých městech.⁷⁹

---

⁷⁶ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Kristiána z Kolína*, Praha 1876; Hermenegild JIREČEK – Josef JIREČEK (edd.), *Práva městská mistra Brikcího z Licska*, Praha 1880; TITÍŽ, *Zřízení zemská království českého XVI. Věku*, Praha 1882.

⁷⁷ Václav VANĚČEK, *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1914*, Praha 1970; TÝŽ, *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975.

⁷⁸ Srov. H. JIREČEK – J. JIREČEK (edd.), *Práva městská mistra Brikcího z Licska*, s. V – XXVI.

⁷⁹ Srov. Jaromír ČELAKOVSKÝ, *O právech městských m. Brikcího z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*, *Právník* 19, 1880, s. 721-736, 757-774, 793-808, 829-837. Je zde

Přestože Brikcího dílo nebylo považováno za oficiální kodifikaci, bylo vydáno tiskem a užíváno městskými soudy jako záznam platného městského práva.⁸⁰

2.2 Práva městská království českého Pavla Kristiána z Koldína

Od čtyřicátých let šestnáctého století pak dále pokračovalo úsilí o kodifikaci městského práva a zemský sněm ustanovil komise, které ji měly realizovat. Roku 1558 se objevil první psaný návrh o 321 stranách, vycházející z práva Starého Města pražského, jehož autorem byl právník mistr Pavel Kristián z Kolína (narodil se roku 1530 v Klatovech, zemřel 1589 na Starém Městě). Tento právník po krátkém působení na pražské univerzitě vykonával funkci novoměstského písaře a od roku 1565 byl kancléřem Starého Města pražského. Výnosnými sňatky dosáhl velkého majetku i vlivného postavení a zastával postupně řadu významných městských úřadů. Patřil k okruhu českých humanistů a vynikajících právníků. Jeho předností byla dokonalá znalost domácího práva a právní praxe, ale také i vynikající znalost práva římského. Byl to také on, kdo měl rozhodný podíl na konečné podobě zákoníku, který byl roku 1579 vydán tiskem pod názvem *Práva městská království českého*. Císař Rudolf II. městská práva schválil a roku 1580 apelační soud prohlásil zákoník za závazný pro svou praxi.⁸¹

Územní platnost zákoníku nebyla zpočátku úplná. Oblast českých měst, která se řídila právem magdeburským, především pak vrchní právo této oblasti – Litoměřice – dlouho odmítaly pro sebe závaznost nového zákoníku. Jejich odpor byl zlomen na sněmu roku 1610. V sedmnáctém století byla rozšířena platnost zákoníku i na moravská města (1697). Zákoník platil i v osmnáctém století a teprve jednotlivé zákoníky feudálního absolutismu postupně rušily jeho ustanovení. Poslední podstatná část

---

podrobná analýza tohoto městského zákoníku, rozbor obsahu těchto práv a v jakém poměru se nalézají k starším pramenům městského práva.

⁸⁰ Podrobnější rozbor těchto Práv městských Bohumil RYBA, *K pramenům Práv městských mistra Brikcího z Licska*, Strahovská knihovna 8, 1973, s. 5-18. V porovnávání edice Hermenegilda Jirečka a speciální monografie Jaromíra Čelakovského souhlasí s teorií o jediném prameni.

⁸¹ Srov. Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. XVII-XXXII.

zákoníku o právu majetkovém byla zrušena až roku 1811 Všeobecným občanským zákoníkem.⁸²

Práva městská království českého obsahují právní předpisy, které upravovaly v podstatě veškerý život obyvatel města, jeho správu i soudnictví. Nalezneme tu tedy především předpisy o městské správě, povinnostech městské rady a konšelů, o městském soudnictví, majetkovém právu, závazcích, věcných právech, dědickém právu, právu rodinném a manželství, právu trestním, trestním procesu (včetně tortury). Zákoník byl opatřen českým a latinským obsahem, věcným rejstříkem a byl vytištěn ve známé melantrišské tiskárně.

Koldín při vypracování zákoníku použil i právo zemské a usnesení zemských sněmů, recipoval i římské právo a jeho dílo vynikalo pečlivým výběrem ustanovení, skvělou právníčkou češtinou, vhodným systémem a přehledností. Roku 1581 byla vydána k zákoníku tzv. *Krátká summa*, která ve zkratce a jednoduše podávala jeho obsah. Zákoník se dočkal kolem dvaceti vydání, z toho dvou německých překladů.⁸³

Vysoká právní hodnota tohoto díla byla potvrzena historickým vývojem. Velký podíl na tomto úspěchu měl i sám autor, jenž se neupjal na jediný pramen, ale čerpal z nejrůznějších sbírek, sestavených pro různé kraje a stavy, čímž dal základ k budoucímu rozšiřování jejich platnosti.

---

⁸² Josef JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. V-XVII.

⁸³ Podrobná analýza Koldínových městských práv s odkazy na další odbornou literaturu srov. Jaromír ŠTĚPÁN, *Studie o kompilační povaze Koldínových Práv městských*, Praha 1940.

III. ČEST V TRESTNĚ PRÁVNÍCH PRAMENECH

V české historické produkci se často objevují články či knihy věnující se problematice trestního a hrdelního soudnictví. Obvykle se tyto práce věnují problematice již zmíněného hrdelního soudnictví, pronásledování etnických a sociálních minorit a nověji ženské kriminalitě.

Jen výjimečně a na okraji badatelských zájmů lze zaznamenat vedle případů trestního práva také případy z okruhu civilního práva, které byly řešeny u městských soudů. Přičemž právě těmito případy se městské soudy nejvíce zabývaly. Lze si tedy říci, že spory tohoto rázu byly na městské radnici na denním pořádku.

V královském městě Vodňany přicházeli k městskému soudu lidé všech majetkových vrstev. Muži, a také ženy - jestliže neměly adekvátního zástupce, aby u městské rady našli rozřešení svých sporů, které se nejčastěji týkaly vymáhání dluhů, nesplacených půjček, zranění utrpěného při hádce či při hospodské šarvátce a v neposlední řadě také nespravedlivě rozděleného dědictví. Zápisy z těchto sporů jsou dochovány v soudních knihách, které byly uloženy ve Státním okresním archivu ve Strakonici ve fondu Archiv města Vodňany.⁸⁴ Přes početné množství záznamů (bezmála sedm set zaznamenaných případů) jsou tyto knihy sporného soudnictví pouhým torzem původní městské soudní administrativy. Zvláště z tohoto důvodu nejsou zápisy ani zdaleka všech sporů kompletní. Často zde chybí rozsudky, výpovědi svědků apod. I přesto je to velice cenný pramen, co do kvality i do kvantity. Bližší studium těchto knih sporného soudnictví naznačuje, že rukopis psaný výhradně česky, obsahuje, jak již bylo zmíněno, celé spektrum kriminálních činů.⁸⁵ Tento rukopis jistě prezentuje to, co přináší běžný život města.

---

⁸⁴ SOKA Strakonice, AM Vodňany. Fond AM Vodňany obsahuje celkem jedenáct knih sporného soudnictví: inv. č. 411: 1519 – 1527, inv. č. 412: 1557 – 1561, inv. č. 413: 1558 – 1586, inv. č. 414: 1565 – 1569, inv. č. 415: 1571 – 1575, inv. č. 416: 1572 – 1594, inv. č. 417: 1574 – 1576, inv. č. 418: 1577 – 1579, inv. č. 419: 1582 – 1586, inv. č. 420: 1586 – 1588, inv. č. 421: 1588 – 1618.

⁸⁵ Bohužel ne zcela přesně celé spektrum. Nenalezla jsem zde, podle Pánkovy klasifikace deliktů, činy proti panovníkovi a činy proti pozemkové vrchnosti. I přesto je tento rukopis velice zajímavý, protože obsahuje mnoho jiných deliktů, týkajících se každodenního života vodňanských měšťanů a měšťanek.

Těžiště této práce, jak již bylo zmíněno, je zakotveno v jižních Čechách, především v královském městě Vodňany. Městě neobyčejně bohatém na prameny, k tomuto tématu, pocházejících ze šestnáctého století. Navzdory mnou zvolenému regionálnímu měřítku jsou zde dochovány i případy, jejichž akční rádius překračuje hranice tohoto města.

3.1 Historie města Vodňany

Při severozápadním okraji Českobudějovické pánve se nachází bývalé královské město Vodňany. Tato původně slovanská osada postupem času přerostla v tržní osadu a vzniklo město. Město s velkým čtvercovým náměstím vznikalo už za vlády krále Přemysla Otakara II. První písemná zmínka o tomto městu pochází z poměrně pozdní doby a přesný letopočet je stále předmětem diskusí. Odkaz na pramen z roku 1317, pod nímž se však skrývala poněkud jiná listina z roku 1327, se ukázal být sporným.⁸⁶ Existuje ještě jedna zmínka z roku 1318.⁸⁷ Nejdůležitější privilegia město Vodňany získalo od krále Jana Lucemburského roku 1336.⁸⁸ Privilegii byla městu potvrzena všechna stará práva a svobody a udělena nová. Především právo mílové, právo svobodného obchodování a právo cla a mýta z povinného průchodu zboží, čímž v té době panovník zachránil město před úplnou bídou, ke které směřovalo od počátku čtrnáctého století. Během předhusitského období prodělaly Vodňany vývoj od komorního městečka až po město královské. Vodňany se řadily k nejmenším a nejméně movitým královským městům, jejich význam byl také druhořadý. První zmínka, kdy se Vodňany počítaly mezi královská města pochází z roku 1400, spolu s Českými Budějovicemi a Pískem tvořily oporu královské moci v jižních Čechách. O dvacet let později, po dobytí města vojskem Jana Žižky z Trocnova, se Vodňany připojily k husitům a táborskému programu.⁸⁹

---

⁸⁶ Jiří LOUŽENSKÝ, *Prvopočátky města Vodňan*, Vodňany a Vodňansko 4, 1997, s. 38 – 51 s příslušnými odkazy. K listině, týkající se převodu patronátního práva ke kostelu ve Vodňanech Klášteru v Drkolné (Schläglu), srov. též Anna KUBÍKOVÁ, *Bohemikální listiny v archivu premonstrátského kláštera v hornorakouském Schläglu*, Archivní časopis 49, 1999, s. 12-20, zvl. s. 17.

⁸⁷ Václav MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan I*, Praha 1940, s. 14.

⁸⁸ František KOTĚŠOVEC, *Privilegia města Vodňan*, Vodňany a Vodňansko 4, 1997, s. 52-54.

⁸⁹ V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan I*, s. 29-58.

Kolem roku 1500 svíralo město Vodňany ve svých hradbách na 150 domů vedle dalších objektů, k nimž patřila radnice, fara, škola, masné krámy, lázeň, šatlava a dům boží – chrám Narození Panny Marie se hřbitovem. Městskou pokladnu plnily zisky z obchodní stezky a peníze z vybírání cla. V jisté době ji měly plnit i peníze z dolování drahých kovů na vodňanských Svobodných Horách. Z toho se zachoval jen znak tohoto města s havířem a doklad o povýšení na královské horní město v roce 1547. Mnohem více výnosné se pro měšťana ukázalo rybníkářství. Obchodní ruch byl přirozeně sloučen větším dílem s řemesly, ale oproti řemeslným výrobkům vysoko stálo svou hodnotou rybníkářství. Vodňany již od druhé poloviny patnáctého století zakládaly rybníky, které dodnes charakterizují tuto krajinu. Navíc v první polovině šestnáctého století pokračoval rozkvět řemesel, k čemuž velice přispěl i vnitřní klid v království.

Řemeslníci zůstávali nositeli městských hodností, vytvářející zdravé a hospodářsky silné jádro měšťanstva. Objevily se nové specializace řemesel. Jediným politickým konfliktem, který se výrazně dotkl města Vodňan v této době, bylo roku 1547 vydání městských privilegií k revisi a královští komisaři, kteří jezdili po jihočeských městech a konfiskovali zbraně a privilegia. Privilegia byla ještě téhož roku prohlížena v královské kanceláři a pak zase vrácena s odpuštěním viny, ale přece jenom poněkud ztenčena. Navíc král jmenoval rychtáře vyzbrojeného královskou plnou mocí, který se stal první a nejdůležitější osobou, strážcem věrnosti králi. Tato omezení ve vodňanské městské samosprávě se dostavila jako následek odboje královských měst proti panovníkovi. Novinkou také bylo roku 1549 zrušení apelací k právu Starého Města pražského. Nyní se odvolání od městského práva bude provádět ke králi nebo jeho radám.⁹⁰

Na počátku třicetileté války byly Vodňany vypleněny, připraveny o majetek a v roce 1623 zastaveny donu Baltazaru de Marradas, který je brzy prodal Schwarzenberkům. Vyplacením zástavy město 21. srpna 1710 opět získalo svobodu. Kronika tohoto města v osmnáctém století zaznamenala hned několik velikých požárů, které v letech 1722, 1757 a 1782 bezmála spálily celé město na popel.⁹¹

Opevnění s vodním příkopem, parkány s čtvercovými baštami z první poloviny patnáctého století je dodnes zachováno, bohužel obětí stavebních úprav v první polovině devatenáctého století se staly městské brány. Dodnes nejvýznamnější

---

⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 159-372.

⁹¹ TAMTÉŽ II, s. 9-246.

památkou města Vodňan je děkanský kostel Narození Panny Marie, nacházející se v severozápadním rohu náměstí, o kterém hovořily nejstarší písemné památky z roku 1317.⁹²

3.2 Charakteristika pramenné základny

Archivní prameny, které se vztahují k tomuto tématu, jsou v současnosti spolu s ostatními sloučeny ve fondu s názvem Archiv města Vodňany (do roku 1850), který je uložen ve Státním okresním archivu ve Strakonících. Fond obsahuje 29 listin, 509 knih a velké množství nezpracovaného spisového materiálu. V roce 2003 fond archivně inventarizovala Pavla Slavičková, která sestavila inventář města Vodňany (do roku 1850). Před ní jakýsi pokus o inventarizaci provedl v první třetině dvacátého století vodňanský archivář Václav Mostecký. Nejpřínosnějším výsledkem jeho práce se nakonec staly třídílné *Dějiny bývalého královského města Vodňan* vydané v roce 1940, z kterých jsem také čerpala informace o historii města.⁹³

Doposud uspořádanou a i reálně přístupnou částí fondu je skupina dochovaných listin a knih do roku 1850. Ve své práci se zaměřím především na prameny pocházející z šestnáctého století, resp. z druhé poloviny šestnáctého století.

Z působnosti městského soudu se zachovalo celkem jedenáct knih. Tyto knihy pokrývají časové pásmo od roku 1519 do roku 1618, bohužel s výjimkou dlouhého časového úseku let 1528 – 1549. Z tohoto mezidobí se žádné knihy nedochovaly. Nabízí se také možnost, že v tomto období nebyly vůbec vedeny.

V přehledu se jedná o knihy žalob a výpovědí z let 1519 – 1527 (inv. číslo 411), 1557 – 1562 (inv. číslo 412), 1565 – 1571 (inv. číslo 414), 1571 – 1575 (inv. číslo 415), 1574 – 1576 (inv. číslo 417), 1577 – 1579 (inv. číslo 418), 1581 – 1586 (inv. číslo 419) a 1586 – 1588 (inv. číslo 420), dále knihy rozsudků 1550 – 1587 (inv. číslo 413) a 1588 – 1618 (inv. číslo 421) a jednu knihu svědomí (1566) 1572 – 1594 (inv. číslo 416).

Vnější podoba všech knih je téměř identická. Všechny knihy mají nepůvodní papírovou vazbu s tvrdými deskami. Vnitřní struktura knih je daleko více

---

⁹² Dnešní podobu tohoto kostela vytvořila důsledná regotizace z let 1894 – 1897. V době těchto stavebních úprav byly interiéry a renesanční štíty na západním průčelí vyzdobeny podle návrhů Mikoláše Alše.

⁹³ V. MOSTECKÝ, *Dějiny bývalého královského města Vodňan I. – III.*, Praha 1940.

komplikovanější. Zatímco obě knihy rozsudků inv. číslo 413 a inv. číslo 421 a snad také kniha žalob a výpovědí inv. číslo 411 byly vedeny jako původně knihy, u zbývajících se jedná pouze o pozdější svázání soudně uzavřených spisů do formy knihy. V některých případech také došlo během vázání k zpřeházení spisů a listů. Z tohoto důvodu je orientace v těchto knihách někdy velice složitá. Pouze knihy rozsudků mají původní foliaci, u ostatních je částečná. Všechny zápisy jsou zapsány česky, na papíře, gotickým kursivním písmem v nadpisech kresleným. Do knih inv. číslo 411, inv. číslo 413, inv. číslo 421 a inv. číslo 416 zapisoval pouze písař, ostatní knihy obsahují vedle písařových zápisů také listy s původním zněním žalob a odporů psaných měšťany.

Všech jedenáct knih, s výjimkou knihy inv. čísla 411, se rozdělují na tři druhy podle obsažených zápisů. Knihy žalob a výpovědí zahrnují zápisy ze soudních sporů vedených v období let 1557 – 1588. Knihy rozsudků pokrývají časové pásmo 1558 – 1618. Porovnáme-li zápisy obsažené v knihách rozsudků se zápisy ze stejného období v knihách žalob, dostaneme překvapující závěr. Knihy rozsudků obsahují navíc zápisy ortelů tzv. vedlejších sporů (tedy sporů, ve kterých jedna ze stran vinila druhou z porušení předepsané formality, ke které došlo v průběhu hlavního řízení). Naproti tomu knihy žalob obsahují záznamy o sporech, které nebyly ukončeny a ke kterým nikde není uveden rozsudek. Jedná se především o soudní spory z let 1573, 1574, kdy nebyly – z neznámého důvodu – do knihy rozsudků inv. číslo 413 činěny zápisy.

Zajímavá je také kniha svědomí inv. číslo 416. Kniha obsahuje zápisy svědeckých výpovědí k některým sporům projednávaných u městského soudu v letech 1572 – 1594. Nutno ale zdůraznit, že ne vždy jsou k danému sporu zachována všechna svědectví, která podle zápisu o průběhu jednání v knize žalob byla před soudem čtena. Někdy také kniha svědomí obsahuje svědecké výpovědi k případům, ke kterým schází zápis žaloby i rozsudku.

Historii vzniku těchto knih do jisté míry odhalují knihy inv. číslo 412 a inv. číslo 413. Kniha s inv. číslem 412 (Kniha žalob a výpovědí) začíná rokem 1557 a kniha s inv. číslem 413 (Kniha rozsudků) začíná roku 1558, tedy v době, kdy se písařem ve Vodňanech stal Mikuláš Šimon. Kniha s inv. čísle 412 zahrnuje zápisy z celého průběhu sporu (opis žaloby, zápis mluvení stran, svědecké výpovědi a i rozsudek). Tento systém zápisu je dodržen v celé knize. V letech 1558 – 1561 byly tedy rozsudky zaznamenávány ve stejném znění do dvou knih.

Poněkud stranou stojí nejstarší dochovaná kniha inv. číslo 411, která obsahuje neuspořádané zápisy žalob, svědeckých výpovědí a rozsudků. Jednotlivé zápisy na sebe nenavazují a celková orientace v ní je velice složitá. Navíc část knihy padla za obět hlodavcům a vodě a je tedy značně nečitelná.

3.3 Struktura knih soudnictví sporného

Po značně únavné charakteristice pramenné základny, která ale byla nezbytná vzhledem k tomu, že tyto knihy sporného soudnictví tvoří v celé mé práci hlavní úlohu, bych se ještě věnovala klasifikaci případů v těchto knihách.

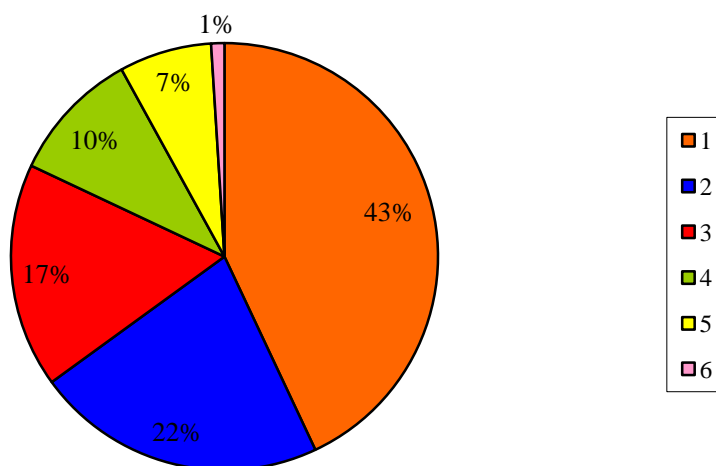
Soudní knihy obsahují zápisy o více než sedmi stovkách případů. Tyto případy byly projednávány u vodňanského městského soudu v průběhu 78 let předbělohorského období. Počet projednaných sporů během jednoho roku je různý. Složitý a neúplný systém zápisů v těchto knihách napovídá, že knihy nejspíše nezachycují všechny soudní spory, které byly u městského soudu civilním procesem řešeny. Například pokud se z celého případu dochoval pouze záznam svědeckých výpovědí, je těžko stanovitelné, zda je možné jej jednoznačně přiřadit k zapsané žalobě nebo rozsudku v jiné knize.

Z celkového počtu 749 soudních sporů se ve většině z nich jedná o civilněprávní případy. Zbylou skupinu tvoří trestněprávní záležitosti. Při posuzování všech sporů byl použit civilní (akuzační) typ procesu.

Největší skupinu záznamů tvoří podobně jako u hrdelních soudů v jiných městech hospodářské a majetkové spory, celkem 312 soudních sporů. Z nich je nejpočetnější část sporů o majetek - asi 208 případů - a finančních sporů - 97 případů. Záznam o krádeži se objevil jenom na šesti místech, žhářství pouze na jednom. Ze skupiny činů proti životu bylo 53 případů ublížení na zdraví. Jednou bylo řešeno zabití a jednou vražda. Urážky na cti tvoří druhou nejpočetnější skupinu, celkem 167 zápisů ze soudních jednání. Sporů týkajících se porušení pravidel obecního soužití bylo zaznamenáno 62, osm z nich se týkalo cechovních záležitostí, 54 sousedských vztahů. V celém sledovaném období se objevil pouze jeden případ, který byl klasifikován jako porušení oficiální ideologie. Dále zkoumané materiály obsahovaly dohromady 16 záznamů o mravnostních deliktech a 126 o procedurálních záležitostech. V devíti případech se mně nepodařilo přesně určit, co bylo podstatou sporu.

Procentuální zastoupení jednotlivých skupin deliktů v rámci počtu všech případů znázorňuje graf.

Graficky znázorněná klasifikace případů řešených u vodňanského městského soudu v letech 1519 - 1618:

1. Hospodářské, majetkové a finanční spory
2. Urážky na cti
3. Procedurální záležitosti
4. Porušení pravidel obecního soužití
5. Činy proti životu a zdraví
6. Nezařazené

Pramennou základnu této diplomové práce, jak již bylo několikrát řečeno, tvoří knihy soudnictví sporného, jejichž vedení spolu s dalšími soudními knihami spadalo do kompetence městské rady.⁹⁴ Zajišťovaly práva měšťanů, měšťanek i dalších obyvatel města.

⁹⁴ SOkA Strakonice, fond AM Vodňany. Fond AM Vodňany obsahuje celkem jedenáct knih sporného soudnictví: inv. č. 411 Kniha žalob a výpovědí: 1520 – 1527, inv. č. 412 Kniha žalob a výpovědí: 1557 – 1561, inv. č. 413 Kniha rozsudků: 1558 – 1586, inv. č. 414 Kniha žalob a

Agendou knih soudnictví sporného, tzn. zapisováním do těchto knih a čtením z nich při soudním řízení, byl městskou radou pověřen radní písař, někdy také zvaný jako přísežný.⁹⁵ Nezapsal-li svědectví přísežný písař, stalo se svědectví neplatným. Že byla písařským činnostem přísežného písaře přikládána veliká důležitost, svědčí i to, že museli skládat obsáhlou přísahu.⁹⁶ Václav Mostecký se ve svém díle zmiňuje, že vodňanský písař Vít bakalář měl také mimo jiné „*dbáti lhůt a roků a připomínati panu purkmistrovi, aby se škoda nestala, doplňoval i památná registra, aby se pro časy budoucí zachovala paměť důležitých událostí i závazků. Ale nejpřísněji a nejpodrobněji mu bylo kladeno na srdce, aby dozíral na rybníční hospodářství. Jednou za 4 neděle s fišmejstrem a při úředních osobách prošel obecní stoky a rybníky, není-li třeba nějaké opravy při stavidlech, brlení, troubách, tarasích, splavích, aby před každou spouštějí i po ní bylo všecko v pořádku. Ve schůzi městské rady musí podávati podrobnou zprávu. Při lovu se účastní s ostatními úředníky, ale do prodeje se jim neplete, pouze bedlivě zapisuje, kolik peněz od koho se přijímá, a to i při prodeji drobu i při odměrování ryb na džbery. Odhání od kádí každého, ovšem s jinými ouředníky, kdyby někdo nenáležitě ryby chtěl bráti. Dozor nad dělníky, vykonávající jakoukoli obecní práci, leží na písařových bedrech.*“⁹⁷

Jak již bylo řečeno, přísežný písař musel uchovat zapsané a vyslyšené svědectví v tajnosti pod trestem ztráty hrdla.⁹⁸ Řádně zapsané výpovědi nesměly být použity dříve, než byly publikovány před soudem, čímž nabývaly také právní platnosti. Písaři také hrozil trest smrti v případě nařčení, že vědomě do svědectví něco přidal nebo že naopak něco zamlčel k újmě některé ze sporných stran. Jedna taková žaloba se objevila

---

výpovědi: 1565 – 1569, inv. č. 415 Kniha žalob a výpovědi: 1571 – 1575, inv. č. 416 Kniha svědomí: 1572 – 1594, inv. č. 417 Kniha žalob a výpovědi: 1574 – 1576, inv. č. 418 Kniha žalob a výpovědi: 1577 - 1579, inv. č. 419 Kniha žalob a výpovědi: 1582 – 1586, inv. č. 420 Kniha žalob a výpovědi: 1586 – 1588, inv. č. 421 Kniha rozsudků: 1588 – 1618.

⁹⁵ V Koldínových *Právech městských* lze podle uvedených kompetencí radního písaře, přísežného písaře a pouhého písaře počítat alespoň u radního a přísežného písaře s jednou a touž osobou. Srov. J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, především články: B XLI-2, B LXXXIV, B LVI, B LXXI, B LVII, J XXXIII, B LIII, B LXXXI, B LIII-1, B LV.

⁹⁶ Podle přísežné formule sliboval věrnost a poslušnost královskému rychtáři, purkmistru a pánům, tajnost všech porad a schůzí, kterých se účastnil, nestrannost a spravedlivost.

⁹⁷ V. MOSTECKÝ, *Dějiny I*, s. 259.

⁹⁸ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, článek B LV.

roku 1527 na písaře Jana. Byla podána Janem konvařem, který si stěžoval, že si písař do knih zapisoval, co chtěl a že „*registra obecní koriguje*“.⁹⁹ Navíc „*mluvil potupně*“ o tomto písaři. Případ písaře Jana byl klasifikován jako nárek cti. Jak tento spor skončil, se bohužel nedozvídáme. Je jasné, že tento muž, navíc zastávající úřad písaře ve městě Vodňany, musel náležitě svou čest obhájit a postarat se o svou vlastní reputaci.

V žádném z těchto rukopisů nenalezneme jména jednotlivých zapisujících písařů.¹⁰⁰ Soudní řízení a všechna s tím spojená právní jednání měla v šestnáctém století písemný charakter, přičemž úředním jazykem v městském prostředí byla čeština. Ne jinak je tomu i v tomto případě. Všechny dochované knihy soudnictví sporného a v nich zaznamenaná soudní agenda je evidována výlučně česky.

Svou strukturou jsou vodňanské knihy sporného soudnictví po stránce diplomatické v podstatě jednotné, i když v některých částech se od sebe odlišují. Nejvíce se odlišuje, jak již bylo výše řečeno, nejstarší dochovaná kniha, kde jsou zapisovány žaloby od roku 1519. K žalobám a k výpovědím u jednotlivých sporů zde chybí záhlaví, která v dalších knihách obsahují jména aktérů soudního sporu, popřípadě další specifikaci (například povolání, předmět sporu apod.) sporných stran. Díky tomuto defektu je v rukopise obtížnější orientace, neboť není zcela jasné, kde jeden případ končí a druhý začíná. U následujících deseti knih (Kniha žalob a výpovědí z let 1557 – 1561, Kniha rozsudků z let 1558 – 1586, Kniha žalob a výpovědí z let 1565 – 1569, Kniha žalob a výpovědí z let 1571 – 1575, Kniha svědomí z let 1572 – 1594, Kniha žalob a výpovědí z let 1574 – 1576, Kniha žalob a výpovědí z let 1577 - 1579, Kniha žalob a výpovědí z let 1582 – 1586, Kniha žalob a výpovědí z let 1586 – 1588 a Kniha rozsudků z let 1588 – 1618) bývá první řádek záhlaví psaný větším kaligrafickým písmem. U jednotlivých záhlaví lze rozlišit několikero stereotypních formulací. Mezi nejčastější patří „*Žaloba od [...] na [...]*“, dále „*Od [...] proti tomu mluveno*“, „*Obvinění od [...] na [...]*“, „*Mezi [...] a [...]*“, „*[...] obeslavši před právo [...] takto jest ho podaném ve spisu žaloby obvinil*“, „*[...] obeslavši ku právu [...] takto jest ho obvinil*“. Zápisy nejsou vždy vedeny v knihách chronologicky.

Nejrozsáhlejší částí rukopisů jsou žaloby a svědecké výpovědi k nim se řadící. Výpovědi předchází jméno svědka, někdy se objevují i další údaje (jako například

---

⁹⁹ SOkA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 411, fol. 32.

¹⁰⁰ Srov. B. ROEDL, *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám městského soudnictví před Bílou horou*, s. 251-270.

povolání či stav), u žen v řadě případů následuje povolání manžela.¹⁰¹ Velmi často se však ze záhlaví dozvídáme pouze jméno bez jakýchkoliv dalších údajů.

3.4 Rekonstrukce soudního řízení

V této kapitole se podíváme na průběh procesu vedeného před vodňským městským soudem a jeho formální náležitosti. Následující přehled je pro lepší ilustraci proložen konkrétními ukázkami z pramenů.

S ustálením podoby městské rady v čele s purkmistrem jako nejvyššího soudního orgánu ve městě v šestnáctém století se postupně ustálila procesní pravidla městského civilního (akuzačního) procesu. Městská rada jako vrchní orgán městské správy byla představována vymezenou skupinou lidí, kteří se při plnění své funkce scházeli na radnici při pravidelných zasedáních. Členství v městské radě lze bez nadsázky považovat za prestižní záležitost v rámci městské společnosti. Jména konšelů a starších byla navrhována každoročně odstupujícími členy rady a řídila se pravidly, která vycházela ze vzájemných vztahů uvnitř společnosti. O velkém propojení jednotlivců navzájem v rámci, byť jenom rodinných vazeb, nelze v tak malém městě pochybovat.¹⁰²

Městská rada ve Vodňanech v druhé polovině šestnáctého století byla tvořena dvanácti konšeli, stejným počtem starších a městským rychtářem. Jejich funkce byly každoročně obnovovány královským podkomořím nebo hofrychtěrem. Majestáty vydanými v září roku 1547 byl také do čela městské správy ve Vodňanech dosazen královský rychtář. Tento královský rychtář byl podřízen králi. Náplní práce městské rady byla správa městského hospodářství včetně špitálních, zádušních a sirotčích záležitostí, vedení nesporné agendy měšťanů, tedy evidence svatebních smluv, tržních smluv a testamentů, inventarizace majetku po zemřelém, přijímání nových měšťanů atd. O postupující byrokratizaci ve městech v druhé polovině šestnáctého století a vymezení určité elitní skupiny obyvatel, kteří přebírají vedení města do svých rukou,

---

¹⁰¹ SOkA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 420, např. „Kristýna kněze pana Nauše manželka v Vodňanech“, fol. 12, „Anna, manželka Víta pekaře“, fol. 29.

¹⁰² Nejvíce k problematice rodinných vztahů v městské radě ve Vodňanech v šestnáctém století: Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Měšťanská společnost ve Vodňanech v druhé polovině 16. století na základě rozboru civilněprávních pramenů*, Olomouc 2003. Diplomová práce obhájena na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v roce 2003.

svědčí i poznámka Václava Mosteckého, který se k roku 1570 zmiňuje o obecném nezájmu většiny měšťanů tyto úřady vykonávat. Z tohoto důvodu také v roce 1570 město při návštěvě podkomořího požádalo o snížení počtu starších na polovinu, tedy šest lidí. Jako důvod bylo uvedeno to, že je nedostatek vhodných lidí, řemeslníkům při řemesle zaměstnaných jsou tyto funkce nepohodlné a úřad purkmistra vyžaduje četná zaneprázdnění.¹⁰³

Typickým znakem akuzačního procesu vedeným před městskou radou bylo, že sporné strany vystupovaly před soudem ve formálně rovnoprávném postavení po dobu průběhu celého soudního řízení. Působnost městského soudu se vztahovala na obyvatele města i předměstí, na obyvatele městu poddaných vesnic a také na šlechtu, která vlastnila ve městě nemovitý majetek. Dohodou mezi šlechtou a městy bylo stanoveno, že zločiny spáchané na městské půdě měly být postihovány městským právem. Toto se dělo i za předpokladu, že pachatelé byli poddanými šlechty nebo duchovenstva. Měšťan tak nemohl být souzen jiným soudem než městským a tedy pouze měšťanem.¹⁰⁴

Přítomnost svědků u soudních sporů byla podstatnou součástí každého soudního řízení. Sporné straně, která podávala žalobu, bylo přikázáno shromáždit svědky, kteří měli vypovídat ke sporné události. Zásady pro svědectví byly zakotveny ve Svatováclavské smlouvě z roku 1517, specifikovalo je zemské řízení Ferdinanda I. z roku 1549.¹⁰⁵ V těchto zemských zřízení se inspiroval Pavel Kristián z Koldína, který ve svých městských právech věnoval svědectví rozsáhlou pasáž.¹⁰⁶

Po podání žaloby se sporná strana musela osobně dostavit k purkmistrovi města a oznámit mu, že si žádá obstarat svědky. Tito svědkové byli obesíláni prostřednictvím tzv. řezaných cedulí.¹⁰⁷ Tyto řezané cedule přikazovaly dotyčnému svědkovi se dostavit před soud. V knihách sporného soudnictví je možné najít velice málo těchto řezaných cedulí: „*Vejpis cedule řezané od Jiříka Čavinky k Anně dceři Ondřeje Anderle řezníka odeslavši. Od opatrného Jiříka Čavinky posláni jsme k vám, panno Anno dcero*

---

¹⁰³ V. MOSTECKÝ, *Dějiny I*, s. 235.

¹⁰⁴ J. HANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, s. 239.

¹⁰⁵ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská království českého XVI. věku*, Praha 1882, s. 91-103 a s. 353-367.

¹⁰⁶ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 57-81. Zvláště články B XL – B LXXXV.

¹⁰⁷ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 198, článek FLVIII.

*Ondřeje Anderle, s touto cedulí řezanou podle práva a zřízení zemského, a to s tímto: Jakož jste léta tohoto 1566 v outerý po svatým Šťastným v domu Jiříka Nauši jináč Žiateckýho mezi jinou řečí o dotčeným Jiříkovi Čavinkovi více než jednou mluvili: zvyjebený zrádce ten Jiřík Čavinka, chtěl by, aby se s ním otec muoj smluvil, neodvedeš sobie toho, musili ho odprošovati. I znáte-li se k takovým slovům, že jste je o něm mluviti čili nic, protož žádá výše Jiřík Čavinka od vás podle dotčeného Zřízení zemského světlé a neodkryté odpovědi, živý by se spraviti mohl. Dána cedule ve Vodňanech v pátek po sv. Antonínu léta páně 1566“.*¹⁰⁸ Řezané cedule ani opis jejich znění se do vodňanských soudních spisů běžně nezakládaly. Ve skutečnosti je tato ukázka dosti výjimečná, je totiž jednou ze dvou, které se nám spíše náhodou dodnes zachovaly. Navíc pod tímto zápisem byla zapsána i odpověď na řezanou ceduli: „*Odpověď na toto poselství. Slovutný Jiříku Čavinko, jakož si ke mně poslal s cedulí řezanou podle práva a zřízení zemského, doptavujíc se toho při mně, znám-li se k tomu, že bych tebe zrádci zvyjebený nazývala. Toho za odpověď dávám, že sem já tebe mezi těmi všemi řečmi ani křtěným jménem ani příjmením nejmenovala, vo tom vědouc, tím se muožeš spraviti. Dána cedule v Vodňanech v pátek před hromnicem,i léta 1566. Anna dcera Ondřeje Anderle řezníka“.*¹⁰⁹

Obsahem byla žádost sporné strany o svědectví a na kom si ho vyžaduje, o jakou při se jedná, proti komu má svědčit a kam se má v určitý den a hodinu dostavit. Mohla obsahovat i zmínku o pokutě, která hrozila dotčenému či dotyčné v případě, že by se rozhodl před soud nedostavit. Výše této pokuty nebyla v Koldínových právech stanovena.¹¹⁰ Výše pokuty tedy mohla být různá, ale platila se vždy té straně, která žádala na svědkovi výpověď. Pak byly řezané cedule odevzdávány purkmistrovi města, který měl za úkol je poslat po přísežné osobě do bydliště svědků. Přespolní svědkové byli obesíláni listovní obsílkou. Za dostavení se k soudu jim bylo vypláceno tzv. svědečně ve výši 2 grošů českých za jednu míli. Tyto náklady byly pak započítány do soudních výdajů prohrávající straně.

---

¹⁰⁸ SOkA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 414, fol. 33.

¹⁰⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 414, fol. 34. Čažarova řeznická rodina byla jedna z prvních usedlých ve městě a provozovala řemeslo několik století.

¹¹⁰ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 61, článek B XL VII – IV.

Svědkové se měli dostavit k soudu v tzv. právní lhůtě, která se pravděpodobně pohybovala okolo dvou týdnů od obdržení řezané cedule.¹¹¹ Pokud by se svědek po první obsílce nedostavil k svědeckví, byl obeslán ještě dvakrát, tentokrát formou tzv. púhonu. Vyřizním púhonu byl pověřen některý ze soudních zřizenců (servus, biřic). Když i potom se dotyčný nedostavil k podání svědeckví, prohrávala strana, které měl daný svědek svědčit, svou soudní při. Každá ze soudících se stran měla právo znát svědky strany druhé, proto se těmto stranám posílala také řezaná cedule, v níž bylo uvedeno místo, den a hodina výpovědi těchto svědků. Obsah svědeckví byl této straně zatajen.

Vyjma ústního svědeckví dovolovalo městské právo také písemné svědeckví. Listovní svědeckví byla posílána přímo soudu, někdy také tomu, kdo o ně požádal. Takové písemné svědeckví však nesměl zapisovat písař soudu, před kterým se proces vedl, ale pouze písař z jiného města. Tato listovní svědeckví se nepřipouštěla pouze u sporů o čest, hrdlo a statky.

Základním předpokladem pro podání svědecké výpovědi, bylo složení svědecké přísahy. Bez složení této přísahy bylo vydání výpovědi nepředstavitelné. Znění přísahy předříkával před výpovědí písař a svědkové ji následně opakovali po něm. Znění svědecké přísahy nalezneme v městských právech Pavla Kristiána z Koldína. Toto znění vychází ze zemských zřízení: „*Přisahám Pánu Bohu, všem svatým, v té při, kteráž jest mezi Janem z jedné a Petrem z strany druhé, že to, čehož jsem v pravdě povědom, právě a upřímně povím, pravdy ani pro přízeň, ani pro nepřízeň, ani pro kterou jinou věc nezatajím. Tak mi toho dopomáhej Pán Bůh všemohoucí a všichni svatí.*“¹¹² Samotná přísaha byla kromě odříkávání svého obsahu doprovázena ještě symbolickými fyzickými úkony. Tyto úkony se lišily podle společenského postavení přísahajících. Měšťané zpravidla stáli před křížem a položili na něj svou ruku. Otázkou jistě zůstává svědeckví Židů, kteří byli podle Pavla Kristiána Koldína spolu s ostatními nevěrci zařazeni k osobám, jež nemohly svědčit.

Minimální počet svědků vypovídajících k určitému soudnímu sporu byl právně vymezen na dva, poněvadž „*svědomí jednoho svědka před žádným právem nic neprovdí*“. Horní hranice počtu svědků naproti tomu nebyla stanovena, ale velký počet

---

¹¹¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská*, s. 101 a 360. Pavel Kristián Koldín ani Brikci z Licka neuvádějí lhůtu. Je ale pravděpodobné, že zůstala zachovaná.

¹¹² J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 63, článek B LII.

tzv. „*nepořádných svědků*“, tedy těch, kteří se nevyjadřovali přímo k samotné podstatě sporu, nebyl žádoucí.¹¹³ Pavel Kristián z Koldína ve svém zákoníku postupně definoval osoby, které nebyly způsobilé v roli svědka svědčit. K těmto nežádoucím osobám řadil Koldín mimo jiné i ženy. Podle něj jsou „*mysli vrtkavé*“, nicméně dodává, že kromě svědčení kšaftů mohou vypovídat ke všem případům. K dalším nežádoucím osobám patřili biřicové, rasi, kati apod., kteří mohli svědčit jen k méně závažným trestním činům.

Svědecké výpovědi byly čteny přísežným písařem na začátku každého soudního sporu. Jednotlivé strany potom měly možnost se k těmto výpovědím vyjádřit. Problém nastal ve chvíli, když jedna strana odmítla nějaké svědectví druhé strany. Toto svědectví pak nebylo přijato jako důkazní materiál, a také to navíc prodlužovalo celý soudní proces. Soudní řízení muselo být přerušeno a nastal proces tzv. postranní pře o nárek svědka.¹¹⁴ Po přerušení soudního procesu byla dána svědkovi možnost se ospravedlnit z nářku. Když tak neudělal, bylo jeho svědectví prohlášeno za neplatné. Naproti tomu prokázal-li svědek, že byl nařčen neoprávněně, musel ho autor žaloby odprosit: „*Žeť jsem řečí svou nespravedlivě ublížil, prosím Tebe pro Bůh, aby mi to odpustil, neb jsem křivdu učinil, a na Tebe jsem lhal.*“¹¹⁵ Mezi nejzávažnější obvinění svědka patřilo nařčení z křivé nebo falešné výpovědi. Pro falešnou výpověď ukládal městský zákoník trest nejvyšší, a to trest hrdelní.

Výpovědi se přijímaly ve dnech stanovených městskou radou. Tyto dny byly stanoveny k vyřizování správních záležitostí, kam náleželo i zaznamenávání svědeckých výpovědí. Svědectví ve Vodňanech byla přijímána na radnici kterýkoliv den mimo soudní jednání. Denní doba, v které výpověď byla zapisována, není v knihách sporného soudnictví poznamenána. Touto otázkou se zabýval již Bohumír Roedl, který se na základě rozboru žateckých a lounských knih svědomí snažil stanovit dobu přijímání svědeckých výpovědí.¹¹⁶ Je však pravděpodobné, že úřední jednání se konala především v dopoledních hodinách. Zikmund Winter našel v pramenech výrok, že „*všeliká cnost lépe a užitečněji času ranního nežli od večera řídí se, z té příčiny za*

---

¹¹³ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 71, článek B – LXVI-I, II.

¹¹⁴ Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst II.*, s. 669-673. Jsou zde vypsány příklady postranních pře o nárek svědka.

¹¹⁵ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 360 - 361, článek Q XVII.

¹¹⁶ B. ROEDL, *Knihy svědomí Žatce a Loun*, s. 251-270.

*slušné uznáváme, aby soudové obecní po poledni držány nebyli, ale před polednem*¹¹⁷. Nelze stoprocentně dokázat, existovaly-li ve Vodňanech vyhrazené hodiny pro pravidelné přijímání výpovědí.

Svědkové u městského soudu svědčili pro všechny druhy sporů řadících se do odvětví soudnictví sporného, jak trestního, tak civilního.

Konečné projednání sporu přišlo na řadu tehdy, když byli všichni přítomni. Po zahájení jednání byla obvykle znovu čtena žaloba a odpor obžalovaného. Potom následovala vystoupení řečníka, ve kterých se strany střídaly. Začínala strana žaloby. Povinností druhé strany bylo v klidu přednes vyslechnout a teprve potom na něj reagovat.¹¹⁸ Častěji než vlastní podstata soudní pře byla projednávána nevěrohodnost svědků. Cílem každé strany tedy bylo spíše než vyvrátit žalobu, zpochybnit její průvody.

Když obě strany prohlásily spor za uzavřený, bylo jednání odloženo tzv. k vejpovědi. Slovem vejpověď nebo také nález se označoval rozsudek. O něm se rozhodovalo potazem.¹¹⁹ Purkmistr města se v nepřítomnosti obou stran ptal konšelů na jejich názor. Rozhodovala většina, přesněji dva nad polovinu. Rozsudek městské rady obsahoval obvykle pouze výrok o tom, které ze stran bylo dáno „za pravdu“. Rozsudky byly po odhlasování zapisovány do knih vyhrazených pouze pro tento účel. Při závěrečném stání byl rozsudek přečten oběma přítomným stranám. Po zveřejnění rozsudku měly strany čtrnáct dní na to, aby se k němu vyjádřily. Buď mohly rozsudek přijmout a podrobit se trestu, nebo rozsudek odmítnout a odvolat se k vyššímu právu. Před rokem 1548, před založením apelačního soudu, bylo pro Vodňany vyšší odvolací instancí Staré Město pražské. Pokud se strana odvolala a složila potřebné peníze nutné pro vyřízení její žádosti, pořídil písař výpis z celého jednání. K tomu byla přiložena žaloba, odpor a výpovědi svědků. Toto celé pak purkmistr zapečetil a poslal po poslovi do Prahy k apelačnímu soudu.¹²⁰

Kromě rozsudku mohl být soudní spor ještě v průběhu jednání uzavřen tzv. „přátelskou smlouvou“. Strany se mohly během sporu usmířit a pokojně se rozejít. V podstatě se jednalo o mimosoudní vyrovnání obou stran. Tato přátelská smlouva je

---

¹¹⁷ Z. WINTER, *Kulturní obraz českých měst II.*, s. 636.

¹¹⁸ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, s. 66, článek B LIX.

¹¹⁹ Z. WINTER, *Kulturní obraz měst českých II.*, s. 678.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 685 – 686.

asi nejčastějším způsobem ukončení soudního sporu ve Vodňanech. Důvod pro ni mohl být jakýkoliv. Značně výstižný důvod uvedl roku 1587 Václav Vrbenský, manžel Anny - jedné ze stran ve sporu s jinou ženou - Kateřinou Tomášků o urážku na cti: „*to což se mezi nimi sběhlo, více z omylných zpráv lidských a z hněvu ženského nežli z jaké podstaty právní pošlo.*“¹²¹

Je třeba také zdůraznit, že pro určování charakteru provinění a způsobu potrestání sehrál roli příslušný typ města. Královské město spravoval královský rychtář, ve kterém byla spojena pravomoc soudní i pravomoc správní. Trestní právo v poddanských městech bylo řízeno a částečně ovlivňováno vlastní vrchností, která měla rozhodující pravomoc.¹²²

3.5 Klasifikace deliktů

Důležité je také vyřešit klasifikaci deliktů. V českém badatelském prostředí zdomácněly dva přístupy, které nemají k sobě příliš daleko. Prvním z nich je obecně historická klasifikace, kterou vytvořil Jaroslav Pánek.¹²³

Ten používá tuto klasifikaci:

- 1) činy proti oficiální ideologii
- 2) činy proti panovníkovi a státnímu zřízení
- 3) činy proti pozemkové vrchnosti
- 4) činy proti místní administrativě
- 5) činy proti životu a zdraví
- 6) činy proti majetku
- 7) činy proti cti
- 8) činy proti mravnosti.

Tato klasifikace se dosti blíží právněhistorickému pojetí a typologii, jejímž autorem je Karel Malý.¹²⁴

---

¹²¹ SOkA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 152.

¹²² J. HANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.

¹²³ Jaroslav PÁNEK, *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách*, s. 693-728, tab. s. 712-713.

Tento právní historik používá toto členění:

- 1) delikty proti ideologickým základům feudálního státu, státního zřízení a jeho představitelům
- 2) delikty proti právnímu řádu, bezpečnosti a veřejnému pořádku
- 3) delikty proti feudálnímu vlastnictví
- 4) delikty proti životu a zdraví
- 5) delikty proti osobním právům.

Je zřejmé, že se zde jedná o typologii, pro kterou lze uplatnit členění podle zemského zřízení stejně jako podle městského práva.

Lze si tedy položit otázku, jaké zločiny „hýbaly“ tehdejšími jihočeským královským městem?

Jak již bylo výše zmíněno nejčastějšími spory byly spory hospodářské, majetkové a finanční. Převážně to byly spory o kšafy a poručnictví, jež tvořily velkou část této podskupiny, ostatních bylo výrazně méně. Druhou obsáhlou skupinu prezentovaly finanční spory. Nejčastěji se jednalo o vymáhání nezaplacených dluhů. Jejich vysoký počet jistě nepřekvapuje, protože musely být podepírány nezbytnými svědectvími.

Další skupinou byly činy proti životu a zdraví. Jen dva případy se týkaly zabití a vraždy, ostatní byly formulovány jako ublížení na zdraví. Spolu se zápisy případů o urážkách na cti podávají tyto spory velmi výmluvný obraz o tehdejší vodňanské společnosti v předbělohorském období. Teprve v současné době nacházejí tyto prameny své zájemce z řad historiků, kteří dokáží využít jejich mnohdy pro laickou veřejnost populární obsah při svém studiu.¹²⁵ Velmi výstižně na základě těchto pramenů popsal atmosféru v předbělohorské společnosti například také Milan Bastl.¹²⁶ „*Slovně napadený měšťan neváhal odběhnout si domu pro zbraň, aby rychle smyl hospodskou urážku. K příčinám hospodských střetů patřily slovní urážky, hanlivé výroky a*

---

¹²⁴ K. MALÝ, *Trestní právo v 15. a 16. století*, s. 28.

¹²⁵ Z novějších prací např. Jaroslav ČECHURA, *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008.

¹²⁶ V. BŮŽEK – J. HRDLÍČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže*, Praha 1997, s. 226 – 238.

*nepřiměřené jednání odporující dobovému rituálu. Odmítnutí přípitku či záměrné zesměšnění přípitkové formule stačilo k tomu, aby uražený venkovan sáhl k pasu po zbrani. Fyzická nedotknutelnost, tak typická pro moderní dobu, neznamenal v druhé polovině 16. století ani zdaleka tolik, jako dobrá společenská pověst a osobní čest.*¹²⁷

Tyto spory vyřizovala městská rada velmi rychle. Obvykle nařídila, aby se obě strany do určené doby spolu smluvily, pokud byl někdo zraněn tak, že potřeboval lékařské ošetření, musel mu ten, kdo mu úraz způsobil, lékařské výlohy zaplatit. Pokud výtržnosti pokračovaly, byl jednomu nebo oběma delikventům vyměřen trest vězení, nejčastěji na dobu dvou týdnů.

Následující skupinu tvoří procedurální záležitosti. Většinou se jednalo o tzv. vedlejší spory, jejichž náplň vycházela z průběhu soudního jednání. Podstatou sporu se stávalo porušení některé z předepsaných formalit, nedodržení vymezené lhůty, zpochybnění svědka popř. řečníka.

Do skupiny soudních sporů porušujících pravidla obecního soužití lze zařadit činy proti mravnosti, soudní spory o cechovní náležitosti a soudní spory vycházející z narušení sousedských vztahů. Případy, které jsem označila jako soudní spory vycházející z narušení sousedských vztahů, zachycují nenásilnou formu všedních problémů obyvatel města. Mezi nejčastější patří nově provedené úpravy na domech, nevyčištěný žleb před domem aj. Z mravnostních deliktů se v dochovaných knihách vyskytuje pouze smilstvo a cizoložství.

Poslední velkou skupinu tvoří urážky na cti. Jak jsem se již výše zmínila, byly často podobné sporům o ublížení na zdraví. Spory tohoto typu zaměstnávaly vodňanský soud dosti často. Dohromady bylo zaznamenáno na 167 případů, často spojených právě s ublížením na zdraví. I zde probíhala jednání dosti rychle, neboť svědků u takovýchto situací byl velký počet. Ve spisech byl jako jádro sporu uváděn nárek, zhanění, pomluva a v případě žen v naprosté většině urážka na poctivosti.

---

¹²⁷ Tamtéž, s. 234.

3.6 „Proti Bohu lání a hromování dopustili a potom se k sobě nenáležitě chovali...“¹²⁸

Skupinou, o kterou se budu nejvíce zajímat, tvoří činy proti cti. Existovaly dva druhy žalovatelných urážlivých výroků, jimiž byly nářek cti a zhanění. Obvykle byl za nářek cti pokládán výrok, který přinášel úplnou ztrátu osobní cti.¹²⁹ Za nářek cti byly Koldínovým městským právem považovány tyto urážky: zrádce, psanec, zkurvysyn, falešník, pankhart, kurva, zloděj. Na základě výzkumu právního historika Karla Malého bylo například za nářek cti pokládáno i obvinění z deliktu, nastávající již výrokem samým.¹³⁰ Naproti tomu zhanění byla urážka menší intenzity, která pouze snižovala čest uraženého – sem se řadily všechny urážlivé výroky, kromě výše zmíněných. Co se týče mimořádného významu cti v českém právu doby předbělohorské, nezbyvá než jenom zopakovat zjištění dosavadní literatury, tak jak je formuloval Karel Malý: „Čest se institucionalizovala v právní skutečnost, jejíž existence či neexistence měla především právní důsledky. Rozpad společnosti na stavy a přesné určení místa jednotlivých stavů (a poddaných) v právním životě... učinil z instituce cti kritérium právní způsobilosti.“¹³¹ Jinými slovy pouze plná zachovalost cti zaručovala osobě naprostou právní subjektivitu. Jakékoliv snížení cti s sebou přinášelo zhoršení společenského postavení v raně novověké společnosti, ale i omezení právní subjektivity.

Trestem za zhanobení podle městského práva byla nízká pokuta a jeden týden vězení, ale pokud se někdo provinil újmou na cti druhé osoby, musel kromě pokuty a dvou týdnů vězení dotyčného znovu „na pověsti opatřit“. V případě hanění šlo soudnímu kolegiu o to prokázat, jestli byla slova uvedená v žalobě skutečně pronesena a adresována k postižené osobě. Díky velkému množství svědků podobných událostí to nebyl žádný problém, a tak od žaloby k rozsudku vedla krátká cesta. Pokud ale byla

---

¹²⁸ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 43.

¹²⁹ Srov. R. RAUCHER, *Urážka na cti podle českého práva zemského*, in: Naše právo a stát, edd. Fr. Čáda Praha 1928, s. 41-52. Koldínův zákoník definuje nářek cti jako „[...] škodlivé urážení a jako nějaké peské a jedovaté uštknutí k ublížení a zlehčení jména neb cizí dobré pověsti“. Byl-li ovšem výrok myšlen v žertu s přátelským a dobrým úmyslem, nebylo možné ho žalovat. Na toto se pak mnozí vymlouvali a zneužívali toho.

¹³⁰ K. MALÝ, *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, s. 213.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 204.

řešena urážka na cti, stal se předmětem šetření vlastní obsah slov, protože „*věc je náležitá i prospěšná, aby hříchové a vejstupkové vinných lidí zjevni byli*“.¹³²

Čest znázorňovala významný a podstatný atribut existence raně novověkého člověka. Každé zostuzení, urážka, potupa, zneuctění nebo nějakým způsobem vyjádřená nejistota o poctivosti jedince musely býti okamžitě projednávány před městským soudem. Poté mělo následovat vyvrácení všech obvinění a v rituální podobě potom byla tomu danému jedinci navracena čest. Podstatnou podmínkou byla veřejná omluva a s tím spojené podání ruky. K zhanobení cti docházelo mezi muži i mezi ženami. Samozřejmě nechybělo ani zhanění mezi oběma pohlavími navzájem. Nářek cti mohl být spáchán i na mrtvém. Velkou skupinu nářku cti tvoří bezdůvodné obviňování z trestního činu nebo z jiného nepočetného jednání.

Zhanění a nářek cti se mohly odehrát na náměstí, na předměstí, v postranní uličce, ale i na poli či cestě apod. Jednoduše řečeno, kde byli lidé, tam byla i jejich čest. A tam ji mohl kdokoliv napadnout. Mohla být poškozena či narušena například velmi jadrnou nadávkou. Hněv si nejčastěji vybíjeli nadávkami, v nichž byl znamenitý výběr. Přirozeně nejbujněji kvetly tyto květy zla v dusné atmosféře šenkovních domů, kde dobré a silné pivo, víno a někdy i pálenka působily bujnou náladu. K takovým událostem docházelo rovněž ve Vodňanech.

Nejoblíbenějším místem navštěvovanými obyvateli města Vodňan, ale i přespolními a případně lidmi – jak se uvádí v pramenech – rytířského stavu, byl dům Pavla Bradáče, dům Pavla Tomáškovice a dům Anderlů. Rušno bývalo také v šenkovním domě Madly kovářky.

Jiří Baťa, jinak také známý jako Jirgkl kožišník, se vyjádřil 19. srpna roku 1575 o Jiřím Pličkovi před jeho domem „*z oust v ouši*“ v přítomnosti lidí, že „*jest lotr a zrádce*“.¹³³ Ani ne o měsíc později, v neděli 8. září roku 1575, seděl Jiří Baťa se sousedy Janem Hlavičkou a Ondřejem Švábů v šenkovním domě Mandy kovářky. Posilněn dávkou alkoholu se vyjádřil o Janu Hlavičkovi, že „*s katy spolky měl*“.¹³⁴ O tom, že byl šenkovní dům Mandy kovářky velice častým němým svědkem svárů, svědčila řada zhanění a nářků cti, které se zde odehrály. Jedním z mnoha byl případ

---

¹³² *Práva městská*, Q XXI.

¹³³ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 37. Spor byl skončen přátelskou smlouvou mezi těmito stranami.

¹³⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 59-60. Spor byl ukončen smlouvou mezi oběma aktéry.

Vavřince Kocourka a Václava Čapka v roce 1578. Vavřinec Kocourek podal žalobu na Václava s následujícím odůvodněním: „*viním tohoto Václava Čapka spolu souseda mého, z toho že mně z oust v ouši před lidmi dobrými u Mandy kovářky tu středu po velikonocích léta tohoto 1578 nařkl, že bych měl býti před několika lety hoden oběšení. Nedavši já jemu žádné příčiny, proč by mi to mluvití měl.*“¹³⁵

Naopak roku 1579 ve své hospodě Václav Čapek chlácholil zbujelé hosty, dostal od Tomáše Protivínského svícem do hlavy, že se „*svícen rozskočil*“ a z hlavy raněného vyteklo mnoho krve „*jako z nějakého hovada*“. Potom si Tomáš ještě ulevil slovně, když dotyčnému lál do „*zmučeného šibala*“. Viník musel zaplatit 7 kop bolestného a za ošetření od lékaře.¹³⁶

Téhož roku Jan Anderle ve své hospodě vynadal hostům Jakubovi Koldovi a Jiříku Naušovi do „*šelem*“ a chtěl je vyházovat.¹³⁷ Jiří Nauš v témže roce řešil ještě další soudní spor týkající se nářku cti. Tentokrát byl ve sporu s Matoušem Píseckým a k nářku cti došlo na radnici: „*viním tohoto Matouše Píseckého podle práva a zřízení zemského z nářku cti, že jest ke mně mluvil, zde na rathauze, že jsem zloděj a že jsem se podal pro svý zlodějství*“.¹³⁸ Poslední případ z téhož roku pochází opět z prostředí šenkovního domu, tentokrát Jana Koníka. Jan Ledvinka zde tvrdil, že Jiří krejčí „*jest zloděj a kradené věci má*“.¹³⁹

Starý švec Pavel Sedlo přišel roku 1585 opilý na besedu ke Kašparovi mlynáři, „*bral cizí žejdlíky a pil laciné pivo*“. Navíc se s hostitelem hádal, že „*v hrdlo lže*“. Kašpar mlynář na oplátku výtržníka poranil žejdlíkem a pak se 28. června vymlouval, že se asi udeřil švec sám.¹⁴⁰ Není tedy pochyb o tom, že notná dávka alkoholu v hospodě dokázala vodňanských měšťanům rozvázat jazyk.

Ke zhanění či nářku cti docházelo v nejrůznější denní a noční hodině. Bylo celkem lhostejné, byl-li všední den nebo svátek, pouť či jarmark. Denní hodina, kdy ke zhanění mělo dojít, nebyla ve vodňanských knihách sporného soudnictví

---

¹³⁵ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 418, fol. 115-116. Václav Čapek prohlásil, že ho vždy měl za dobrého souseda a poctivého a vše bylo stvrzeno uzavřením přátelské smlouvy.

¹³⁶ TAMTÉŽ, fol. 102.

¹³⁷ TAMTÉŽ, fol. 167. Spor byl skončen přátelskou smlouvou.

¹³⁸ TAMTÉŽ, fol. 110.

¹³⁹ TAMTÉŽ, fol. 165. Jan Ledvinka neměl pro své tvrzení žádné důkazy, a proto měl nakonec zaplatit pokutu ve výši 5 kop.

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, fol. 80.

zapisována. Nelze tak s přesností říct, zda se nejvíce hanělo ráno, v poledne, odpoledne či večer. Nebudeme se tak uchýlovat k nějakým spekulacím či odhadům. Nezáleželo ani na koncentraci lidí na určitém místě. Jsou doloženy případy, kdy se náhodně setkali dva lidé do té doby zcela sobě neznámí a vznikl mezi nimi konflikt. Zdá se, že události jako poutě, jarmarky či svátky na četnost případů měly jistý vliv. Je jasné, že z těchto jednotlivých pramenů nelze obecně vyvodit, který den, svátek či denní doba byly pro konflikty tohoto rázu nejčastější.

Nářek cti mohl být vykonán především řečí, mluveným slovem. Nedělal se rozdíl, jestli byl nářek cti vysloven před osobou samotnou nebo před nějakou osobou třetí nebo před více osobami. Ale také stačilo, bylo-li to „správné“ slovo proneseno jenom v přítomnosti mluvčího a adresáta.

Nářek cti mohl být spáchán i písemně. Šlo především o psaní adresované přímo uraženému i o psaní adresované třetí osobě. V neposlední řadě mohl být nářek cti spáchán ve způsobu chování či jednání. V pramenech se mluví o tom, že nářek cti byl způsoben „*skrze řeč nebo skutek*“.

Jak už bylo zmíněno, v některých případech se můžeme setkat i s momentem, kdy k nadávce byl přidán ještě fyzický útok. Takový na první pohled brutální útok neměl za cíl někoho vážně zranit či zabít. Ale bití do rejstříku zneuctění patřilo.

Dne 12. srpna 1571 byl dořešen neobvykle vyvolaný soudní spor, na jehož počátku byla výzva ze strany Pavla Trýpsa k vodňanskému sousedovi Bartoloměji Vlachovi, aby mu dal pohlavek: „*nedáž-li ty mně pohlavek, pak nejsi tak dobrý jako já sám jsem*“. Nepochybně takové provolání nemohlo nechat pana Bartoloměje Vlacha „chladným“. Vlach takové podmínce musel vyhovět. Bohužel onen pohlavek ho přišel velice draho. Stál ho dva týdny strávené ve vodňanském vězení.¹⁴¹ I tato věta – „*nejsi tak dobrý, jako já jsem*“ – stačila pro podání žaloby. Protože výrok, že je někdo „lepší“ než druhý, byl považován za poškození cti.

Za jednoho z největších provokatérů a hrubiánů byl považován soukeník Šimon Koblížek. S tímto vodňanským měšťanem je možné se v letech 1572-1586 setkat v knihách sporného soudnictví velice často. Věčně se hádal, po hospodách i na ulici, zase se usmířoval, urážel bez jakékoliv příčiny, dopouštěl se násilností, často také bez důvodu. Na Nový rok 1572 ve večerních hodinách přišel do domu Řehoře Žabky a za přítomnosti Jana Rudly a Jakuba hrnčíře označil majitele domu za „*šelmu*

---

¹⁴¹ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 12.

zlodějskou“.¹⁴² To však byl pouze začátek. Časem Koblížek vyrostl v postrach města. Jeho hrubé způsoby a schválnosti popouzely celé město. Roku 1576 hrál karty v hospodě u Kašpara mlynáře a při tom hrozně klel a proti Bohu se zapřísahal, až jej Marek kovář musel napomenout, načež se pohádali a soudili.¹⁴³ V březnu 1578 vyslovil o Koblížkovi Tomáš Trubač podezření, že „*loupá šentyše*“, načež jej městský rychtář obeslal psanou cedulí.¹⁴⁴ Trubač se sice furianty vyslovil, že si s „*jeho cedulí zadek vytřel*“, ale když byl potom hnán ku právu, vymlouval se na opilství. Naposledy se o něm vypravuje roku 1586, jak nadával „*panchartů*“ synovi Doroty, manželky bavorovského faráře Jana Blovického.¹⁴⁵ Je až zarážející, že tento hrubián byl členem městské rady a dokonce se stal městským rychtářem. Mostecký o něm doslova píše: „*Časem Koblížek vyrostl v grobiána, což nevadilo, že se stal dokonce rychtářem městským, protože měl mocného ochránce v panu bakaláři Jiřím Klaudyánovi! Jeho hrubé mravy a schválnosti dráždily celé město.*“¹⁴⁶

Ostrý jazyk měli i další městští radní. Na svatého Ondřeje (tedy 30. listopadu) roku 1573 vyvolal výtržnost Jan Koudele v domě Jana Kundy, kam byl poslán purkmistrem k sázení cen vína. Poseděl chvíli se sousedy a při tom zpozoroval, jak se Petr Chrudimský nadutě chová k hostům. Dokonce Mikuláše Pekaře, jemuž říkali „*chudý zeman*“, „*bije a pere až strach*“.¹⁴⁷ Koudele prý odstrčil Petra od Mikuláše a ten, jak byl opilý, upadl a nadával mu do „*zrádců a lotrů*“. Petr Chrudimský ten případ vysvětloval jinak. Koudele jej bil bez příčiny, hodil jím o zem, šlapal po něm, stoupal mu na obličej a na prsty. Zároveň mu nadával do „*zvyjebené tuplované šelmy*“. Dále jej měl tlouci pěstí mezi oči, až mu oko vylezlo a krev se mu lila z nosu i úst a ani lékař s tím poraněním nechtěl nic mít. Petr vyzval soud, aby přísně potrestal takovouto

---

¹⁴² TAMTÉŽ, inv.č. 415, fol. 35-36. Tento spor byl vyřešen přátelskou dohodou. Šimon Koblížek své počínání omlouval notnou dávkou alkoholu, kterou před návštěvou domu požil.

¹⁴³ TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 89. Spor byl nakonec zastaven, protože v té době Šimon Koblížek zastával úřad městského rychtáře a navíc měl mocného ochránce v panu bakaláři Jiřím Klaudyánovi.

¹⁴⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 418, fol. 60-62. Něco na Koblížkových zlodějských spádech mohlo být pravdy, protože roku 1583 byl nařčen, že vyloupil Boubínův mlýn.

¹⁴⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 117. Jak byl za tento nářek potrestán, není známo.

¹⁴⁶ V. MOSTECKÝ, *Dějiny I.*, s. 254-255.

¹⁴⁷ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 80-82. Petr Chrudimský byl soukeník. Byl to člověk vážený, roku 1580 byl dokonce navržen na císařského rychtáře.

urážku a násilí, jelikož: „*rána ušlechtlejšího a potřebnějšího údu více pokutována býti má*“. Násilník Jan Koudele musel zaplatit 50 kop.

Nižší šlechtici se chovali někdy hrubě a bujně, podle nich se většinou řídila i jejich čeládka, hledící na měšťáky z patra. Takový případ se udál 17. září 1567. V den obnovení městské rady a návštěvy „*pana hofrychtěře*“ řádl pacholek pana Viléma Sádly z Kladrubec a na Volyni. Zdržel se ve městě za nějakým nákupem, značně se zpil a při návratu domů provedl řadu nezvedeností: „*hnal se za manželkou Adama Skály Kateřinou, která utíkajíc před ním s nemluvnětem ve dveřích upadla a notně se pomlátila*“. Dále potkal služebnou děvečku, která nesla slámu, slámu jí vytrhl a jí k sobě na koně posadil a po chvíli shodil. Když děvečka oznámila svému hospodáři, co se jí stalo, hospodář vyhledal dotyčného násilníka a snažil se ho uklidnit. Pacholek mu však začal nadávat do „*zkurvy synů a zrádců*“ a pak po něm ještě střílel z ručnice. Jeho řádění ještě nebyl konec. Jel dál a porazil jednoho souseda, druhého, který mu přišel na pomoc, hnal až k lesu „*kudy se jezdí k Bavorovu*“ a pustil ho až ve chvíli, kdy zahlédl dvě děvečky, které ho zajímaly mnohem více. Jak byl tento pacholek nakonec potrestán, se již kniha nezmiňuje.¹⁴⁸

Tak byli hosté ve Vodňanech vítání i nevitání. V srpnu roku 1569 se přišli do města tlouci a navzájem se zhanět pan Holý z Čavyně a pan Bízek, „*z jejich jednání nemá město žádného prospěchu*“. Tito dva cizinci byli nakonec mírněni Jiřím Klaudyánem (známým také jako Jiřím bakalářem), který v té době zastával úřad městského rychtáře. Příhoda měla skončit při přátelském posezení dohodou mezi oběma aktéry.¹⁴⁹

Horší nepřijemnost potkala městského rychtáře Jana Berku v dubnu 1571. Do města přišel jako každého roku na služby boží mlynář ze Zuzikovského mlýna Václav Karásek, poddaný pána Zikmunda Malovce z Libějovic a na Chvalešovicích. Václav Karásek při vycházce potkal městského rychtáře a s kordem v ruce a se slovy „*podvodníku jeden, ty stará šelmo*“ se na něj vrhl – prý v náhlém pomatení mysli – „*a*

¹⁴⁸ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 414, fol. 46-48.

¹⁴⁹ TAMTÉŽ, fol. 71. Jiří Klaudyán si v té době již připojil přídomek z Grejfenberku. Jiří Klaudyán z Grejfenberka se během svého života stal jedním z nejváženějších obyvatel města Vodňan. Nejprve se v pramenech objevil jako správce školy, potom od r. 1567 jako městský rychtář, roku 1570 po Šimonovi jako místopisář, pak se objevil i v městské radě mezi konšely (známo tak z výpovědí, kdy je přímo osločován jako městský radní), a dokonce se stal primátorem.

poranil jej škodně do hlavy“. Lidé se na útočníka vrhli a odzbrojili jej. Poté se na místo dostavil nějaký biřic, mlynáře zatkl a vsadil do vězení. Mezitím co seděl Václav Karásek ve vodňanském vězení, vymáhal městský rychtář Jan Berka na jeho pánovi náhradu a „*slušné opatření*“. Zikmund Malovec z Libějovic a na Chvalešovicích se uvolil „*dáti mlynáře pod dozor, dokud by zase nenabyl rozumu*“ a po dlouhém a vleklém jednání slíbil konečně mlynář Václav Karásek dát Janu Berkovi 10 kop grošů bolestného a zaplatit lazebníkovi za hojení.¹⁵⁰ Že rána nebyla smrtelná ani příliš vážná, dokazuje fakt, že rychtář vykonával svůj úřad v květnu bez jakékoliv závady. Karásek dal na nějaký čas pokoj, ale po několika měsících začal zase s rozbroji. Nosil do města ručnici, opíjel se a vyhrožoval sousedům, že „*je bude mordovati*“. Proti úředním osobám se vyslovoval hanebně a nestydatě, až byl 27. května 1573 uvržen do vězení.¹⁵¹ S tímto násilnickým bláznem, mlynářem Václavem Karáskem, v té době již poddaným Mikuláše Radkovce, se dostal do nepříjemností i Pavel kramář roku 1585.¹⁵² Karásek běsnil ještě dlouho ve městě zcela beztrestně, nikdo si na něj jako na cizího poddaného netroufal. Až písař městský Tomáš Turnovský, který byl od něj zraněn kordem, jej roku 1587 pohnal před městský soud.¹⁵³

Dne 8. října 1575 si odbyl ve Vodňanech dvě stání Václav švec z Drahonic za přítomnosti svého pána Mikuláše Radkovce. Žaloval před rychtářem Šimonem Koblížkem na Adama krčmáře též z Drahonic, že mu vyhrožoval zastřelením, „*dám ti kus volova!*“, a že mu spílal do „*lotrů*“. Krčmář nepopíral, že užil těchto slov, ale nemyslel tím střílení, ale že mu chtěl darovat třeba libru olova.¹⁵⁴ Toto šalamounská interpretace věty dokazuje, jak Adam krčmář dovedl bystře a pohotově uvažovat. Navíc se za Adama zaručili Petr Chrudimský, Řehoř Žabka a Jiří Beran. Za ševce Pavel sedlář, Matěj Fendrych z Vodňan, Jan Vopička - bratr a Martin Mareš z Drahonic. Nádavkem vzájemně žaloval krčmář a jeho manželka šenkýřka Voršila Plzeňská, toho času v Drahonicích, že Voršile tento švec a Vít Javůrek, poddaný pana Mikuláše

---

¹⁵⁰ SOKA Strakonice, TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 8.

¹⁵¹ TAMTÉŽ, fol. 52-54.

¹⁵² TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 72. Pavel kramář byl v té době vážným kandidátem na místo císařského rychtáře. Karásek bral jeho matce modlicí knížky, pak za ním přišel do domu Jana Čazara a tak provokoval, že ho musel Pavel kramář násilím vyhodit.

¹⁵³ TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 75-76.

¹⁵⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 41. Slovo „*lotr*“ nebylo klasifikováno jako náрек cti, ale jako zhanění. Proto pravděpodobně Adam ve své výpovědi volil tuto obhajobu.

Radkovce, nadával, že je „*nectná biřicka a že byla biřickou v Starém Městě pražském*“. Voršila na to ihned reagovala. Spílala ševci „*zrádců a že kupuje kůže od rasa*“.¹⁵⁵ Rozhádané strany smířil až helfenburský hejtman Ondřej Smetánka.

Jako zhanění byl klasifikován i takovýto případ, kdy sudič Jiří Nauš Žatecký s Jakubem Koldou měli zbit a zranit kožišníka Severina v roce 1565. Problém nastal ve chvíli, kdy toto zbití měli dosvědčit dva Severinovi svědci. Bohužel pro Severina se ukázalo, že oba, učedník Pavel i Severinův švagr Nikodým, jsou nedospělí. A tak byla tato Severinova žaloba na Jiřího Nauše Žateckého a Jakuba Koldu zamítnuta.¹⁵⁶

Jak jsem již výše naznačila, jadrné nadávky se často objevovaly i mezi velmi váženými měšťany. Z roku 1582 pochází případ zhanění, kdy Jiřík Pekař podal žalobu na Adama Skálu: „*Jiřík Pekař obeslavši ku právu Adama Skálu, takto jest ho ve spisu podaném obvinil. Vaše Milosti pane purkmistře a Vaše Milosti páni, nemoha toho dále od tohoto pana Adama Skály snášeti jeho před vaší milosti podle mě viním ze slov hanlivých a to z těchto že jest mi on pan Adam Skála v domu svém v přítomnosti dobrých lidí z oust vo uši v úterý den svatého Augustina mluvil prosím račte odpustiti že zvyjebaná šelma sem*“.¹⁵⁷ Je třeba zdůraznit, že Adam Skála byl potomkem jednoho z nejstarších a nejváženějších rodů ve městě. Skálové byli bohatí řezníci a jedni z nejbohatších obyvatel města vůbec.

Dalšími předními osobnostmi královského města, kteří museli čelit nactiutrhačství, byli primátor Matěj Čažar a radní Jan Fauněk. Tito dva vážení měšťané byli nepříjemně zaneprázdněni nechutnou pří s kožešníkem Martinem Homolkou. Homolka pomlouval primátora a konšela, že „*spravujíce obecní kaplu*“¹⁵⁸ (pokladnici), ukradli přes 1000 kop. Toto veřejné obvinění na sobě ani jeden z nich nechtěl dlouho nechat ležet. Napadení se samozřejmě bránili, přinutili utrhače Martina Homolku o masopustu téhož roku (1565) před podkomořím slíbit, že „*zachová ke všem ve městě pokoj skutkem i řečí*“.¹⁵⁹ Aby se Martin Homolka vyhnul žaláři, učinil na radnici těžký zápis a poníženě odvolal. Ale zase si nedal pozor na to, co říká, a svá obvinění

---

¹⁵⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 42.

¹⁵⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 414, fol. 8.

¹⁵⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 16-17.

¹⁵⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 36.

¹⁵⁹ TAMTÉŽ, fol. 37-38.

zopakoval veřejně ještě jednou při obnovení vodňanské městské rady před panem hofrychtěrem. Nato jej opět uražení žalovali. Homolka se hájil velmi netradičně a neopatrně. Útočil dalšími pomluvami a podával stížnosti až do Prahy. Když prý byl Matěj Čažar císařským rychtářem, „*věda o spuntování proti radám Jeho Milosti císařské a podle povinnosti své nic neoznámil*“.¹⁶⁰ Soudní spor byl komplikovaný a vedl se až do října 1567. Byl vyřešen až zákrokem děkana Řehoře, jemuž se podařilo protivníky smířit. Martin Homolka veřejně odprosíl a prohlásil, že „*nikoho nenaríká a že je za poctivé všechny má*“.¹⁶¹

Rodina Homolků byla u vodňanského městského soudu „jako doma“. Ještě před tímto soudním sporem roku 1564 byla u městského soudu projednávána žaloba, kterou podala „*Anna, Martina Homolky manželka, na Jiříka bakaláře o nárek cti*“, protože ji Jiřík bakalář měl nazvat „*podezřelou zlodějkou*“.¹⁶² Jistou dávkou pikantnosti tomuto příběhu dávají ve výpovědích svědků náznaky či pravděpodobnost velmi blízkých styků mezi těmito dvěma aktéry, které se jen pro nedostatek důkazů nestaly předmětem dalšího soudního líčení. Zhrzená milenka dokázala panu Jiřímu bakaláři „pěkně zatopit“. Celý soudní spor byl nakonec zastaven pro nedůvěryhodnost svědků.

I na hlavu Jiříka Klaudyána (též známého jako bakaláře) se snášely nadávky a hanění. Den před svatým Václavem roku 1573 došlo k zhanění Jiříka Klaudyána. Žaloval Pavla Bradáče, „*a to z toho, že jest o mně v domě Jana Čažara v úterý den před svatým Václavem léta 1573 již minulého mluvil tato slova. Že mne za dobrého nemá a že jsem podvodníkem naríknouti měl*.“ I tato dnes pro nás mírná slova stačila pro podání žaloby.¹⁶³ V té době byl Jiřík Klaudyán radním a nemohl si dovolit nechat na své osobě stín podezření z něčeho nepoctivého.

---

¹⁶⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 39.

¹⁶¹ TAMTÉŽ, fol. 40.

¹⁶² TAMTÉŽ, fol. 51. Jiřík neměl příliš dobrou pověst, ale byl příliš bohatý a vlivný, než aby mu mohly pomluvy a soudní žaloby uškodit. Jiřík bakalář se projevil jako obratný obchodník, který z těchto obchodů získal na tehdejší poměry ve městě pěkné bohatství. Od roku 1565 také spravoval dědictví kněze Jana Vodňanského, faráře na Velkém Boře. Získal tím právo po pět let osívat jeho pole a z tohoto výtěžku si brát polovinu. Proti tomu se ohradil pan Jiří Nauš Žatecký, který mu chtěl tento výtěžek upřít. Bohužel ani jemu se nepodařilo Jiříka bakaláře „zkrotit“.

¹⁶³ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 100. Tato žaloba byla podaná v den svatého Valentýna (14. února) roku 1574, bezmála půl roku od zhanění.

I člen jednoho z nejstarších vodňanských rodů Jan Čažar se ocitl u soudu jakožto žalující. Tento příslušník bohatého rodu se střetl s Jiřím pekařovic, který se vracel v neděli 9. května 1573 z Netolic a jsa unaven, ulehl na trávník u své dědiny. Snad poškodil Čažarovo obilíčko, protože jej Čažar za to napomínal. Jiří tvrdil, že mu nadával „*zvyjebených šelem a jej udeřil, až krev tekla*“. Jiřík se ohnal po sousedovi kordem a zranil ho na ruce.¹⁶⁴ Činu pak upřímně litoval. Jiří musel zaplatit 20 kop bolestného a lazebníkovi za léčení. Jan Čažar byl posledním mužským potomkem tohoto starobylého rodu. Bohatství tohoto rodu, Mostecký uvádí původně ve městě rod usazený, bylo na tehdejší vodňanské poměry obrovské¹⁶⁵.

V této chvíli si musíme položit podstatnou otázku, z jakého důvodu se lidé dopouštěli zhanění? Příčinu k takovému chování v hospodě ale i mimo ni by bylo asi nejlépe, vedle vlivu pozitivního alkoholu, hledat zejména v přirozeně výbušné a na naše usedlejší poměry až agresivní povaze lidí té doby. Jak bylo vidět ve výše zmíněných případech, aktéři v těchto soudních sporech nepatřili do žádné ohraničené skupiny, byli mezi nimi „známí“ výtržníci i pokojní radní nebo řemeslníci. Nejspíše se tedy jednalo o určitý „emocionální přetlak“, který byl někdy tak silný, že přesáhl sebekontrolu aktérů. Účastníci zhanění nebo nářku cti mohli být dobří sousedé, příbuzní, ale i lidé docela cizí, kteří se viděli poprvé v životě. Sociální rozvrstvení v konfliktech plně odráželo skladbu městského obyvatelstva, kde nechyběla ani jeho nejnižší vrstva. I osoby stojící nejnižše na společenském žebříčku měly právo, aby se soudní cestou dožadovaly navrácení cti, i přesto, že byla narušena osobou stojící vysoko na společenském žebříčku. Svou roli hrály rovněž profesní vztahy. Výše zmíněný konflikt se mohl objevit jak mezi starousedlíky, tak mezi nově příchozími. Výrazným akceleračním prostředkem samozřejmě často byla konzumace alkoholu v krčmách a ve výčepnách, které se nacházely přímo v měšťanských domech. Objevují se tak případy, kdy jedinec mohl být zhaněn ve svém vlastním domě nebo v domě svých rodičů. Roku 1568 městský soud obdržel žalobu od Jana Kundy, který žaloval Matouše Píseckého z nářku cti: „*žalobu ku právu vznáším, kterak jest pan Matouš Písecký na den svatého Václava léta 1568 v domě otce mého Matouše Kundy z ousť v ouši mi před lidmi mluvil, a mě jest nařkl, vztahujíc se na poctivost mou, slova hanlivá, a toto mluvil, že jsme zkurvy*

---

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 119. Jiří svého činu opravdu litoval. Byli přáteli a Matěj (otec Jana) Čažar dokonce Jiříkovým kmotrem.

¹⁶⁵ *Dějiny I.*, s. 33.

*syn, že o mně to i jiní mluví, a že jsem a proto směl on pan Matouš Písecký o mně taková slova mluvit, a mě zjevně na poctivosti před dobrými lidmi se dotýkati“.*¹⁶⁶

Církevní prostředí

Specifickou rovínu představovalo církevní prostředí. Výskyt zhanění a nářku cti zde byl velmi malý, ale i přesto se vyskytl. Komplikovaný náboženský vývoj Království českého v šestnáctém století se projevil také v tomto malém královském městě. V knize žalob a výpovědí z let 1520 – 1527 je zaznamenán podivuhodný případ zhanění cti faráře. Farář Jakub Ječmínek byl u městského soudu častokrát. Převážně zde obhajoval svou napadenou čest. Roku 1523 to byl Adalbertus Kletečka, městský písař se svou manželkou Johankou, který v dopise faráře urazil. Bohužel se nedochoval zápis jakým způsobem, nebo spíše jakými slovy byl pan farář zneuctěn. Po čtyřech letech, 19. září roku 1527, na základě soudního výroku se Jakobovi Ječmínkovi slušně omluvil.¹⁶⁷ Další soudní střet, kde Jakub Ječmínek opět obhajoval svou čest, pochází z let 1531-1535. Tentokrát pocházela urážka na cti z úst Kateřiny Mikuláškové, manželky Jana z Prachatic. Ta odvolala své urážky až po soudním verdiktu a „*na přímmluvu pánů a Jošta z Rožmberka*“ těmito slovy: „*Ctihodný a poctivý pane faráři! Což sem koli na ublížení vaší dobré pověst řeči mluvíc o vás nedůvodně a nepravě se vztahovala beze všeho vašeho hodného provinění, na tom sem vám křivdu činila. A já vás měla a mám za poctivého pana faráře, neb sem vám řeči svou křivdu činila.*“¹⁶⁸

Někdy ve vodňanském kostele také vypomáhal farář Jiří Blovický. Byl ženatý, jeho manželka Dorota byla vdovou po Martinovi Holoubkovi ze Žebráka a její synek Nikodém studoval na vodňanské škole. Nezvedený kluk urazil souseda Šimona Koblížka „*oplzlým a nenáležitým mluvením*“, a vyzval ho, aby „*ho v prdel políbil*“. Zato uražený vynadal klukovi „*kněžských panchartů*“ a hrozil žalobou. Farář se svého pastorka vehementně ujal a donutil prostořekého souseda k pokornému odprošení 19. května 1587.¹⁶⁹

¹⁶⁶ SOkA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 414, fol. 56. Tento spor byl ukončen přátelskou smlouvou a omluvou.

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 411, fol. 37.

¹⁶⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 2. Je překvapující, že tento případ je zaznamenán v této knize, protože zde jsou výlučně rozsudky ze soudních sporů spadající do časového úseku let 1558 – 1586. Z jakého důvodu zde byla omluva zaznamenána není jasné.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 84-85.

Roku 1597 byl děkanem ve vodňanském kostele Narození Panny Marie Jan Aquensis. Měl služebníka Řehoře Vencesilaidesa Pražského. Tento prostořeký kolega (nebo také kantor) vodňanské školy mluvil o panu děkanovi, že je „blázen a hudlař“. Kantor byl pro svá potupná slova povolán před městskou radu, kde odprosil „a tak nevole mezi nimi byla zdvižena, zkažena, zrušena a v nic obrácena dne 16. května léta 1597“.¹⁷⁰

Urážky musel řešit děkan i v následujících letech. Vážený měšťan a konšel Šebestián Kejmarský „přišed den před svatým Václavem (tedy 27. září roku 1602) v soumraku na krchov při kostele, blíže školy tamže stojící se srazil s Janem, školním správcem, synem páně děkanovým, bez příčiny jej nazval nectným a dvěma pohlavky udeřil.“ Děkan si posléze stěžoval na radnici, od žaloby ale upustil, protože v zemi se rozmáhal mor, a on „nechtěl hněv boží rozmnožovati“.¹⁷¹

Měšťané

Dalším úsměvným případem nářku cti je žaloba od Nikodéma na Mikuláše Sýkora. Tento soudní spor začal jednoho zářijového dne roku 1559 v hospodě u předměstské šenkýřky Marty Králové, provdané za Štěpána bakaláře. Mezi sousedy seděl i Jan Záhorka, který se velmi vesele a hlučně bavil. Do této hospody se dostavil i Mikuláš Sýkora, který „sobě dvorně počínal a pobízeje urozeného pana Jana Záhorku, aby se s ním bil“. Záhorka byl ochoten učinit tomuto podivínovi po vůli, ale najednou do tohoto sporu zasáhl zeť šenkýřky Králové Nikodém slovy: „Pane Jene, máte lepší rozum nežli on Sýkora blázen, nečňte toho.“ Mikuláš Sýkora se urazil a dal se do Nikodéma slovy: „Jsem lepší blázen nežli ty, zvyjebaný zloději!“. Následně mu stačil ještě vyčíst kradeného koně a ručnici. Tento soudní spor byl skončen přátelskou smlouvou 28. října 1559. Obsah smlouvy však není znám.¹⁷²

Z roku 1562 je zapsán soudní spor: „Žaloba od Matouše Knoflíčka a Pavla Svobody na Jiřího Plachotu o zhanění“. Jiří Plachota byl koželuh, který se do Vodňan přistěhoval z Netolic roku 1553. Konflikt nastal, když tento koželuh začal vyvážet kůže z města a prodávat je cizím „nedbaje příkazu městské rady“, aby je dal nejprve prohlédnout zřízené komisi. Domluvit mu měli ustanovení inspektoři švec Matouš

¹⁷⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 421, fol. 137.

¹⁷¹ TAMTÉŽ, fol. 155.

¹⁷² TAMTÉŽ, inv. č. 412, fol. 33-34.

Knoflíček a Pavel Svoboda. Měli také zjistit, proč se nechová podle nařízení pánů. Namísto vysvětlení jim dal pouze urážlivou odpověď, vystihující však zcela rozpoložení člověka, který byl omezován v soukromých právech: „*Kdo to jest vymyslíl, aby mu čert týlem jazyk vytáhl.*“¹⁷³ Spor byl jako v mnoha případech skončen přátelskou smlouvou. Zajímavé je, že se s touto osobou setkáváme ještě v několika soudních řízeních. Časem byl tento Plachota podle zásady o kozlu zahradníkem jmenován jedním z těchto dozorců.

Případů městských zhanění najdeme bezpočet. Ať už se jednalo o spory, ve kterých byly kroky dopředu promyšlené, či spory, které vytryskly spontánně z nepředvídatelné situace. Malicherné škorpení povstalo snáze z bujnosti nežli ze zlé vůle. Tak tomu bylo i roku 1582, kdy jsou zaznamenány tyto žaloby. Lukáš, syn rychtáře Jana Hnáta, nazval ševce „*koněderci*“.¹⁷⁴ Martin Boubín se vyjádřil o Šimonu Koblížkovi, že by „*jej mohl dáti kdykoliv oběsiti*“ a nařkl Koblížka, že je „*zloděj*“¹⁷⁵, že kradl z jeho mlýna ryby. Koblížek zase nadával hrnčírů Janu Radlovi, že je „*zrádce*“.¹⁷⁶

Manželské páry

Případy zhanění cti se přirozeně nemohly vyhnout ani manželským párům. Ve Vodňanech ženy stály před městským soudem v zastoupení svých mužů, ale i samostatně a běžně například vydávaly svědectví k různým případům. V lednu roku 1574 byla Kristina Mojžíšková nucena „*žalovati Jana Cihličku pro těžké ublížení na cti*“. Kristina se roku 1573 provdala za Adama, syna Václava Harmacha ze Stožic. Zastavme se na chvíli u samotné náctury Kristiny Mojžíškové. Bylo to již její druhé manželství. Po smrti prvního manžela a své švagrové, provdané za Mikuláše Sýkoru, měla vyplatit dědictví svým neteřím Julianě a Regině a synovci Bohuslavovi. Dědictví, které měla vyplatit pro sirotky, činilo 15 kop grošů. Ke své povinnosti musela nakonec být 28. srpna 1573 donucena soudně.¹⁷⁷ To, že byla lakomá, dosvědčuje i následující případ, kdy si chtěla zabezpečit dědictví po své matce proti své vlastní sestře Kateřině

---

¹⁷³ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 41.

¹⁷⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 22.

¹⁷⁵ TAMTÉŽ, fol. 24.

¹⁷⁶ TAMTÉŽ, fol. 29.

¹⁷⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 61-62.

Suchomelové za pomoci svědectví Matouše z Milenovic. Matouš v něm svědčil, jak přišel jednou do světnice a matka Kristiny chovala malého Šimona, Kristinino dítě z prvního manželství. Oslovil prý stařenu: „*Milá matko, hle, již jsi přečkala všechny své syny a toliko již jednu dceru máš. Komu pak odkážeš ten nápad svůj?*“¹⁷⁸. A ona prý řekla: „*Milý synu, komuž jinému než ted' hle dětem a předně tomuto Šimonovi svému.*“ Tímto svědectvím se jí podařilo získat dědictví po matce.¹⁷⁸ V lednu následujícího roku čekala dědice s druhým manželem Adamem. Adam prosil manželku Cihličkovou za kmotrovství pro synáčka. Na to reagoval Jan Cihlička slovy: „*Zdali jsi sám otcem?*“, a ke svým pochybám doložil vysvětlení: „*Adame, když ty orat ujedeš nebo do lesa, vídám po vašem dvoře choditi jiného hospodáře!*“ Za tato nectná slova byl Jan Cihlička na dva týdny uvězněn ve vodňanském vězení.¹⁷⁹

V srpnu téhož roku byl pohnán před soud kožešník Jan Příbram, zvaný Beznoska. Žalobu na něj podal Tomáš Protivínský, který vystupoval u soudu na místě své manželky Marty. Beznoska o ní před sousedy prohlašoval, že je „*zvyjebená dynovitá kurva*“. Před soudem se hájil tak, že vinu shodil na svého přítele Jana Koníka, který mu to měl povědět a navádět ho, aby to řekl v hospodě před sousedy. Navíc se Beznoskovi ve výpovědi podařilo urazit i svou manželku, když se vychloubal se svou intimní známostí, dcerou císařského rychtáře Víta Šprincle Veronikou, provdanou za primátora Šimona Horského. Před rozsudkem utekl pryč z města a zanechal tak ve sporu Jana Koníka, manželku i milenku.¹⁸⁰

Tato nadávka „*dynovitá kurva*“ se objevila ještě v roce 1584, kdy Jiřík, syn Řehoře Žabky, prohlašoval „*před dobrými lidmi*“ o své švagrové Markytě, manželce Matěje krejčího, syna Pavla Žabky, že „*je kurva dynovitá, otýlá*“.¹⁸¹

V srpnu 1584 se Mikuláš pekař, zvaný „*chudý zeman*“, pohádal s Annou, lazebníkovou manželkou.¹⁸² Mikuláš nadával jejímu muži, že je „*šelma hromská*“, protože mu zabil „*kohouta indiána*“. Anna lazebnice „*přišedši na rynek před krámce*

---

¹⁷⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 74.

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. 89-91.

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 97-98.

¹⁸¹ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 167. Dne 16. listopadu 1584 musel toto své tvrzení odvolat.

¹⁸² TAMTÉŽ, fol. 56.

aneb štoky, tu kde se chleby prodávají“, vyčetla Mikulášově manželce Markytě, že její muž „*obec zradil, od města utíkal, čest a víru zastavil“*.¹⁸³

Tento vodňanský měšťan byl u soudu, stejně jako někteří výše zmínění, velice často. Roku 1575 se dopustil hrubého násilí na manželce Matěje Trouby, přestože byla těhotná a Mikuláš v té době zastával konšelský úřad. Stalo se to kvůli dítěti. Celý případ líčil Mikuláš ve své výpovědi u soudu takto: „*Seděvši s některými dobrými sousedy svejmi jeden z nich vyhlídši z vokna pověděl: „Čí to dítě ta Trúbová tepe?“ A já sem vstal uhlídavši, že jest to dítě mí. A dítě s pláčem se zase na ni s proutkem, na kterém tak jak děti říkají jezdil, se vomířil, jako by ji mrštiti chtěl. Ale vona vod něho na tři kroky zdýlí byla a hned zas na něj se obrátila, tak jej nenáležitě mezi plece pěstí bila. Já vydu z domu a promluvím: „Pročičž to dítě tak nenáležitě tepeš?“ ona hned řekla: „Já bych ho zvyjebenou žábu i s tebou“. Já nemohl se zdržeti, popadši ten prut ji jsem přes hlavu mrštil. Vona počala svým nestydatým jazykem mluvit: „Zvyjebená šelmo zemanská, pročez mně tepeš? Snad že si konšelem?“*.¹⁸⁴

Roku 1585 řešil soud žalobu Markéty, Matěje krejčího manželky, s Jiříkem Žabkou o zhanění. Jiřík ji bezdůvodně nazval „*kurvou otylou a zlodějskou“*. „*Jakož jest rozepře mezi Markétou Matěje krejčího manželkou z jedné strany a Jiříkem Žabkovic z strany druhé, při právě, že by ji Markétu dotyčný Jiřík nenáležitě nařkl: jí kurvou votylou a zlodějskou, nazývati měl, čemuž jest on Jiřík dávaje na takovou žalobu jí odpověď, že ji má za dobrou a poctivou ženu“*.¹⁸⁵

Poněkud složitější a ne na první pohled zcela jasný je případ z roku 1596, kdy došlo ke sporu mezi váženými soukeníky Janem Žabkou a Tomášem Kučerou. Tento vážný spor řešil nejprve vodňanský městský soud a potom ve fázi odvolání i apelační soud v Praze. Podnět byl zcela nevinný. Tomáš urazil manželku Žabkovu Barboru, jinak Anýžku, nazýváje ji „*ovčáčkou“*. Paní se dlouho jmenovala Anežka a pak si změnila své jméno. Proč? Jistě měla nějaký důvod, bezpochyby náboženský. Snad nějak souvisí nadávka s beranem, „*helvítem“*? Páni sice potrestali Tomáše Kučeru vězením, ale zároveň nařídili Janově manželce, že se musí jmenovat, jak je křtěna.¹⁸⁶

---

¹⁸³ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 61. Bohužel se mně nepodařilo vypátrat, co těmito slovy Anna myslela. Jak celý spor skončil také není známo.

¹⁸⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 417, fol. 31-32. Případ se urovnal přátelsky.

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 189.

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 421, fol. 121-123.

Ženy

I ženy měly velmi „zajímavý“ slovník a vzácné nebyly ani konflikty dvou žen. V roce 1566 krejčí Jiří Červinka žaloval Annu, dceru Ondřeje Anderleho, z nářku cti: „z nářku cti tuto Annu dceru Ondřeje Andrle řezníka, a to z takovýho, že jest o mě mluvila léta tohoto 1566 v úterý po svatém Václavovi v domě Jiřika Nauši že jsem zvyjebaný zrádce“.¹⁸⁷ Nakonec byl celý případ skončen přátelskou smlouvou a nebylo jasně dosvědčeno, že Anna něco takového vypustila z úst.

Velmi zajímavým jevem bylo vzájemné zhanění dvou žen. Z doložených případů se v první polovině šestnáctého století pro vodňanské soudnictví téměř žádný nevyskytl.¹⁸⁸ V letech 1550-1575 byl zapsán jeden jediný. V následujícím období 1575-1600 jich bylo hned několik. Některým z nich se budeme v následujících odstavcích věnovat podrobněji.

Anna, manželka pekaře Víta Čechtického, žalovala v květnu roku 1583 dceru pekaře Martina Boubína, také Annu, že o ní před dobrými sousedy prohlašovala, že „v hrdlo lže a že je hodna oběšení“. Celý případ začal, když Anna, manželka Víta, rozhlašovala o dceři pekaře Martina Boubína, že se prý celá omývala v pivě a pak tu špínu lila zpět do sudu a prodávala lidem. Z nařčení mluvila asi konkurenční zášť. Svá tvrzení vysvětlovala tak, že něco podobného slyšela od Lidmily, manželky pana písaře Tomáše, ale v jiném smyslu.¹⁸⁹ U tohoto Martina Boubína se velice často scházeli pijáci, hodovali a poctívali se nadávkami. Roku 1583 vynadal Bohuslav Sýkora Šimonu Cibulkovi „zvyjebených lysých psů a šelem“, a přál mu, „aby ho hrom zabil“. Radní si nenechal věc líbit a žaloval 27. ledna 1584 prostořekého Bohuslava Sýkoru.¹⁹⁰

Roku 1585 Anna, dcera kožešníka Ondřeje, tupila a hanila Kristinu ze Strakonic, bydlící u švagra Václava Vavřiny. Kristina byla nazvána „tuplovanou kurvou a nehodná toho, aby v ulici bydlela“, protože není „tak dobrá, jako jiní v ulici

---

¹⁸⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 414, fol. 40.

¹⁸⁸ Je to způsobeno především nedostatkem pramenů z této doby. Na první polovinu šestnáctého století připadá pouze jedna jediná dochovaná kniha sporného soudnictví, která spadá do let 1520 až 1527.

¹⁸⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 133.

¹⁹⁰ TAMTÉŽ, fol. 82-83.

jsou“.¹⁹¹ Nakonec Anna pak prohlásila, že ji „za poctivou a dobrou“ má a soudní spor byl ukončen přátelskou smlouvou.¹⁹² Pro Kristinu to nebyl jediný soudní spor, ve kterém jí šlo o čest. Roku 1587 podávala žalobu na Řehoře Žabku a opět se jednalo o náрек cti. Řehoř jí v domě jejího švagra Václava Vavřiny obvinil z toho, že je „zlodějkou, že nějaká prostěradla nebožky manželky jeho krásti měla“. Ve své žalobě navrhovala „proti němu podle práva městského Q XVII a Q 18 zachovano býti“.¹⁹³ Nabízí se otázka, zda byla Kristina v právech městských tak znalá, či je tak často užívala a už je znala z paměti. Každopádně trest, kterým navrhovala potrestat Řehoře, zahrnoval veřejnou omluvu a dva týdny vězení.

Počestnost dcer

Velmi křehká byla také pověst mladých žen a velice snadno se dala na veřejnosti zpochybnit. Cesta obhájení se a prokázání vlastní bezúhonnosti byla pro mladou ženu složitá, i když měla podporu celé své rodiny. Z roku 1584 pochází soudní spor, při němž Martin Boubín podal žalobu na Marka Cihláře a obvinil ho: „*Jeho císařské Milosti, Vaše Milosti pane rychtáři, Vaše Milost pane purkmistře a páni, podle tohoto urození, viním tohoto Marka Cihláře na místě Anny dcery mé z nářku cti, a to z toho nářku, že on Marek v pondělí před památkou svatého Jana Křtitele léta tohoto 1584, že Anně dceři mé před dobrými lidmi (prosím pro Boha račte odpustiti) mluvil, že Anna dcera má jest zvyjebená kurva, toho dokládajíc, že jest na té dceři mé pacholka Skálového zastihl, a to že pravda jest přísahou to zavazujíc, touto řečí svou, ji Anně dceři mé na její dobré cti znamenitě ubližujíc*“. Marek Cihlár se rozhodl na řezané cedule nereagovat a k soudu se opakovaně nedostavil. Tak Martin Boubín znalý městských práv, v žalobě dále odkázal na článek Q XXV v Koldínově svodu městského

---

¹⁹¹ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 218. Kristina se toho roku stala manželkou kněze Nauše a takovéto kněžské sňatky lid instinktivně odsuzoval.

¹⁹² TAMTÉŽ, fol. 220.

¹⁹³ TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 112. Článek Q XVII v Koldínových *Právech městských* jasně vysvětluje, co je považováno za náрек cti: 1) že je zrádce, 2) nařknout někoho, že není poctivý, 3) že by něco zlého proti své poctivosti činil, 4) že něco úkladného a podvodného dělá, 5) že je psanec, 6) že je zkurvy syn, 7) že je falešník, 8) jmenovat někoho pankhartem, 9) nazývat někoho kurvou, 10) nazývat někoho zlodějem. Ten, kdo tento bezdůvodný náрек cti učinil, je povinnen druhého před právem a dobrými lidmi očistit a odprosit. Článek Q XVIII navíc vymezuje trest, který má dotyčného postihnout za bezdůvodný náрек. Jsou to dva týdny vězení.

práva, podle něhož se mělo s Markem Cihlářem nakládat: „*Komužby koli tak o nářek aneb zhanění poselství učiněno bylo: Každý ten takový, ve dvou nedělích pořád zběhlých od dodání jemu cedule řezané, povinen jest, zjevnau a světlau odpověď dáti. Pakliby nedal, aneb dada, žeby ukrytau a ovšem nesvětlau odpověď dal, to jest, žeby ani dostatečně se znal, že jest to mluvil, ani dostatečně a světle tomu neodepřel, že jest toho nemluvil: tehdy ten, kterýž k němu poselství učinil, bude moci jej z nářku aneb z hánlivých slov viniti a práv proti němu zůstati, jako by naň, že jest to o něm mluvil aneb psal, dostatečně podle práva provedl.*“¹⁹⁴ . Marek Cihlář se pod hrozbou vězení nakonec k výpovědi dostavil: „*Jakož jesti mně Martin Boubín obvinil z nářku cti na místě dcery Anny své, že bych o ni některá slova k potupě její měl mluvíti, jakž táž žaloba Martina Boubína [...] proti kterémužto obvinění tuto odpověď dávám, abych já o Anně dceři Martina Boubína měl co takového mluvíti na ublížení poctivosti její, pána Boha se v tom dokládám, že o tom nic nevím, ani se v tom nemohu pamatovati [...]že já Annu dcerku Martina Boubína mám za dobrou ctnou šlechetnou poctivou pannu, jako jiní dobří lidé, ani nic zlého, co by k poctivosti její škoditi mělo nevím*“.¹⁹⁵

O čtyři roky později byl před městským soudem řešen podobný, ne méně choulostivý případ. Žalobu tentokrát podal Pavel Sedlo na Annu, manželku Víta Pekaře: „*viním ji z nářku cti na místě Anny dcery své, a to z takového, kterak ona jest směla mluvíti před mnohými vosobami, že by táž Anna dcera má zle živa měla býti, a jejího Víta manžela hleděti, a s ním zle živa a nestydatě býti měla, proti vůli a přikázání božímu, toho dcera má jek živa jest nehleděla, aniž sem ji k těm a takovým nestydatostem (kteréž proti právu a proti panu Bohu by byly) nevedl, jakož pak mně jest to pan Adam Skála mluvil z oust v ouši mé*“.¹⁹⁶ Pekařova manželka Anna se ve výpovědi hájila tím, že nic takového sama neřekla, že jenom slyšela od Mandaleny Sedlové (matky Anny), „*kterak manžel můj je na dceru její velmi laskav*“.

Soudní jednání bývalo plno úskoků, kliček, slovních hříček a břitkostí. Johana Havlíkovic se vyjádřila 10. srpna roku 1575 v domě Tomáše Protivínského o Anně, nedospělé dcerce Vavřince Holičky a jeho manželky Rachel, že je „*zlodějka, k čemu přijde, všecko vezme, nenechá a ukradne*“.¹⁹⁷ Holička hájil čest své dcery běžnou frází,

---

¹⁹⁴ J. JIREČEK (ed.), *Práva městská*, článek Q XXV, s. 365.

¹⁹⁵ SOKA Strakonice, AM Vodňany, kniha 419, fol. 186-187.

¹⁹⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 129-130.

¹⁹⁷ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 128. Spor byl zastaven.

že „*nedošla let, že let nemá*“. Této výpovědi náležitě využila obviněná, přičemž se jí podařilo otce, zřejmě nepříliš výmluvného, zesměšnit. „*S dcerou prý nepřišel, kdož ví, má-li jakou. Sám tvrdí, že nedošla let, tedy skutečně ji nemá. Nemá let, tedy snad má jen neděl a dni, jest dítě – a s dětskými věcmi se právo nezanepřazňuje!*“.¹⁹⁸

Mezi kurioznější případy lze zařadit soudní spor mezi Mikulášem Albínem a jeho nevlastní dcerou Kateřinou. Vztah mezi tímto vodňanským radním a jeho nevlastní dcerou byl mírně řečeno výbušný. Z pohledu Mikuláše bylo příčinou nedorozumění cínové nádoby, které dcera uklidila na neznámé místo, a když ho chtěl použít, mluvila na něj „*potupná slova*“. Když pak vyšel ze světnice ven, Kateřina vyběhla na pavlač a mluvila o šibenici a zlodějích, když došel k domovním dveřím už po něm házela kamením a když vyšel před dům, vylezla pod krov a hodila mu cihlu na hlavu. Albína cihla zasáhla, upadl a zůstal ležet. Zachránili ho až kolem jdoucí sousedé. Celý případ byl ukončen přátelskou smlouvou mezi těmito aktéry.¹⁹⁹ Jak je vidět, spektrum rodinných vztahů bylo velice široké.

Jinak tomu bylo s nezletilým synem Jana Berky Jindřichem. Nezletilý Jindřich roku 1582 dostal výprask od Ondřeje Vlacha, který mu ještě vynadal do „*pankhartů*“. Ondřej Vlach mu na rozhodnutí soudu musel vyplatit 20 kop bolestného.²⁰⁰ Na vodňanské poměry to byla dosti vysoká částka, zvláště pokud šlo ještě o dítě. Samozřejmě se nabízí otázka, do jaké míry na tento rozsudek mělo vliv postavení Jana Berky, který v té době zastával úřad městského radního.

Cechy

Řemeslníci sdružení v ceších tvořili podstatnou část vodňanské populace a díky svému zastoupení v radních kolegiích se podíleli i na správě a řízení města. Mimořádnou roli hrály i cechovní pomluvy. Příslušnost k cechu byla pro městského řemeslníka existenční nutností. Cech jako uskupení lidí, kteří vykonávali stejné řemeslo, plnil funkci ekonomickou, poskytoval svému členovi společenské zázemí a rovněž ochranu. Každý cech měl svoji organizaci symbolizovanou vnitřní soudržností. V praxi to znamenalo, že v případě potřeby se u soudu za svého člena obvykle pevně

---

¹⁹⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 415, fol. 130.

¹⁹⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 420, fol. 53 - 56.

²⁰⁰ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 4. Toto rozhodnutí soudu mohlo být ovlivněno i tím, že Jindřichův otec býval městským rychtářem a váženou osobou.

postavil. Naopak provinění jednoho z celku se automaticky vztahovalo na celý cech. Poškodilo tak i nevinné a počestné řemeslníky v cechu. Veřejné obnovení cti tak pro řemeslníky bylo existenčně důležité, protože cechy tolerovaly pouze bezúhonné členy. To nepochybně neznamená, že po sebemenším prohřešku automaticky následovalo vyloučení. Když se ale dotyčný provinil ještě něčím jiným, dostal se obvykle do potíží. Jedním z nejběžnějších typů případů, které se vyskytly před soudním kolegiem města, byly různé urážky řemeslníků jako takových nebo i celého cechu pronášené v hospodě při slovních potyčkách sousedů. Tyto spory příslušely k rozsouzení soudu městské rady, resp. rychtáře.

Zvláštní případ znázorňoval individuální spor dvou řemeslníků z různých cechů, z nichž jeden se snažil vyvyšovat nad druhého, jehož „*tupil a haněl*“.²⁰¹

Konkrétní příklady ukazují na to, že jednou z nejproblematictější složkou vodňanské městské komunity byli řezníci. Řezníci patřili ve městě k bohaté a vlivné vrstvě obyvatel. Starodávné rody Čazarů, Skálů, Anderlů a Fauňků byly původně řezníky. Jejich cech náleží ve městě k nejstarším a jak podotýká Mostecký, je také prvním, o jehož existenci máme bezpečné zprávy.²⁰²

Roku 1577 o masopustu se mezi krámy hašteřili řezníci Jan Koudele a Zach Anderlovic. Zach Janovi vyčítal: „*Rase, a jsi ras, a dřel jsi a pomáhals dříti tomu Eliášovi, jakž daleko není.*“ Koudele mírnil rozzlobeného: „*Pravda není, Zachu, pamatuj se, co mluvíš!*“ U soudu pak žaloval Koudele Zacha Anderlovic pro zhanění. Zach se mu ale ve své výpovědi jen vysmíval: „*Jmenuje čas v masopustě léta 1577 – já jsem před třemi letmi ještě na světě nebyl.*“²⁰³

Jiný řezník, Martin Svach (znám také jako Svatek), měl také ostrý jazyk, pro který jej 20. května roku 1583 žaloval kantor Adam Ledecký. Adam ho při přátelském

---

²⁰¹ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 143. Spor mezi Janem Kožkou a Václavem Vrbenským. Jan, který byl truhlářem, nazval Václava, který byl pláteníkem, „hudlařem a mameluchem“.

²⁰² V. MOSTECKÝ, *Dějiny I*, s. 148.

²⁰³ SOkA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 418, fol. 12. Vedení sporu bylo zastaveno. O řezníkovi Janu Koudelovi se navíc veřejně říkalo, že vozí do krámů mrchy. Tvrdil to také jeho konkurent Martin Svach (také znám jako Svatek), který byl za tuto pomluvu od Koudele hnán před soud. Koudele ve výpovědi pouze přiznal, že zdělal hovádko ze dvora paní Apoleny Čazarové, když si na prkenném stání v jejím dvoře zlomilo nohu 3. června 1583.

posezení v domě písaře Tomáše napomínal, aby nezačínal nevoli s přespolními lidmi, nato jej Martin Svach nazval „člověkem víry nehodným“.²⁰⁴

V roce 1583 se před vodňanským soudem sešli opět dva řezníci, Jan Koudela a pro změnu znovu Martin Svach. Jan Koudela obvinil Martina Svacha z urážky na cti. Příčinou rozepře byla Martinova slova, když řekl Janovi, že prodává ve svém krámě mrchy. Své prohlášení ale Martin nemyslel, podle vlastních slov, nijak ve zlém, spíše se snažil svého cechovního soudruha v dobrém upozornit na to, co si o něm říkají lidé ve městě a zabránit tím poškozování pořádku. Ještě před tím, než byl celý spor ukončen přátelskou smlouvou, musel Jan Koudela vysvětlit své počínání, ze kterého vzešel strach lidí ve městě. Rozmnožila se totiž prohlášení měšťanů, že než by od řezníků kupovali „že by se radši odpověděli masa jísti“.²⁰⁵

Širší zájem také vzbudil spor cihláře Marka se ševcovským cechem v roce 1578. U cihláře byli pan Krakovský a Pek a dobírali si ho, že neumí dělat cihly. On na to zase vesele: „*Však vy ševci samé čisté střeví děláte! Aby vás kat oběsil!*“ Ale ševcům se taková žertovná rozprávka donesla celá překroucená, jako by cihlář Marek řekl: „*Zvyjebení ševci jsou všichni hodni oběšení a ten Nikodým Havlů má viset nejvýše!*“²⁰⁶

V šestnáctém století cechovní řády běžně obsahovaly ustanovení o tom, jak se mají mistři a tovaryši chovat a jak mají vystupovat na veřejnosti, aby nebyla ohrožena čest řemesla a cechu jako celku.

Cechy znamenaly mnoho v městském životě, zasahovaly ale i do rodinných a soukromých záležitostí měšťanů. To v roce 1579 zakusil přistěhovalý krejčí Adam Horažďovický. Na doporučení pana rychtáře Víta Šprincle se oženil s Annou Maškovou, vdovou po Pavlovi Žabkovi. Měl „*ji za poctivou*“, ale ona po třech měsících manželství porodila manželovi dceru.²⁰⁷ Veřejné mínění bylo přísnější než soudy. Adamovo smíření se se situací bylo chápáno jako ohrožení počestnosti celého cechu. Tím, že „*v manželství se s ní býti neostýchá sám se za člověka lehkého činí a tedy chceli být dále v manželství s takovou ženou*“, cech mu nemohl poskytovat ochranu, aby

---

²⁰⁴ TAMTÉŽ, inv. č. 418, fol. 39.

²⁰⁵ TAMTÉŽ, inv. č. 419, fol. 90 - 92.

²⁰⁶ TAMTÉŽ, inv. č. 418, fol. 123-125. Reakce cechu ševcovského byla velice silná. Žádali, aby byl cihlář Marek uvězněn. Nakonec bylo vše vysvětleno a byla uzavřena přátelská smlouva.

²⁰⁷ TAMTÉŽ, fol. 139-149.

„*takovému sodomství brány do pořádku neotevřeli a Bohu se nezprotivili*“. Tím mu bylo dáno na vědomost, aby cech opustil, s čímž Adam nesouhlasil a cech pro bezdůvodné vyloučení před městskou radou zažaloval.²⁰⁸ Tento spor byl dlouhý a složitý. Adam se rozhodl se svou manželkou zůstat a nevypudil ji. Touto dobrosrdečností popudil veřejné mínění ve Vodňanech, které ho pokládalo za slabocha. Cech krejčovský a postřihačský, zastoupený Jakubem Koldou, Martinem Vobídkem, Šimonem Cibulkou, Matějem Kroupou, Jiřím krejčím a Petrem Pejdlou ho vyloučil s odůvodněním, že si vzal ženu „*zlopověstnou a lehkomyšlnou*“. Adam pak svou ženu omlouval, že ji někdo lotrovsky a šibalsky podvedl slibem manželství. Svou obhajobu uzavřel Adam napomenutím, že „*pánům krejčím ani právo světské ani duchovní nedalo moc činiti výpovědi a manželé chtějí rozvazovati*“. Soudy se táhly a věc se dostala až před apelační soud. Konečné rozhodnutí znělo, že se Adamovi nesmí bránit v řemesle, nepoctivá žena má však být potrestána. Lidé se Adamovi vyhýbali, nechtěli s ním ani sedět v hospodě. 16. března roku 1580 si Adam stěžoval, že s ním nechtěl pít krejčí Jiří, jinak Jirgkl, neboť ho nepovažoval „*za tak dobrého*“, jako je on sám.²⁰⁹ Tento Jiří byl jeho švagrem. Uražený Adam mu pak na oplátku vyčítal, že okrádá své zákazníky, že panu Štěpánovi Vamberskému z Rohatec vzal damašek a pana Albrechta Zelendara „*zkrátil na tkanicích*“. Jak je vidět, ani s rodinnými příslušníky neměl Adam vřelé vztahy.²¹⁰

Další přímo skandální aféra se ne počátku roku 1586 objevila opět v krejčovském cechu. O manželce krejčího Zachariáše, paní Mandaleně, prohlašovala vlastní švagrová, vdova Rachel, že je „*kurva a čarodějnice*“, že „*je nepoctivě živa s tovaryši*“ a že chtěla svého manžela otrávit, „*pročež od něho v znamenitou ošklivost jest vzata*“. Na rozhodnutí starších cechu bylo psáno 10. června 1586 do Písku, kde byl vyzván městský rychtář, aby vypátral tovaryše, kteří „*mají o věci vědomost a opatřil je vězením, aby se dostavili do Vodňan k podání svědectví*“.²¹¹

Jak všímavému čtenáři pravděpodobně neuniklo, urážky na cti a někdy s tím spojené ublížení na zdraví tvoří téměř čtvrtinu sporů, které městská rada na svých

---

²⁰⁸ TAMTÉŽ, inv. č. 413, fol. 156-157.

²⁰⁹ TAMTÉŽ, inv. č. 418, fol. 147.

²¹⁰ Srov. Pavla SLAVÍČKOVÁ, *Soudní praxe ve Vodňanech v 16. století aneb Peripetie soudních sporů Adama Křesadla Horažďovického*, Vodňany a Vodňansko 5, 2002, s. 45-50.

²¹¹ SOKA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 420, fol. 152.

zasedáních musela projednávat. Není pochyb o tom, že čest byla podobně jako majetek základním pilířem měšťanského myšlenkového světa šestnáctého století. Stala se rozhodující hodnotou, jedním ze základních pilířů světa každého jednotlivce i celé společnosti.

Je třeba si také uvědomit, že ne všechna pronesená slova a uštěřené políčky se před soud dostaly. Troufám si tvrdit, že těch, které se před soud nakonec dostaly, byla spíše menšina. Navíc v některých případech se nejednalo o věc příliš aktuální. Občas se vyskytne v odporu obžalovaného poznámka, že celá věc se stala už před několika týdny a je tedy v podstatě promlčena. Nabízí se tedy otázka, co vedlo žalujícího k tomu, aby před soudem přednesl obvinění, o kterém soudní spisy hovoří, a proč leckdy opakovaně věnoval peníze a čas záležitosti, jejíž podstata nebyla příliš nosná. Navíc většina sporů byla uzavírána přátelskou dohodou obou původně znesvářených stran. Napravení na cti skončilo tedy daleko menší množstvím případů, než bychom čekali.

Tyto soudní případy nepokrývají společnost města Vodňan rovnoměrně. Naopak. Při čtení materiálů se některá jména znovu a znovu opakují, jiná se objeví jenom jednou a pak se dotyčná osoba úplně ztrácí. Například řezník Jan Anderle stanul před soudem celkem ve čtyřech různých sporech kvůli urážkám na cti. Téměř rekordmanem byl Jiřík Klaudyán, který sám podal celkem osmkrát žalobu kvůli urážce na cti a ve třech případech s tím spojené ublížení na zdraví. Počet bohatých a vážených obyvatel města, kteří se objevovali před soudem opakovaně, je natolik veliký, že se nám nabídne otázka, zda zastávání úřadu v městské radě mělo se spory o urážku na cti nějakou souvislost. Domnívám se, že zde není příliš podstatné to, zda dotyčný zastával úřad radního či ne. Václav Mostecký se odvolává na povahu, výbušnost, vztahovačnost a ukvapenost u každého jednotlivce odlišnou, k čemuž bych se přiklonila i já.

IV. KLASIFIKACE URÁŽEK NA CTI

Jistý pohled do mentálního a hodnotového světa přináší rozbor forem samotných urážek na cti. Jazyk jako prostředek komunikace umožňoval vyjádřit se pomocí bohaté škály výrazových prostředků. Útočník chtěl především oběť zasáhnout do její slabiny a co nejvíce ji urazit. Jak již bylo řečeno, řada těchto ostrých slov padala ve chvíli „emocionálního přetlaku“. Muselo se tedy volit takových slov, které označovaly obecně špatnou skutečnost, která byla všem zcela jasná a známá. Padaly proto nejrůznější sexuální urážky, urážky přirovnávající ke zvířatům, zlodějské urážky apod. Během necelého půlstoletí se tedy vystřídal poměrně pestrá paleta výrazů, kterou používali aktéři zhanění. Zajímavou typologii nadávek uvedl německý badatel Michael Frank, který je Frank ve své knize *Dörfliche Gesellschaft und Kriminalität (Das Fallbeispiel Lipce 1650-1800)* rozdělil podle jejich obsahu do několika skupin.²¹²

Nebudeme zacházet do extrému a vypočítávat, kolik a kterých nadávek užívali měšťane nejčastěji a nejráději. Ale pro zajímavost si některé z nich uvedeme, protože takto nastavený úhel pohledu by se mohl stát ideálním pramenem pro výzkum lidové kultury.

Sexuální urážky

Jako první uvádí sexuální urážky. Sexuální nadávky můžeme podle záznamů v pramenech zredukovat pouze na označení „kurva“ a „kurevník“, které byly používané velice hojně a s celou řadou přívlastků: „zvyjebená kurva“, „tuplovaná kurva“, „kurva zlodějská“, „zvyjebená kurva stará“, „kurva otlá, zlodějská“, „zvyjebená dynovitá kurva“.

Nadávka „kurva“ patřila vůbec k nejčastěji používaným.²¹³ Používalo se jí v konfliktech mezi mužem a ženou, ale i ženy sebe navzájem takto označovaly. Navíc přívlastek „zvyjebená“ byl natolik oblíbený, že se užívá i ve spojení s dalšími nadávkami např. „zvyjebená šelma“ (viz. níže).

---

²¹² Michael FRANK, *Dörfliche Gesellschaft und Kriminalität (Das Fallbeispiel Lipce 1650-1800)*, Paderborn 1995, s. 335.

²¹³ Pavel EISNER, *Čeština poklepem a poslechem*, Praha 1948, s. 175. Autor uvádí třicet ekvivalentů používaných ve středověkých Čechách pro označení „lehkých žen“.

Urážky přirovnávající ke zvířatům

Z urážek přirovnávajících ke zvířatům to je „pes“ a „žába“: „zvyjebený lysý pes a šelma“, „zvyjebená žába“. Zejména z racionálního hlediska je velice zajímavé spojení „v hrdlo lže co pes“. Těžko si dokážeme v dnešní době představit, že by někdo tuto nadávku ještě používal. Troufám jsi tvrdit, že toto slovní spojení se již vůbec nepoužívá.

Dnes těžko srozumitelná je také urážka, „že by jeho otce měly odsud kobyly zanesť“ ve sporu Jiříka Bati z roku 1566. Žalující, o jehož otce se jednalo, ve spise vyžadoval „že Jiříka Batu k tomu přidržeti ráčíte, aby on to pravý učinil, či jsou to kobyly aneb kam sou otce mého zanesly, aby to prokázal“²¹⁴. Evidentně s pochopením tohoto výroku neměl problémy pouze adresát (ale i já).

Zlodějské urážky

Dále se jedná o urážky zlodějské, které jsou zastoupeny v podobě: „zloděj“, „zvyjebený zloděj“, „zloděj, co kradené věci má“, „podvodník“, „zmučený šibal“, „zlodějka“, „podezřelá zlodějka“, a také hodně užívané spojení dvou nadávek „zlodějská šelma“.

„Zlodějská šelma“ byla opravdu jedna z nejčastěji používaných nadávek ve vodňanském prostředí druhé poloviny šestnáctého století. Otázkou zůstává do jaké míry vycházelo toto označení člověka ze skutečnosti.

Urážky označující nespolehlivého člověka

K urážkám, které označují nespolehlivého člověka a kvůli nimž vzešla ve Vodňanech žaloba, lze přiřadit výroky: „zrádce“, „zvyjebený zrádce“, „v hrdlo lhát“, „lhář“ či „zvyjebený arcilhář“. Velice frekventovaným bylo nařčení z toho, že dotyčná osoba měla jinde, v jiném městě, co do činění se zákonem. Pro tato obvinění se velice často používala slovní spojení typu „utekl z pod šibenice“. Tomuto podobné bylo označení za „psance“, nebo že byl dotyčný „za sucha tažen“.

Nařčení ze lhaní v prostorách radnice nebo při svědeckých výpovědích bylo také velmi oblíbené. Zajímavé je, že ani tuto nadávku - respektive její reálný základ nezkoumala městská rada o nic pečlivěji než ostatní.

---

²¹⁴ SOKA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 414, fol. 173.

Urážky sociálně degradující

Urážky sociálně degradující včleňují nařčené osoby do nižší sociální kategorie či přirovnávají oběť k osobě snižené. Důležitou roli zde hrála osoba kata a jeho případných styků s dotyčným. Tyto nadávky byly zastoupeny výroky: „ras“, „kat“, „s katy spolky měl“, „aby tě kat oběsil“, „jsi hoden oběšení“, a také „že má viset nejvýše“.

Pro ženu bylo použito označení „biřicka“, někdy spojeno s přídavným jménem „nectná biřicka“.

Šelma

Jako samostatnou kategorii uvádí Michael Frank nadávku „šelma“, která se objevuje i v našem prameni, často s různými přívlastky: „stará šelma“, „zvyjebená šelma“, „šelma zlodějská“, „zvyjebená tuplovaná šelma“, „šelma hromská“. Toto spojení můžeme považovat asi za nejhrubší označení, kterého bylo možno vůči druhému člověku použít.

Ostatní urážky

Do kategorie ostatních urážek můžeme zařadit ještě výrazy: „lotr“, „nebýt z dobré máteře syn“, „zkurvy syn“, „hudla“, „blázen“, „ničemný a ctiprázdný muž“. Takřka klasickou je urážka ve smyslu „já jsem lepší než ty“, „nejsi tak dobrý, jako já jsem“ nebo „nazvat někoho nectným“ - i tato věta postačila pro podání žaloby, jelikož výrok, že je někdo „lepší“ než druhý, byl považován za poškození cti.

Klasická nadávka, která byla adresována především dětem, bylo označení za „parchanta“ či „kněžského parchanta“.

Dále bych sem ještě patřilo slovní spojení „aby mu čert týlem jazyk vytáhl“.

Čarodějnické urážky

Poslední skupinou, se kterou se můžeme v našem pramenech setkat, jsou urážky tzv. čarodějnické, které jsou v našem případě zastoupeny pouze označením „čarodějnice“, kterým se častovaly zejména ženy navzájem.

Urážky menšinově národnostní

Dále uvádí Frank ještě skupinu urážek menšinově národnostní, ale s touto skupinou jsem se v pramenech nesetkala. Patřily by tam urážky typu: mouřenín, žid, cikán, Turek apod.

Toto rozdělení je pouze orientační, protože nadávky se různě kombinovaly a na hlavu nepřítele se jich obvykle sneslo hned několik najednou.

V. DOBOVÁ MRAVOKÁRNÁ LITERATURA

Z myšlenkového ovzduší šestnáctého století se doslova vyrojilo hejno satirických skladeb, které svou směšností měly vést současníky své doby k sebezpoznání, k vymanění se z pout škodlivých návyků, neslušností a hrubiánství. Vyvést je bičem ostré satiry ze zvůle, z nestřídmosti v jídle a pití, z rozkošnictví, z neomalenosti v řeči a v jednání. Tím vším nabývá mravokárná literatura zvláštního a důležitého významu v literatuře a v umění, a také se stává zcela nezbytnou pro úplnost a srozumitelnost obrazu tehdejší společnosti.

Přední místo v humanistické literatuře zaujímaly rozličná ironická enkomia, nebo-li pot'ouchlá velebení, mající často formu učených traktátů, různých nicotností, směšností, také strastí, nemocí, ohavností a zlovyků. Do těchto enkomii se vloudil zábavný živel především z vrstev mnohdy nevybraného lidového humoru, který se neodříkal někdy značně ostrého výrazu, přirovnání, dokonce často neopovrhoval sprostotou a surovostí. Některá tato enkomia velebí vlastnosti vína a piva, opilství a podobných neřestí.

Oblíbenou látkou byla oslava pijanství. Mravokárci vážně kárali pověstnou náruživost pijanskou u svých vrstevníků. A tak se často zbrojilo proti tomuto nešvaru zvláštními usneseními proti opilství a bylo vyhrožováno pokutami. Ačkoliv na to těžko hledám důkazy, troufám jsi tvrdit, že i ve společnosti šestnáctého století existovala skutečnost společenského propadu způsobeného nadměrným požíváním alkoholu. Přestože naprostá většina měšťanské populace této doby nebyla abstinenty, nadměrná konzumace alkoholu, a s tím spojené chování, srážely jedince až na společenské dno.

Vedle mravokárné literatury se však zrodil i nový druh literatury pijanské. Pijanská literatura tvořila v šestnáctém století zajímavé odvětví tehdejší tvorby.²¹⁵

Vedle skupiny enkomii se objevila i tak zvaná Grobiánská literatura. Spis doktora Grobiána parodoval pravidla vybraného chování. Do Grobiánových rad se promítly i zajímavé střípky z mozaiky všedního života v městském prostředí. Její obsah se vymykal z rámce tehdejších představ o zbožnosti a o víře.²¹⁶

---

²¹⁵ Podrobněji Čeněk ZÍBRT, *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů*, Praha 1890.

²¹⁶ Jan KOLÁR (ed.), *Frantové a Grobiáni. Z mravokárných satir 16. věku v Čechách*, Praha 1959, s. 94.

K této skupině ironické literatury v šestnáctém století patřily i parodie předpisů lékařských a právnických. Na tomto základě potom vznikl zvláštní druh literatury satirické, žertovné artikule a zřízení, upravené podle vzoru vážných cechovních řádů pro cechy zábavné, bláznovské.²¹⁷

Mravokárci v šestnáctém a na počátku sedmnáctého století zbrojili proti oblíbenosti některých knížek, o kterých soudili, že jsou světské, škodlivé a nezdravé pro lidského ducha. Mezi nimi byla i Frantova práva.²¹⁸

Autor do nich vplétal jadrné a někdy i přihrublé prvky prostonárodního humoru, jakými se tenkrát český lid a veselé společnosti ve městech bavily. Po úvodním privilegii Frantovském seznamuje autor s řády, právy bratří ve frantovském cechu při jídle a pití, s ledabylostí při opatrování stavení a s lehkomyšlností při řízení domácnosti a hospodářství. Prikazuje, aby nikdo nestřádal peníze, aby je raději hned prohýřil. Chválí bezstarostný život a umírání toho, kdo peníze promarnil. I bez peněz bratr Frantovského cechu všeho dosáhne pomocí lstivosti a vychytralosti. I pro ženy byla vydaná ve Frantovském cechu zvláštní práva. Jejich povinností bylo lenošení v domácnosti, šálení manželů, tajné pitky a hody, což vše mělo být doplněno kratochvilnými návrhy.

Toto dílo tedy vzniklo jako parodie na cechovní řády šestnáctého století, které obsahovaly ustanovení o tom, jak si mají mistři a tovaryši počínat. Jak se mají chovat na veřejnosti, aby nebyla ohrožena jejich čest a čest jejich řemesla a hlavně, aby nebyla ohrožena čest celého cechu. Zikmund Winter uvádí podobných příkladů bezpočet. Od zákazu oplzlého mluvení, přes opilecké dovádění na veřejném prostranství i v hospodách, až po mravnostní delikty typu smilstva nebo cizoložství.²¹⁹ Provinění řemeslníka se vztahovalo na celý cech, a tak pokud byl některý z jeho členů zbaven cti, týkalo se to celé organizace, jejíž obraz ve společnosti ostatních řemeslníků a vnější reprezentace cechu byly tímto ohroženy. Z tohoto důvodu cech ostražitě hlídal chování svých členů. Řemeslníci jednoho řemesla se při hospodských střetnutích vzájemně napomínali a vyzývali se ke klidu.

---

²¹⁷ Josef JUNGMANN, *Historie literatury české IV*, Praha 1849.

²¹⁸ Čeněk ZÍBRT, *Frantova práva, text prvotisku norimberského z r. 1518*, Praha 1904.

²¹⁹ Zikmund WINTER, *Čest řemeslníků*, Květy 1910. Přetištěno ve *Výboru spisů Zikmunda Wintra*, sv. X., Praha 1923, s. 219 - 232.

Dovolím jsi na chvíli malý exkurz od mravokárné literatury a vložit na toto místo ještě jeden soudní spor. V roce 1560 se před vodňanský městský soud dostal spor svým způsobem dosti neobvyklý. Švec Ondra Němec se po čase vandrování vrátil do Vodňan a žádal, aby byl zase přijat do ševcovského cechu. Problém byl v tom, že žena, se kterou se před svým odchodem oženil, se za jeho nepřítomnosti spustila s jiným mužem. Důkazem toho bylo nemanželské dítě, které se jeho ženě narodilo v době jeho vandrování. Ševcovský cech přijetí Ondry odmítl s tím, že „*na díl mohl by i tím pokažením jejím příčina býti odchodem svým*“ a zejména „*všelikteraký člověk, kterýž by šel dvoumyslně takovou osobu vzal, nikdy v dobrých pořádcích trpěn nebývá*“. Toto morální ohrazení vycházelo ze strachu, že by cech s takovým členem získal špatnou pověst. Zajímavé je, podobně jako v případě Adama Křesadla Horažďovického, že muž svou ženu chrání před nenávisť celého města i nejbližších. Spor začal nabývat jiného rázu, když ve zlosti nazval Ondra pořádek „*frantovským*“, což nepochybně k urovnání vztahů v žádném případě nepřispělo. Na otázku ševců „*od kterého oni Franty ty pořádky vydané míti měli*“ jim Ondra poskytl vysvětlení „*frantovství tohoto práva*“. Chtěl-li tím naznačit existenci zákulisních jednání nebo zesměšnit formálnost při rozhodování cechu, nevíme. Konečný rozsudek městské rady vyzněl ve prospěch Ondry Němce a byl následujícího roku potvrzen i od apelačního soudu. Jak se zdá, na stížnosti ševců kvůli zneuctění celého cechu městská rada příliš nedala.²²⁰ Použitím slovního obratu „*frantovský pořádek*“ od Ondry Němce, se nám nabízí otázka, do jaké míry znali toto dílo měšťané ve Vodňanech? Ondra Němec jistě nějakou povědomost o Frantových právech měl. Jak to bylo s ostatními ševci v cechu, nelze přesně objasnit, protože oni samotní jsi nechali Ondrova slova vysvětlit.

K mravokárné literatuře patří i pamflety. Jedná se o kratší literární dílo s hanlivým, kritizujícím obsahem. Nejčastěji bývá zaměřen proti době, společnosti ve které vznikl, nebo osobě. V literárních pamfletech současně autor záměrně zdůrazňuje, nebo zveličuje negativní stránky kritizovaného předmětu. Jedním z mnoha je *Pamflet o Dorotě Jiráňové*.²²¹ Jedná se o nesporně zajímavý pramen k poznání každodenního

---

²²⁰ SOKA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 412, fol. 97 - 98.

²²¹ Jindřich FRANCEK, *Pamflet o Dorotě Jiráňové*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 67-74; Zdeněk BIČÍK, *Pamflet o Dorotě Jiráňové*, Dějiny a současnost 3, 1961, č. 6, s. 35. Jedná se o aféru Jeronýma Žateckého, který usiloval o sňatek s Dorotou Jiráňovou. Uzavřel s ní sňatek, ale bez vědomí jejího otce. V dalších měsících se napětí mezi oběma rodina

života na počátku sedmnáctého století. Uvedená skladba pravděpodobně vznikla jako ohlas konfliktu dvou předních pardubických rodin, které tím vzbudily živý zájem veřejnosti. Tato anonymní literární památka je pardubické provenience, což je doloženo důkladnou znalostí prostředí i jednotlivých osob.

Z vodňanského prostředí se bohužel žádný takový pamflet nezachoval. Jistě by takové dílko obsahovalo jména některých výše zmíněných vodňanských měšťanů a měšťanek. Troufám jsi tvrdit, že by mezi takové patřili Adam Křesadlo Horažďovický a jeho žena Anna Mašková a její potomek, který se narodil tři měsíce po svatbě. Nebo by snad mohli hlavní úlohu hrát Ondra Němec a jeho manželka? Nepochybně bychom takovýchto aktérů na hlavní roli, při podrobnějším zkoumání vztahů uvnitř městské společnosti, našli mnohem, mnohem více.

---

vystupňovalo a slib manželství byl zrušen, neboť k němu došlo bez souhlasu rodičů Doroty Jiráňové. Soud pak vyslovil Jeronýmovi zákaz dalších styků s ní. Jeroným se s tímto rozhodnutím městského soudu nespokojil a usiloval o to, aby případ řešil církevní soud. Dorota se provdala do pražské rodiny.

ZÁVĚR

Vznik této práce umožnil poznatek takřka všeobecně známý, že jihočeské archivy disponují mimořádným množstvím pramenů pro období raného novověku. Ne jinak je tomu i v mém případě, v případě Archivu města Vodňany.

V práci jsem se snažila aplikovat narativní přístup, včetně delších citací pramenů. Tento přístup podle mého názoru odhaluje celou řadu poutavých prvků, například právní znalost měšťanů. V neposlední řadě jsem také chtěla odhalit kvalitu českého jazyka v šestnáctém století a někdy i překvapivý ráz výpovědí či žalob.

Je třeba zdůraznit, že ve své práci jsem v žádném případě neusilovala o pouhé parafrázování jednotlivých soudních sporů, protože některé případy se vedly dlouho a byly dosti složité. A tak jsem považovala za přitažlivější vyjmout z nich jakýsi základ v podobě obsahově nejzajímavějších výsledků či konfrontací.

Jednou z pozoruhodných skutečností může být představa, že tehdejší vodňanská společnost disponovala neobyčejným konfliktním potenciálem. Tento konfliktní potenciál kořenil především ze skutečnosti, že tehdejší člověk měl dosti vyhraněnou představu o roli a funkci cti ve svém vlastním životě. Jeho osobnost byla dennodenně vystavována vůči reakcím okolí. Stačilo tedy vyslovit všetečnou otázku, dobře mířenou poznámku či nějakou nadávku a celý řetězec konfliktů se rozběhl. Někdy to vyústilo až ve fyzické napadení aktérů.

Předkládaná práce je vymezena prostorově i časově. Pramennou základnu tvoří knihy, které vzešly z působnosti městského soudu ve Vodňanech, hlavně z jeho civilně právní agendy. Tyto knihy pokrývají časový pás od roku 1519 až do roku 1618. Bohužel pro nás s výjimkou dlouhého časového období úseku let 1528 - 1549. Přestože jsou záznamy z těchto let zachovány ve značné úplnosti, přece jen postrádáme pokračování tohoto jedinečného pramene vodňanské každodennosti. Z celkového počtu 749 soudních sporů se ve většině jedná o civilněprávní případy, zbylou skupinu tvoří trestněprávní záležitosti. Tyto prameny podle mě prezentují ono typické, co přináší život města v druhé polovině šestnáctého století.

Druhou nejpočetnější skupinu tvořily soudní spory, které byly vedeny z důvodu urážky na cti. Celkem se jednalo o 167 případů. Tyto spory zaměstnávaly vodňanský soud velice často. Ve spisech je jako odůvodnění soudního sporu uváděn nárek, zhanění, pomluva a v případě žen urážka na poctivosti. Na cti mohla ubrat nadávka

nebo i obvinění z nějakého trestného činu, v našem případě zejména z krádeže. Paleta nadávek, jak jsme si již výše ukázali, byla velice rozmanitá.

Zhaněné ženy se mohl zastat manžel, který dotyčného nactiutrhače pohnal k soudu. Většina takových případů byla skončena tím, že se dotyčný vmlouval, že mluvil v opilosti, politoval svého činu, omluvil se a sporné strany se v pokoji rozešly. Řada těchto sporů tak skončila tzv. přátelskou smlouvou. Napravením na cti bylo ukončeno daleko menší množství případů, než bychom čekali. Je tedy pozoruhodné, že v průběhu celého mnou sledovaného období, tedy zejména druhé poloviny šestnáctého století, klesá udílení trestů.

Díky mimořádnému významu cti se dostáváme k jednoduché pravdě, že v rámci ženské populace končily častěji před soudem právě měšťanky samotné. Nejpočetnější skupinu přestupků tvořilo právě zhanění cti. U žen byla čest svázána daleko více s rodinou a s ní souvisejícími věcmi. Dcera ani manželka měšťana jsi nemohly dovolit, aby jejich čest, popř. počestnost byly nějakým způsobem na veřejnosti zpochybnovány. Navíc se provinění dcery, popř. manželky stalo hanbou pro celou rodinu, zejména pro hlavu rodiny - hospodáře. Protože rozhodující hodnotou, která definovala každého jednotlivce a na kterou byl kladen velký důraz, byla právě čest. Čest muže v rodině byla tvořena i ctnostmi ostatních členů rodiny.

Při rozboru pramenné základny jsme narazili na zajímavou skutečnost. Soudní spory o nactiutrhačství a zhanění vedli významní vodňanští obyvatelé, zvláště příslušníci bohatých a starobylých rodů, kteří v době, kdy došlo k zhanění nebo nactiutrhačství, zastávali místo v městské radě, rychle podávali žalobu, aby byla jejich čest okamžitě očištěna.

Jak jsem se již zmínila, soudní případy nepokrývají společnost města Vodňan rovnoměrně. Při čtení materiálů se některá jména znovu a znovu opakují, jiná se objeví jenom jednou a potom se dotyčná osoba úplně ztrácí. Proto se přikláním k tvrzení Václava Mosteckého, že některé osoby byly povahy výbušné a stačilo jim málo, aby se dostaly do soudního sporu.

Každá urážka, zneuctění či vyjádřená pochybnost o poctivosti člověka byly projednávány před městských právem. Potom následovalo vyvrácení všech obvinění a v rituální podobě byla dané osobě čest navrácena.

„Vaše Milosti pane rychtáři, Jeho Milosti císařské pane purkmistře a páni milí, poníženež žádám vás, abych byl v té při zastání měl, abych měl všecko pro čest svou na

to vynaložiti neboť člověk beze cti nic na světě nejní“.²²² Těmito slovy roku 1586 žádal soukeník Václav Piksa ctěný městský soud, aby v jeho případě žaloby na pekaře Michala Moučku bylo co nejrychleji rozhodnuto a jeho čest tak mohla být očištěna a jemu navrácena. Důležitá jsou slova „*neboť člověk beze cti nic na světě nejní*“, která definují pojem cti, jak byl chápán člověkem v raném novověku. Co si jednotliví lidé pod pojmem čest představovali, se odhaluje až v těchto zprávách o tzv. konfliktech o čest, které se zachovaly nejen pro měšťanské prostředí. Pouze v konkrétním případě poškození cti se nám objevuje to, co pro jednotlivce čest znamenala.

Svou ctí se prokazovaly všechny majetkové vrstvy obyvatel města. Výše majetku byla snad spojena pouze s většími možnostmi si pokřivenou čest u soudu opravit.

Čest byla v podstatě souborem morálních nařízení. Dodržování těchto morálních nařízení se po každém jedinci, který byl nebo se chtěl stát součástí městské komunity, bezpodmínečně vyžadovala. Tímto způsobem mohla být zaručena rovnováha a v určitém směru i rovnost mezi všemi členy městské společnosti.

Výsledkem této diplomové práce může být pouhá malá skica, která se snaží nastínit vodňanské měšťany druhé poloviny šestnáctého století, jejich strasti a snad i do jisté míry u některých odhalit jejich životní příběh. Tato skica si nečiní nárok přinášet velkou hypotézu a generalizovat. Jenom chce odhalit zase o něco více k problematice zhanění a nactiutřačství.

---

²²² SOKA Strakonice, AM Vodňany, inv. č. 420, fol. 35.

PRAMENY A LITERATURA

ARCHIVNÍ PRAMENY

- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha rozsudků 1558 - 1587, inv. č. 413.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha rozsudků (1574) 1588 - 1618, inv. č. 421.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha svědomí (1566) 1572 - 1594, inv. č. 416.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1519 - 1527, inv. č. 411.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1557 - 1562, inv. č. 412.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1565 - 1570, inv. č. 414.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1571 - 1575, inv. č. 415.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1574 - 1576, inv. č. 417.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1577 - 1579, inv. č. 418.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1582 - 1586, inv. č. 419.
- SokA Strakonice, fond AM Vodňany, Kniha žalob a výpovědí 1586 - 1588, inv. č. 420.

VYDANÉ PRAMENY

- JIREČEK, H. – JIREČEK, J.(edd.), *Práva městská mistra Brikiho z Licska*, Praha 1880.
- JIREČEK, H. – JIREČEK, J.(edd.), *Zřízení zemská království českého XVI. Věku*, Praha 1882.
- JIREČEK, J. (ed.), *Práva městská Království českého a Markrabství moravského spolu s krátkou jich summou od M. Pavla Kristiána z Kolína*, Praha 1876.

LITERATURA

- BĚLIČ, J. – KAMIŠ, A. – KUČERA, K., *Malý staročeský slovník*, Praha 1978.
- BIČÍK, Z., *Pamflet o Dorotě Jiráňové*, *Dějiny a současnost* 3, 1961, č. 6, s. 35.
- BRÁTKOVÁ, Z., *Pražské knihy svědomí z konce 16. století*, PSH 31, 2000, s. 5-36.
- BURKE, P., *Lidová kultura v raně novověké Evropě*, Praha 2005.

- BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. – KRÁL, P. - VYBÍRAL, Z., *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha 2002.
- BŮŽEK, V. – HRDLIČKA, J. a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997.
- BŮŽEK, V. - KRÁL, P. (edd.), *Člověk českého raného novověku*, Praha 2007.
- BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007.
- BŮŽEK, V. – RAMEŠ, V. – SAK, R., *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorském období*, Opera historice 1, 1991, s. 43 – 69.
- ČECHURA, J., *Kriminalita a každodennost v raném novověku*, Praha 2008.
- ČELAKOVSKÝ, J., *O právech městských m. Brikiho z Licska a o poměru jich k starším sbírkám právním*, Právník 19, 1880, s. 721-736, 757-774, 793-808, 829-837.
- DIBELKA, J., „Kde my se máme podít, když nemáme naši zem?“ *Migrace Cikánů v raném novověku a jejich reflexe v očích okolí*, Historická demografie 30 Supplement, 2006, s. 189-204.
- DIBELKA, J., *K novým možnostem studia trestně právní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*, ČČH 106, 2008, s. 19-53.
- DIBELKA, J., *K novým možnostem studia trestněprávní problematiky. Obranné strategie mužů a žen obviněných ze smilstva na třeboňském panství (1650-1750)*, ČČH 106, 2008, s. 19-53.
- DIBELKA, J., *Obranné strategie „zmrhaných“ žen na jindřichohradeckém panství v 17. a na poč. 18. století*, Historická demografie 31, 2007, s. 5-20.
- DIBELKA, J., *Tajemství rodiny Hlučných. Obranné strategie žen obviněných z infanticida*, Dějiny a současnost 9, 2007, s. 37-39.
- DINGES, M., *Die Ehre als Thema Stadtgeschichte. Eine Sémantik im Übergang von Ancien Régime zur Moderne*, in: Zeitschrift für historische Forschung 16, 1989, s. 409-440.
- DINGES, M., *Die uhre als Thema der historischen antropologie. Bemerkungen zur Wissenschaftschichte und zur Konzeptualisierung*, in: Klaus Schreiner, Gerd Schwerhoff (Hgg.), *Verletzte Uhre. Ehrkonflikte in Gesellschaft des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 29-62.
- DÜLMEN, R. van, *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha 2003.

- DÜLMEN, R. van, *Divadlo hrůzy. Soudní praxe a trestní rituály v raném novověku*. Praha 2001.
- DÜLMEN, R. van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- DÜLMEN, R. van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) II. Vesnice a město*, Praha 2006.
- DÜLMEN, R. van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) III. Náboženství, magie, osvícenství*, Praha 2006.
- EISNER, P., *Čeština poklepem a poslechem*, Praha 1948.
- FRANCEK, J. - ŠIMEK, T. (edd.), *Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury*, Zámorsk – Pardubice 1995.
- FRANCEK, J., *Pamflet o Dorotě Jiráňové*, Východočeský sborník historický 4, 1994, s. 67-74.
- FRANCEK, J., *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999.
- FRANK, M., *Dörfliche Gesellschaft und Kriminalität (Das Fallbeispiel Lipce 1650-1800)*, Paderborn 1995.
- GEBAUER, J., *Slovník staročeský I-II*, Praha 1903.
- HANÁK, J. – HLEDÍKOVÁ, Z., *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989.
- HIML, P., *Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestněprávních pramenů*, Opera historica 4, 1995, s. 153 – 194.
- HIML, P., *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*, Opera historica 5, 1996, s. 639 – 659.
- HIML, P., *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*, Praha 2007.
- HLAVÁČEK, I., *Zákonodárné dílo Pavla Kristiána Koldína z Koldína a městská diplomatika*, in: Karel MALÝ (ed.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982, s. 279 – 288.
- HOFFMANN, F., *České město ve středověku*, Praha 1992.
- HORNA, R., *Pranýř. O některých zachovaných pranýřích v našich a okolních zemích*, Praha 1941.
- JANÁČEK, J., *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961.
- JANIŠOVÁ, J., *Šlechtické spory o čest na raně novověké Moravě (Edice rokové knihy zemského hejtmána Václava z Ludanic 1541-1556)*, Brno 2006 (disertační práce).
- JUNGMANN, J., *Historie literatury české IV*, Praha 1849.

- JUNGMANN, J., *Slovník česko-německý I.*, Praha 1980.
- KAPRAS, J., *Právní dějiny zemí Koruny české I-III.*, Praha 1913-1920.
- KAPRAS, J., *Přehled právních dějin zemí České koruny*, Praha 1922.
- KAPRAS, J., *Přehled právních dějin zemí České koruny*, Praha 1935.
- KEJŘ, J., *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998.
- KLABOUC, J., *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967.
- KLABOUC, J., *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KOLÁR, J. (ed.), *Frantové a Grobiáni. Z mravokárných satir 16. věku v Čechách*, Praha 1959.
- KOLDINSKÁ, M., *Každodennost renesančního aristokrata*, Praha 2001.
- KOTĚŠOVEC, F., *Privilegia města Vodňan*, Vodňany a Vodňansko 4, 1997, s. 52-54.
- KRÁL, P., *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KREUZ, P., *Postavení a působnost komorního soudu v soustavě českého zemského trestního soudnictví doby předbělohorské v letech 1526-1547*, Praha 2000.
- KUBÍKOVÁ, A., *Bohemikální listiny v archivu premonstrátského kláštera v hornorakouském Schläglu*, Archivní časopis 49, 1999, s. 12-20.
- LOUŽENSKÝ, J., *Prvopočátky města Vodňan*, Vodňany a Vodňansko 4, 1997, s. 38 – 51.
- MACEK, J., *Jagellonský věk v českých zemích 1471-1526 II*, Praha 1994.
- MACHOVCOVÁ, M., *Cechovní řemesla ve městech na Strakonicku*, Brno 1992 (diplomová práce).
- MALÝ, K., *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MALÝ, K., *K některým obecným otázkám trestního práva městského v 16. století v Čechách*, in: Karel MALÝ (ed.), *Městské právo v 16. – 18. století v Evropě*, Praha 1982.
- MALÝ, K., *K českému trestnímu právu 15.-16. století*, Praha 1962.
- MALÝ, K., *Trestní právo v Čechách v 15.-16. století*, Praha 1979.
- Masarykův slovník naučný*, sv. I., Praha 1925.
- Masarykův slovník naučný*, sv. VII, Praha 1933.
- MAŤA, P., *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*, Praha 2004.
- MAŤA, P., *Svět české aristokracie (1500-1700)*, Praha 2004.
- MATLAS, P., *Rychlá cesta na popraviště. Trestní řízení a popravní rituál v Čechách na sklonku 17. století*, Dějiny a současnost 9, 2007, s. 40-43.
- MOSTECKÝ, V., *Dějiny bývalého královského města Vodňan I. – III.*, Praha 1940.

- NĚMEC, I. – HORÁLEK, J. a kol., *Dědictví řeči*, Praha 1986.
- Ottův slovník naučný*, sv. VI, Praha 1893.
- PÁNEK, J. – PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Sedlčan v 15.-18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na lobkovickém dominiu)*, Vlastivědný sborník Podbrdská 16 – Sedlčanský sborník 3, 1979, s. 73-76.
- PÁNEK, J., *Dějiny kriminality v publikacích Mezinárodního sdružení pro historii kriminality a trestní justice*, ČČH 93, 1995, s. 711-723.
- PÁNEK, J., *Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin)*, Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 87-195.
- PÁNEK, J., *Městské hrdelní soudnictví v pozdně feudálních Čechách (výsledky, problémy a perspektivy studia)*, ČsČH 32, 1984, s. 693-728.
- PÁNEK, J., *Poslední Rožmberkové – velmoži české renesance*, Praha 1989.
- PÁNEK, J., *Smolná kniha městečka Divišova z let 1617-1751*, Středočeský sborník historický 8, 1973, s. 71-128.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.-18. století*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 21, 1980, s. 211-254.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621-1680*, SSH 18, 1992, s. 5-49.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Berouna v předbělohorské době*, Vlastivědný sborník Podbrdská 32-33, 1987, s. 93-167.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Miličína v 16. až 18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice soudní praxe na rožmberském dominiu)*, SVPP 26, 1985, s. 249-270.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví města Votic v 16.-18. století (Příspěvek k poznání pozdně feudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k využití městských pamětních knih jako trestněprávního pramene)*, SVPP 22, 1981, s. 203-244.
- PROCHÁZKOVÁ, E., *Hrdelní soudnictví městeček Prčice a Sedlce v 16.-18. století*, SVPP 24, 1983, s. 239-258.
- Příruční slovník jazyka českého I*, Praha 1935.
- RAUSCHER, R., *Urážka na cti podle českého práva zemského*, in: Naše právo a stát. Sborník k 60. výročí spolku československých právníků Všehrd, Praha 1928, s. 41-53.

- ROEDL, B., *Knihy svědomí Žatce a Loun jako pramen k dějinám městského soudnictví před Bílou horou*, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 251-270.
- ROEDL, B., *Metodologické aspekty studia městského hrdelního soudnictví*, in: Jaroslav PÁNEK (ed.), *Česká města*, s. 63-69.
- ROEDL, B., *Náklady na činnost lounského hrdelního soudu v letech 1571-1631*, Folia historica Bohemica 16, 1993, s. 97-116.
- RYBA, B., *K pramenům Práv městských mistra Brikcího z Licska*, Strahovská knihovna 8, 1973, s. 5-18.
- SCHUSTER, P., *Uhre und Recht. Überlegungen zu einer Begriffs- und Sozialgeschichte zweier Grundbegriffe der mittelalterlichen Gesellschaft*, in: Sybille Backmann (ed.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 40-66.
- SCHWALLEROVÁ, J., „Život a dobrá cesta jedním krokem kráčeji.“ *Čest a každodennost ve Veselí nad Lužnicí v 17. a 18. století*, Kuděj 8, 2006, s. 26 – 45.
- SLAVÍČKOVÁ P., *Soudní praxe ve Vodňanech v 16. století aneb Peripetie soudních sporů Adama Křesadla Horažďovického*, Vodňany a Vodňansko 5, 2002, s. 45-50.
- SLAVÍČKOVÁ, P., *Měšťanská společnost ve Vodňanech v druhé polovině 16. století na základě rozboru civilněprávních pramenů*, Olomouc 2003 (diplomová práce).
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*, Praha 1978.
- SOKOL, P., *Hrdelní kriminalita v 16. a v první polovině 17. století. Sonda do života a mentality obyvatel raně novověkého venkova*, Folia historica Bohemica 20, 2002, s. 7-106.
- STEJSKAL, A., *Hospoda jako instituce organizování volného času v raně novověké době*, Dějiny a současnost 4, 1996, s. 9 - 13.
- STUHLÁ, P. – LOUŽENSKÝ, J., *Paměti vodňanských domů II./I*, Vodňany 1999.
- ŠTĚPÁN, J., *Studie o kompilační povaze Koldínových Práv městských*, Praha 1940.
- VANĚČEK, V., *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1914*, Praha 1970.
- VANĚČEK, V., *Dějiny státu a práva v Československu*, Praha 1975.
- VUSÍN, K. Z., *Dictionarium von dreyen Sprachen Teutsch, Lateinisch und Boehmisch, in welchem nicht allein die allgemeine Wort zu finden, sondern auch allerhand Länder, Königreiche und Städte unterschiedliche Kräuter und Blumen wie auch bey Gericht übliche Reden eingeführet seyn I-III*, Praha 1706.

- WELLMANN, H., *Der historische Begriff der 'Ehre' – sprachwissenschaftlich untersucht*, in: Sybille Backmann (ed.), *Ehrkonzepte in der Frühen Neuzeit. Identitäten und Abgrenzungen*, Berlin 1998, s. 27-39.
- WINTER, Z., *Čest řemeslníků*, Květy 1910. Přetištěno ve *Výboru spisů Zikmunda Wintra*, sv. X., Praha 1923, s.219 - 232.
- WINTER, Z., *Kulturní obraz českých měst II. Život veřejný v XV. a XVI. věku*, Praha 1892.
- WINTER, Z., *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909.
- WINTER, Z., *Z městských živností. Mistrovské kusy starodávných řemeslníkův*, Praha 1925.
- WINTER, Z., *Zlatá doba českých měst*, Praha 1991.
- ZÍBRT, Č., *Poctivé mravy a společenské řády při jídle a pití po rozumu starých Čechů*, Praha 1890.
- ZÍBRT, Č., *Frantova práva, text prvotisku norimberského z r. 1518*, Praha 1904.

PŘÍLOHA

Příloha č. 1: Jmenný seznam osob uvedených v práci

Příloha č. 2: Abecední seznam nadávek

Příloha č. 1

Jmenný seznam osob uvedených v práci

(tento seznam osob byl sestaven za pomoci pramenů a Mosteckého *Dějin bývalého královského města Vodňan*)

- Anderle Jan - řezník a majitel předměstské hospody
- manžel Kateřiny, dcery Kašpara Mlynáře
- Beran Jiřík - řezník, městský radní
- Boubín Martin - mlynář a výčepní
- Bradáč Pavel - potomek starobylé vodňanské mlynářské rodiny
- Cibulka Šimon - krejčí, jeho syn Šimon se stal školním kantorem v Domažlicích
- Čazar Jan - syn Matěje Čazara z Čazarova
- Čazar Matěj - potomek starobylého vodňanského rodu Čazarů, původně řezníků
- v roce 1551, 1582 a 1583 vykonával funkci císařského rychtáře
- v šedesátých letech šestnáctého století měl soudní spor s Martinem Homolkou o porušení úřadu
- roku 1575 se Matěj oženil s bohatou urozenou pannou Annou, dcerou pana Michala Litochleba ze Strachotína, po smrti Matěje se vdova provdala za městského radního Tobiáše Píseckého
- Fauněk Jan - bohatý řezník
- Horský Šimon - 1565 přijat mezi vodňanské měšťany jako chudý bakalář, veškerý majetek, který získal výhodným sňatkem
- původně zastával funkci radního písaře, pak po několik let vykonával úřad městského radního
- Mlynář Kašpar - jeho dcera se provdala do rodiny řezníků Anderlů
- měl časté soudní spory pro prodej sukna mimo cech
- vlastnil výčep

- Klaudyán Jiřík - syn Matěje bakaláře, zastával ve městě funkci radního a také primase
- Koblížek Šimon - soukeník, velice často se objevoval před městským soudem
- Koudela Jan - řezník, figuroval v případě cizoložství s jistou Salomenou
- Kutina Pavel - syn vodňanského mlynáře, v roce 1584 zastával funkci císařského rychtáře
- Protivínský Tomáš - v roce 1575 byl přijat za měšťana, vlastnil výčep
- Skála Adam - člen starobylé vodňanské rodiny Skálů, která byla velmi bohatá a vážená ve městě
- řezník, zastával úřad primase a městského radního
  - manželka Magdaléna byla dcerou Matěje Čazara
- Skála Matěj - syn Adama Skály, držitel velkého majetku celé rodiny
- Špricl Vít z Breiffenberka - přídomek požívá od roku 1567
- v roce 1567 vykonává funkci císařského rychtáře
- Žabka Jan - soukeník

Příloha č. 2

Abecední seznam nadávek

A

„aby mu čert týlem jazyk vytáhl“

B

„biřicka“ - „nectná biřicka“

„blázen“

Č

„čarodějnice“

H

„hudlař“

J

„já jsem lepší než ty“ - „nejsi tak dobrý, jako já jsem“

K

„kat“ - „s katy spolky měl“

- „aby tě kat oběsil“

- „hoden oběšení“

- „má viset nejvýše“

„kurevník“

„kurva“ - „zvyjebená kurva“

- „tuplovaná kurva“

- „kurva zlodějská“

- „zvyjebená kurva stará“

- „kurva otlá, zlodějská“

- „zvyjebená dynovitá kurva“

L

- „lhář“ - „v hrdlo lhát“
- „zvyjebný arcilhář“
„lotr“

N

„ničemný a ctiprázdný muž“

P

- „parchanta“ - „kněžský parchant“
„pes“ - „zvyjebný lysý pes a šelma“
- „v hrdlo lže co pes“
„podvodník“
„psance“

R

„ras“

Š

- „šelma“ - „stará šelma“
- „zvyjebná šelma“
- „šelma zlodějská“
- „zvyjebná tuplovaná šelma“
- „šelma hromská“
„šibal“ - „zmučený šibal“

U

„utekl z pod šibenice“

Z

„za sucha tažen“

„zkurvy syn“

„zloděj“

„zlodějka“

„zrádce“

- „nebýt z dobré máteře syn“

- „zvyjebený zloděj“

- „zloděj, co kradené věci má“

- „zlodějská šelma“

- „podezřelá zlodějka“

- „zvyjebený zrádce“

Ž

„žába“

„že by jeho otce měly odsud kobyly zanést“

- „zvyjebená žába“